

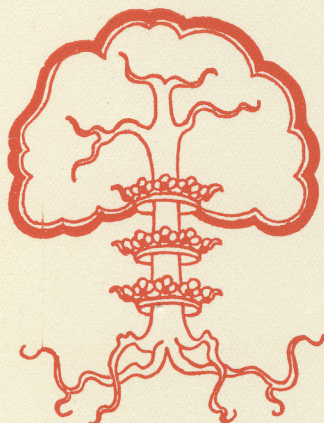
SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

MED STÖD AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH JOHNNY ROOSVAL

BLEKINGE

BAND II
BRÄKNE HÄRAD OCH
LISTERS HÄRAD
UTARBET. AV
WILLIAM ANDERSON

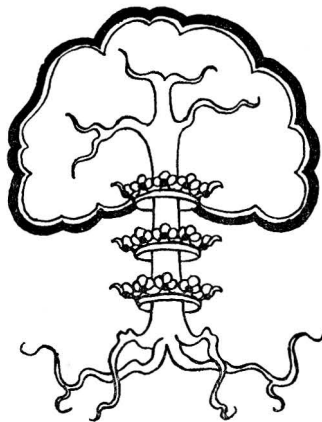
SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

MED STÖD AV K. VITTHIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH JOHNNY ROOSVAL

BLEKINGE

BAND II

AV

WILLIAM ANDERSON

GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG
STOCKHOLM

*UTGIVET MED BIDRAG AV
HUMANISTISKA FONDEN*

Centraltryckeriet
Esselte ab. Stockholm 1941
579538

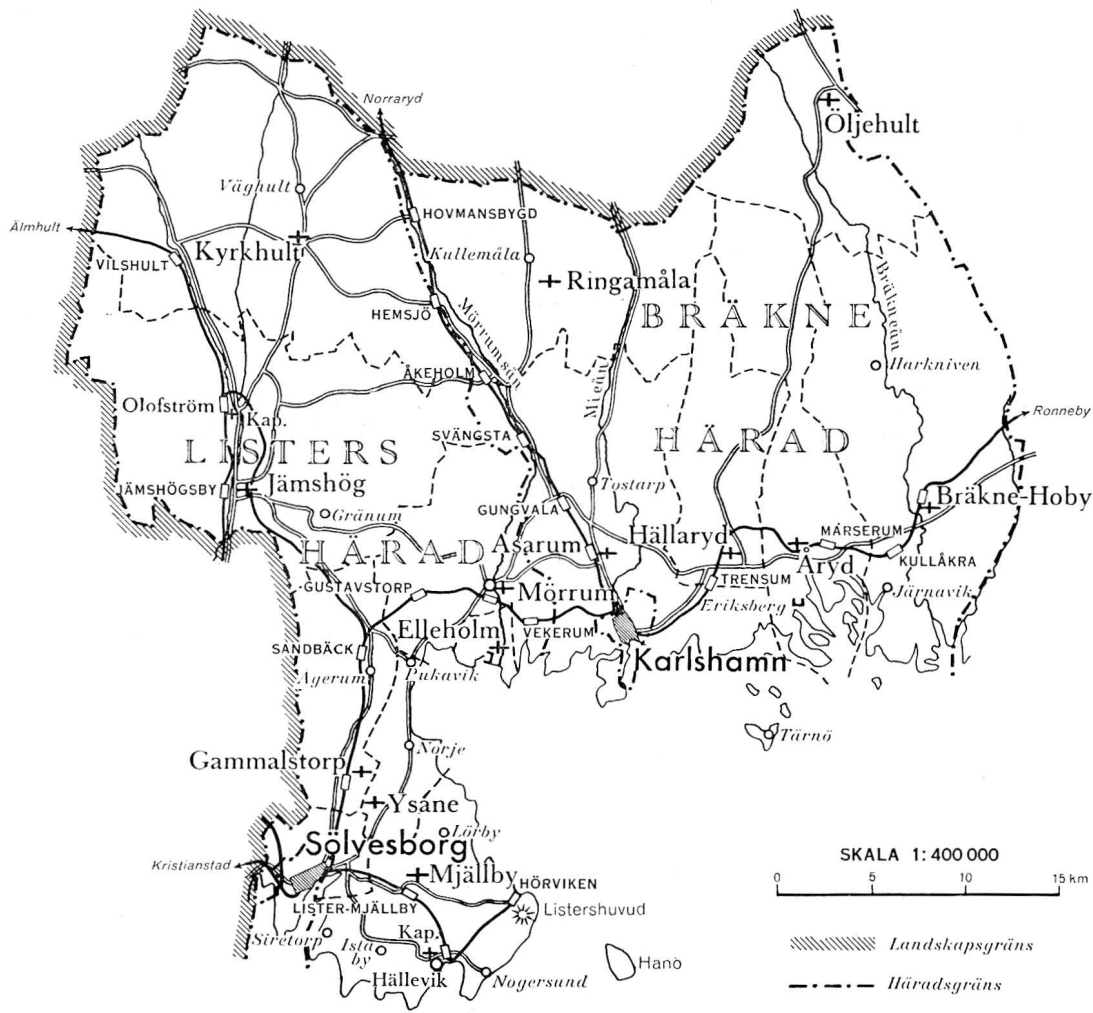
BLEKINGE

BAND II

BRÄKNE HÄRAD OCH LISTERS HÄRAD

AV

WILLIAM ANDERSON

Karta över Bräkne och Listers härad.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.
Förkortningar.....	V
Förord	VII
Bräkne härad	1
Bräkne-Hoby kyrkor	3
Öljehults kyrka.....	27
Hällaryds kyrkor	34
Åryds kyrkor	42
Asarums kyrka.....	50
Ringamåla kyrka.....	66
Listers härad	71
Kyrkhults kyrka	73
Jämshögs kyrkor	79
Mörrums kyrkor	102
Elleholms kyrkor.....	116
Gammalstorps kyrka	126
Ysane kyrka	140
Mjällby kyrkor.....	157
Helleviks kapell	179
Ortsregister	180
Personregister.....	183
Sakregister	187

FÖRKORTNINGAR

- ANDERSON, Blekingebilder: WILLIAM ANDERSON, Blekingebilder från fordom. Sölvesborg 1926.
- A. T. A.: Antikvariskt-topografiska arkivet, Stockholm.
- AVB.-SAML.: Avbildningssamlingar.
- B. M.: Blekinge Museum, Karlskrona.
- BREVBØGER: Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold. I Uddrag udgivne ved
L. Laursen. 1571—1575. København 1898.
- BRUNIUS: C. G. BRUNIUS, Konstanteckningar under en resa år 1849. Lund 1851.
- BRUNIUS, Blekinge: C. G. BRUNIUS, Korta anteckningar på en genomresa af Blekinge till
Kalmar 1854. Lund 1859. (I Nordisk Universitets-Tidskrift. Årg. 5, H. 2.)
- B. ST.: Kungl. Byggnadsstyrelsen, Stockholm.
- CAWALLIN: S. CAWALLIN, Lunds stifts herdamiune. Femte delen. Lund 1858.

- CRONHOLM: C. L. CRONHOLM, Beskrifning om Blekinge från omkring 1750. Ms. i K. B.
 DIPL. SUEC. I: Svenskt Diplomatarium, utgifvet af Joh. Gust. Liljegren. Stockholm 1837.
 E. IX: ENGESTRÖMSKA SAMLINGEN IX, 1, 27. Ms i K. B.
 FRED. IS DA. REG: Kong Frederik den Førstes danske Registrarer, udg. vid Kr. Erslev og W. Møllerup. Kjøbenhavn 1878.
 GYNTHNER: S. W. GYNTHNER, Blekinges fornminnen. Ms. i K. B.
 HELGONKULT: WILLIAM ANDERSON, Helgonkult i Blekinge. (I Antikvarisk Tidskrift för Sverige. 22:3.)
 INV.: Inventarium.
 K. B. Kungliga Biblioteket, Stockholm.
 K. B. K.: Det Kongelige Bibliothek, Köpenhamn.
 LANDSKYRKOR: Räkenskaper för Blekinge län: Landskyrkor 1700—1862. Kammararkivet, Stockholm.
 L. U. B.: Lunds universitetsbibliotek.
 MÜTZELL: Dissertatio historica, Blekingiae partem specialem adumbrans, de territorio Bräkne, ... Praeside Dno. Sven Bring, ... publice ventilandam sistit Petrus Mützell. Londini Gothorum 1747.
 MÜTZELL, LISTER: Dissertatio gradualis, Blekingiae partem specialem adumbrans, de Listria, ... Praeside Dno: Sven Bring, ... Publice ventilandam sistit Petrus MÜTZELL. Londini Gothorum 1748.
 R. A.: Riksarkivet, Stockholm.
 RÄK.: Räkenskaper.
 SJÖBORG: N. H. SJÖBORG, Utkast til Blekinges historia och beskrifning. I—II. Lund 1792—93.
 SJÖBORG: Samlingar: N. H. SJÖBORG, Samlingar för Nordens fornälskare. T. I—III. Sthlm 1822—30.
 ST.-PROT.: Stämmoprotokoll.
 STPLR.: Stämplrar.
 STYFFE: C. G. STYFFE, Skandinavien under Unionstiden. 3:e uppl. Stockholm 1911.
 SV. K.: Sveriges Kyrkor, konsthistoriskt inventarium, utgifvet av SIGURD CURMAN och JOHNNY ROOSVAL.
 U. B.: Uppsala universitetsbibliotek.
 VIS.-PROT.: Visitationsprotokoll.
 W 1153: S. W. GYNTHNER, Blekinges fornminnen. Ms i K. B.
 Ö. I. Ä.: Överintendentsämbetet = (nuv. B. St.).
- H. = Höjd, B. = Bredd, L. = Längd, Diam. = Diameter, Dj. = Djup. Alla mått i centimeter, då ej annat angives.
 N = Norr, S = Söder, Ö = Öster, V = Väster.

FÖRORD

Det härmed föreliggande andra bandet av Blekinge kyrkor utgör slutbandet på avdelningen Blekinge landskyrkor. Ännu ett tredje band, innehållande beskrivningen av Blekingestädernas kyrkor, återstår emellertid att fullfölja, innan landskapets kyrkoberskrivningar i sin helhet föreligga i tryck. Manuskript existerar i huvudsak färdigt även till denna tredje volym, ehuru vi hittills saknat medel att påbörja tryckningen av densamma.

Författaren till denna serie skildringar av Blekinge kyrkor, filosofie licentiaten William Anderson, är numera ej i livet. Kort tid efter det att den nu föreliggande volymen uppsatts i första korrektur avled han. En närmare beskrivning av de ytterst intressanta kalkmålningarna i Ysane kyrka, vilka framtagits först efter hans död, blev han sålunda aldrig i tillfälle att utföra. Docenten Monica Rydbeck i Lund har välvilligt bistått oss med att utföra sagda arbete.

William Anderson var en trogen och högt förtjänt medarbetare i verket »Sveriges Kyrkor», i vilket han nedlagt mycket av sitt bästa vetenskapliga arbete. Utgivarne äro honom djupt tacksamma för vad han i verkets tjänst uträttat.

Vi önska nu uttala den förhoppningen att snarast kunna avsluta serien Blekinge kyrkor genom tryckning av jämväl det ovan omtalade tredje bandet, innehållande stadskyrkornas beskrivningar. Ekonomiskt stöd har utlovats från vissa stadsförsamlingar, men en tillräcklig ekonomisk grundval föreligger tyvärr ännu inte för tryckningen av bandet. Vi rikta därför en varm vädjan till församlingar och enskilda att bistå oss härutinnan.

Stockholm i augusti 1941.

SIGURD CURMAN

JOHNNY ROOSVAL

BLEKINGE
BRÄKNE HÄRAD

Fig. 1. Exteriör från s. o.
Äusseres von Südosten. — Exterior from the south-east.

BRÄKNE-HOBY KYRKOR

TRYCKTA KÄLLOR: C. J. L. ALMQVIST, *Amalia Hillner*, Sthlm 1840, s. 176. W. ANDERSON, *Den äldre kyrkliga konsten i Blekinge*, Lund 1922, s. 10 ff.; *Helgonkult*, s. 26. — BRUNIUS, *Blekinge*, s. 2. — JOHAN FEUK, *Ett bidrag till Hoby medeltidskyrkas historia*. *Blekingeboken* 1927, I, s. 18 ff. — J. C. LINNERRHELM, *Bref under nya resor i Sverige*. Sthlm 1806, s. 5. — *Lunds Stifts Julbok* 1915, s. 106. — MÜTZELL, s. 20 ff., avb. av sigill.

HANDSKRIVNA KÄLLOR OCH AVBILDNINGSSAMLINGAR: K. B.: E IX. — GYNTHNER. — A. T. A. INV. 1830 m. grundplan; Berättelse av C. WIBLING 1894; BRUNIUS' Saml. XVII p. 49 m. brevväxling fr. 1841 mellan B. o. kyrkoh. C. P. Wulff rör. förslag t. nya nattvardskärl. — B. ST.: 3 blad projekt t. ny kyrka av Helgo Zettervall, gill. 1863, 1 blad kopia av förslag t. orgelfasad av d:o 1870. — *Landskyrkor*. — L. U. B.: i Coll., *Rönbeckiana XXI* 2 teckn. av gamla kyrkan o. stapel. — *DOMKAP.-ARK.*, Lund: plan av gamla kyrkan 1830. — I B. M.: ext. av gamla kyrkan 1819, färglavyr av kommandörkapten CARL ELIS ENGELHART, f. 1803, d. 1886.

KYRKANS ARKIVALIER: ST.-PROT. fr. 1788; RÄK. fr. 1662; VIS.-PROT. fr. 1812; synehandlingar 1749—52, 93, 94; dessutom, i kyrkans arkiv, plan över kyrkogården 1836 och plan över dess utvidgning av 1863.

De många fornlämningarna inom socknen, bl. a. vid Stora och Lilla Lund, erinra om ortens betydelse under hednisk tid. Detta framgår även av namnet Hoby, som tyder på att här stod ett hov, ett hedniskt tempel, samt av namnet Tingsslätten, där Västra eller Bräkne härads ting hållits sedan gammal tid.

Hoby är ännu tingsplats och medelpunkt inom häradet. Här stod också Landkistan, i vilken landskapets gamla handlingar förvarades. — Redan under forntiden voro många och vidsträckta jordegendomar lagda under konungadömet såsom dettas omistliga egendom. Inkomsterna av dylikt konungalev tillföll den regerande konungen. Till konungalevet hörde även flera orter, som sedan äldre tider varit konungars eller underkonungars säte. På dessa konungalev voro byggda kungsgårdar eller borgar, där konungen kunde vistas på sina resor vid de fester, som höllos flera gånger årligen. Av konungalevslistan från 1231 i konung Valdemars jordebok framgår, att då till konungalevet bl. a. hörde Hughbu i Västra eller nuvarande Bräkne härad. Då byn tillhörde konungalevet, är det antagligt, att kyrkan byggts på konungens gård eller mark eller genom hans tillskyndan. Vi äro berättigade till att på denna gamla kultplats förutsätta en missionskyrka från den äldsta kristna tiden, alltså 1060-talet, samt att denna äldsta kyrka varit av trä. Att döma av den med ett ankarkors ornerade relief, som varit inmurad i gamla kyrkan (s. 5 o. 7) samt kyrkans sigill från 1700-talet, vilket även visade ett ankare, har kyrkan varit vigd åt den hel. Clemens, sjöfararnas och skepparnas skyddspatron. — Riddaren Sten Nilsson på gården Röaby i Hoby s:n donerade 1330 till kyrkan och prästgården 3 ¹¹/₂₄ h., belägna i byarna Röaby, Hjalmsa, Lillagärde och Mörtsjuk, »här i Hoby kyrka bredvid hans hustru, för S. Mariæ altar med min egen hand på Maria Himmelfarts afton» (Vis.-prot. 1812 o. avskrift i Samlingar rör. Blekinge län, 5, hdskr. i K. B.).

KYRKOGRÄRD Hobys nuvarande kyrka, belägen på samma plats som den äldre, raserade, omgives av kyrkogård (fig. 2) med häck i v. och för övrigt med gråstensmur, vars äldre del är avtäckt med tegel. Tidigare avtäckning bräder (omtalat 1790). 1735 reparerades 132 famnar av den förfallna muren. 1865 utvidgades kyrkogården mot v., 1931 mot s. I n. smidda järngrindar med inskr.: »H. s. s. HR 1865.» 1665 funnos tre portar, varav den s. torde varit överbyggd. Möjligen var det denna, som uppmurades på nytt 1700 med sten och tegel. 1726 arbetades på n. porten med dess valv av murmästaren Calde, och 1735—36 reparerades s. porten och valvet.

S. v. om kyrkan stod en inklädd klockstapel av okänd ålder, tidigast omnämnd 1665, av ek, klädd med bräder, samma typ som Edestads och Hjortsberga (fig. 5).

År 1665 omtalas kyrkoladan, vilken dock ej användes »siden Tienden er bortsted». Senare omtalas den såsom »förbränt och ruinerat», och kyrkoherden Bertil Aquilonius¹ skriver 1671 på tal om snapphanarna, vilka voro »lagda till spektakel på stegel och hjul inwid vägen», att kyrkoladan var till den grad träffad av kular, »att den sielf som een död materia offentlig der offver klåger och fører alle Spectatores i stor forundring och Condolence offver sigh».

Ett benhus av trä, uppfört 1748, blev 1758 rödfärgat och tjärat. 1752 uppsattes på detta en lång tavla, målad med »deviser och lempliga skriftens språk». När den revs är okänt.

I v. ligger kyrkans bod av gulmålat trä med tjärat papptak. 1748 omtalas en brädbod till förvaring av gravredskap.

Omkring $\frac{1}{2}$ km n. om kyrkan ligger en pestkyrkogård med gråstensmur, anlagd 1711, då ett stort antal Hobybor avledo i pesten.

¹ KNUD FABRICIUS, Skaanes Övergång fra Danmark til Sverige. I. Köbenhavn 1906, not s. 23. — A., som blev pastor här 1667, flydde under kriget 1676 till Danmark och återvände ej till sin församling.

År 1868 revs Hoby gamla kyrka och därmed tillfogades landskapets kulturminnesförråd en oersättlig förlust. Det var en ståtlig representant för en i Sydsverige sällsynt byggnadstyp: den enskeppiga korskyrkan, och alltså av det allra största intresse. Det enda, som nu återstår av kyrkan, är en slutsten av granit, troligen till en portal, med ett ankarkors i relief, samt den ståtliga, ännu i bruk varande dopfunten från början av 1200-talet. Man kan våga ett försök att på grundval av befintliga beskrivningar rekonstruera byggnaden. Den var till grundplanen grekiskt korsformad, murad av gråsten, troligen med smalare kor med huvudabsid samt möjligen fyrkantiga absidioler å korsarmarna. Den synes alltså varit en systerkyrka till Heliga Korskyrkan i Ronneby samt med nära

paralleller i tvenne öländska korskyrkor: Persnäs och Gärdslösa, samt en variant av den grupp av korsformade kyrkor, som under 1200-talets förra hälft uppträder i Solberga klosterkyrka och Hamra på Gotland, i Lofta och Västra Ed i Småland, samt i Östergötland i Vreta klostert o. del, Örberga och Rogslösa. Som av nedanstående skall framgå var dock denna kyrka, lika litet som Ronneby, Persnäs eller Gärdslösa ett helgjutet verk, utan ett resultat av flera generationers omsorger.

Kyrkans plan vid raseringen framgår av bevarade arkivalier, kyrkoherden C. P. Wulffs¹ särdeles noggranna anteckningar om kyrkan vid reparationen 1822, densammes planskiss i kyrkoboken (fig. 3), en teckning, visande exteriören vid 1700-talets slut (fig. 4; Rönbeckska Samlingarna), en teckning av C. E. ENGELHART 1819 (fig. 5) samt BRUNIUS' beskrivning.

Kyrkan bestod 1822 av ett enskeppigt långhus med lägre, mot ö. senare tillbyggt, rakt avslutat kor, tvärskepp, senare tillbyggda vapenhus i sydväst och sakristia i nordost samt av en något bredare förlängning av långhuset mot v. Hela kyrkans inre L. uppgives 1821 (VIS.-PROT.) till 53 alnar 11 tum = 32,07 m, korets inre B. 10 alnar, 1 tum »hvarifrån den genom afsatser tilltager till 16 alnar 14 tum»; korskvadratens och korsarmarnas sammanlagda L. 32 alnar, 13 tum (= 19,52 m) och B. 13 alnar (= 7,80 m).

Murarna voro uppförda av tuktad gråsten med sockel samt hörn- och dörromfattningar av huggen gråsten. Utvändigt voro murarna troligen spritputsade (avfärgning

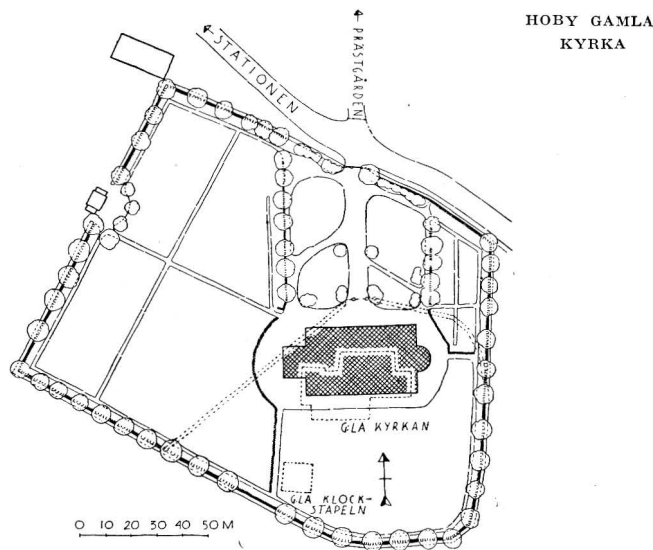

Fig. 2. Situationsplan.
Lageplan. — Plan of situation.

¹ CARL PETER WULFF, f. 1787, d. 1847; kyrkoherde i Hoby.

i gult omnämnes 1819). Enligt BRUNIUS var långhuset med dess korsarmar och tillbyggnader av samma höjd. — Fönstren voro dels små rundbågiga romanska med skränande smygar, dels större stickbågiga, i senare tid utvidgade. — Dörrar funnos, en i v. till långhuset, en i långhusets s. mur till vapenhuset samt dessutom i vapenhusets sydmur en senromansk portal (se exteriören fig. 5). Dessutom en ingång i sakristians n. mur samt igenmurade portaler i korets sydmur (här fanns sedan ett fönster) och långhusets nordmur, mitt för den s. — Yttertaket var av tegel, tidigast nämnt 1665. Långhuset med dess korsarmar samt tillbyggnader buro lika höga kroppastak. S. korsarmen med vapenhuset täcktes med tvillingtak.

Invändigt voro murarna vitputsade (1684). Golvet bestod av ölandssten och bräder. 1665 var mittgången lagd med tegel, i övriga partier fanns brädgolv. Innertaket utgjordes av kryssvalv av tegel¹ över kyrkans samtliga äldre och nyare partier med undantag för vapenhuset, vilket först efter 1665 synes ha fått ett brädloft.

ABSIDKYRKA
FRÅN
1100-TALETS
FÖRRA HÄLFT

Den gamla kyrkan vilade på en gråstenssockel. BRUNIUS skriver: »Hoby kyrka, hvilken tillkommit i rundbågsåldern, är ursprungligen uppförd i grekisk korsform, nemligen så att vestra och östra samt södra och norra kvadraterna äro lika stora som den mellersta.» Därav får man den uppfattningen, att kyrkan skulle varit en homogen anläggning, men så har troligen icke varit fallet, ty måtten mellan mittkvadraten och korsarmarna divergera åtskilligt. Därtill kommer, att långhusets innermått i Hoby visade en L. av c:a 15,90 m och en B. av c:a 9,60 m och långhusets i Ronneby kyrka resp. 16,20 och 9,10 m, d. v. s. nästan fullständigt lika mått. Detta kan knappast vara något tillfälligt, enär kyrkorna även i övrigt visa stora paralleller. Vid undersökning av Ronneby kyrka² i samband med restaureringen i sept.—dec. 1930 av William Anderson visade det sig, att den ursprungliga kyrkan bestått av en absidkyrka på sockel, byggd av gråsten med huggna hörn och fönsteromfattningar samt granitportaler, sannolikt uppförd av en jylländsk stenmästare eller i anslutning till jylländska granitkyrkor under 1100-talets förra hälft. Det synes antagligt, att även den gamla Hobykyrkan ursprungligen haft denna planform samt att absiden raserats vid korets tillbyggnad. Som ovan nämnts, hade kyrkan hörnkedjor av kvadrar; detta framgår av Wulffs anteckningar, då han på tal om koret skriver, att detta varit en senare tillbyggnad, som »sträcker sig ifrån östra valvbågen vid predikstolen till nästa valvbåge mot altaret», och vill bevisa denna slutsats med att »Detta synes deraf, att wid detta ställe syntes under den borttagna rappningen på yttre sidan en rad af huggna granithörnstenar från taket till marken». Portalerna voro tre; i långhuset motliggande stora portaler av okänd form i n. och s. samt en smalare korportal i s. Långhusets n. portal flyttades 1816 till västra gaveln. 1830 heter det, att kyrkans vapen visade »ett knutigt kors i en brinnande lampa, uthugget i sten och inmurat på kyrkans norra yttre sida». Denna

¹ Enl. Wulff; enl. det sid. 11 ff. citerade brevet av kullersten.

² WILLIAM ANDERSON, Heliga Kors kyrka i Ronneby. Ronnebyposten ²³/₁₂ 1930.

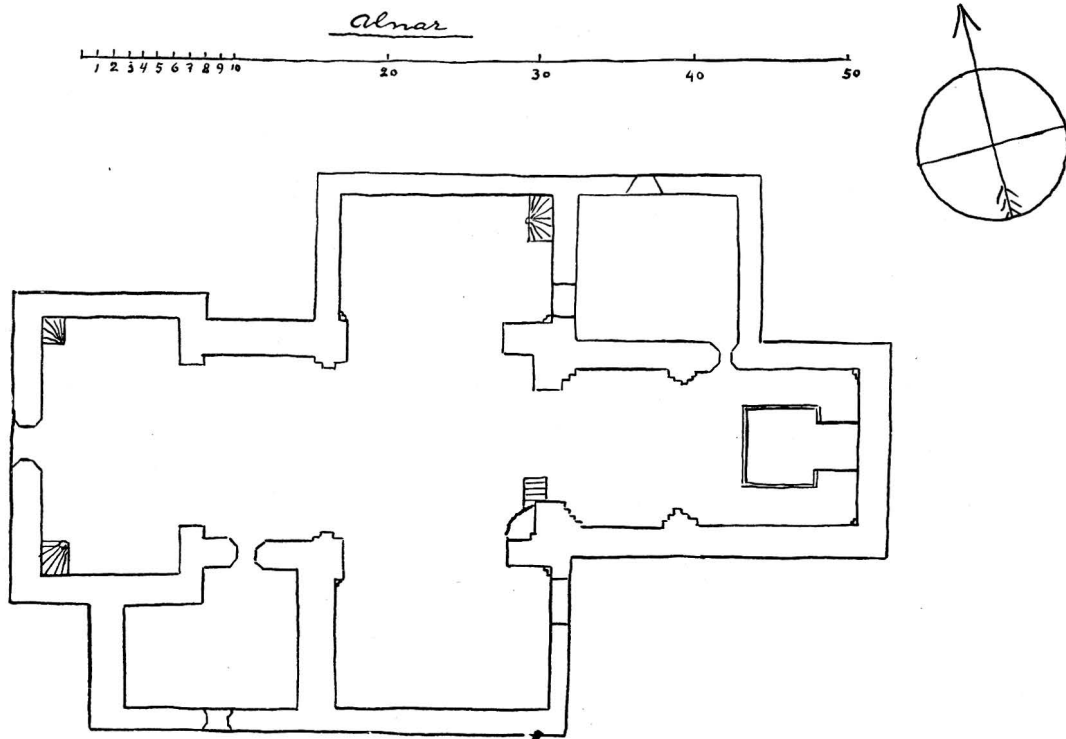

Fig. 3. Hoby kyrka 1822. Skiss av C. P. Wulff.

Kirche zu Hoby 1822. Skizze von C. P. Wulff.
Hoby church in 1822. Sketch by C. P. Wulff.

ornerade sten i granit, vilken tyder på ett nära samband med Ronnebykyrkan, även den med granitdetaljer, är nu inmurad i nya kyrkans absidmur. Den har formen av en slutsten och torde därför ursprungligen varit placerad som sådan i nordportalens omfattningsbåge. Orneringen i relief visar ett flätat ankarkors, den hel. Clemens symbol. Otivelaktigt 1100-talsarbete, troligen från förra hälften. H. 50. — Möjligen var kyrkans inre välvt.

Att de båda korsarmarna varit sekundära, synes framgå av deras stora likhet med dem i Ronneby. I Ronneby visade det sig vid undersökningen 1930, att korsarmarna icke lågo i förband med absidkyrkans långhus från 1100-talets förra hälft. De voro uppförda av rå gråsten med huggna hörn samt med tegel till fönster- och dörrömfattningar. Fönstren voro smala, rundbågiga såsom i Hoby, med en inre dageröppning av 162 H., 35 B. I s. korsarmens s. mur påträffades en rundbågsportal med avtrappade smyggar av tegel; å samma korsarms ö. mur fanns en hög, spetsbågig arkad utan poster samt med

KORSARMAR-
NA TILLBYG-
GAS C:A 1250

tegelomfattning; den har varit genomgående och kan ej ha varit en portal, utan en öppning till en raserad absid av okänd form. Obetydliga rester av grundmurarna till en raserad absid (?) påträffades av förf. vid grävning utanför korsarmen 1925, och tillvaron av forna absider synes styrkas av det förhållandet, att den norra korsarmens östra mur visar på samma plats som den södra ett avbrott i sockeln, men till fullständig klarhet kan man f. n. icke nå, enär murens övriga delar döljas av en modern värmekammare. Även Hoby kyrka har visat dessa öppningar på korsarmarnas östmur (fig. 3). Wulff säger nämligen i sin beskrivning från 1822, att på vardera korsarmen funnos några stora portar, varav valvbågarna ännu äro utmärkte på murarne, och i VIS.-PROT. 1825 heter det, att båda valvbågarna ännu kan ses uti kyrkan på östra muren av vardera koret. Dessa öppningar äro även utmärkta å planen (fig. 3) såsom »igänmurade stora dörrar». Dörrar på korsarmarnas ö. murar äro icke vanliga inom den äldre romanska kyrkoarkitekturen; i anslutning till den övriga planen förklaras dessa öppningar bäst såsom bågar till absider, vilka senare raserats, varpå öppningarna tillmurats. På tillvaron av transeptabsider tyder även uppgiften från 1753 om »2ne stora, murade altare», vilka då raserades.

Enligt Wulff påträffades 1823, då nytt golv inlades i n. korsarmen, åtskilliga nedsmälta delar av en klocka av metall, kol och smält bly. Wulff antager på grund härav, att ett klocktorn varit uppfört över denna korsarm, att en eldsvåda härjat takstolarna samt att klockorna i fallet genombrutit det över n. korsarmen uppförda valvet. Så torde dock knappast varit fallet. Torn på n. sidan av långhuset är något ytterst ovanligt. Exempel finnas visserligen från Skåne, utan att man dock vet, om de tillhört den ursprungliga anläggningen. 1665 stod kyrkan utan torn. Förhållandet med resterna av den nedsmälta klockan torde därför bäst förklaras så, att kyrkan haft en takryttare över korskvadraten, samt att denna av någon anledning rasat och i fallet genombrutit n. korsarmens takstol eller platta trätak.

I VIS.-PROT. 1824 den $12/5$ — $13/5$ heter det, att »Underrättelse om Kyrkans ålder, som hittills varit obekant, hade genom en funnen gammal afskrift, som nu i Kyrkoboken blifwit införd, blifwit inhemtad, samt att dess anläggning skett år 1325. Grundstenen till Hoby kyrka lades den 29de Maj 1325.» I RÄK. från 1821 heter det i en 1823 gjord anteckning, att »År 1325 den 29de Maj lades första grundstenen till Hoby Kyrka. Denna uppgift är 1789 af gamle Klockaren Lagerlund skrifteligen öfwerlemnad åt dess Efterträdare, nu mera Kyrkoherden i Hellaryd Olof Carlsson. Den äger mycket sannolikhet genom en därvid bifogad så lydande Series Pastorum: Matthias Curator et totius Blekingiæ Præpositus et Commissarius circa 1330.» I överensstämmelse härmed firades i Hoby 500-årsminnet av kyrkans tillkomst vid biskopsvisitationen den 12 juni 1825. Enl. RÄK. utbetaltes 12 rdr bco för »Musik på Kyrkans jubeldag, då 500 år förflutit, sedan grundstenen till Kyrkan lades», och kyrkoherden C. P. Wulff höll från altaret ett högstämt tal, vilket på befallning av den närvarande biskop V. Faxe infördes i visitationsprotokollet. Enligt detta hade konung Magnus Smek låtit lägga grundstenen

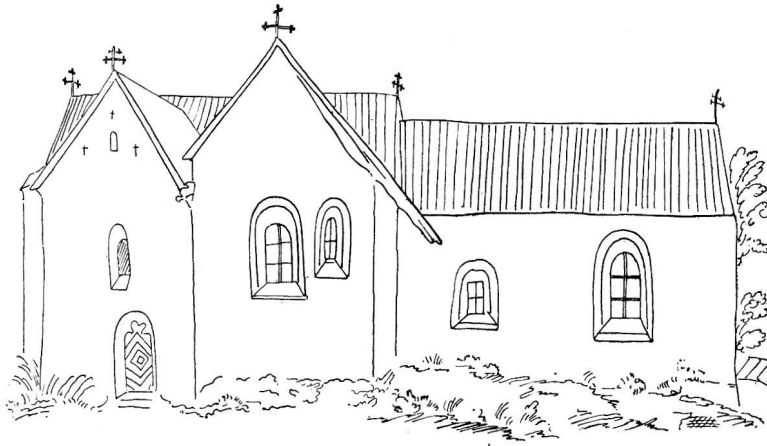

Fig. 4. Hoby kyrka enligt teckn. fr. 1700-t:s slut.
Kirche zu Hoby nach einer Zeichnung aus dem Ende des
18. Jahrh.
Hoby church according to a drawing from the end of the
18th century.

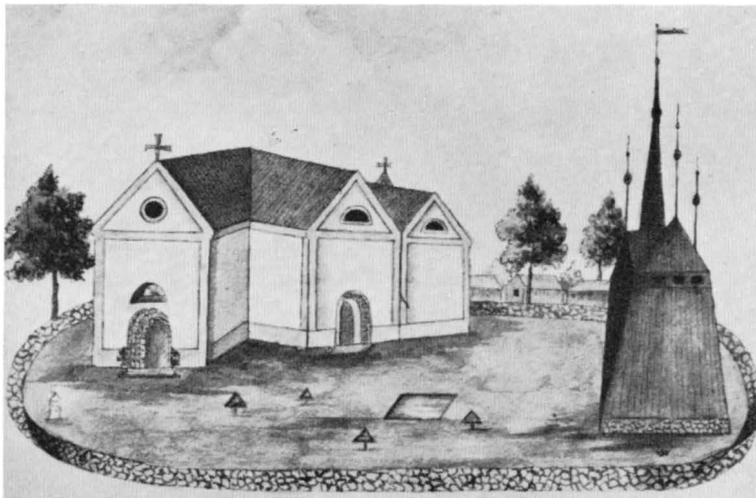

Fig. 5. Hoby kyrka och klockstapel 1819. Teckning av C. E. Engelhart.
Kirche zu Hoby und Glockenturm 1819. Zeichnung von C. E. Engelhart.
Hoby church and belfry in 1819. Drawing by C. E. Engelhart.

till kyrkan genom kyrkoherden och prosten Matthias, då Magnus som pant innehade Blekinge.

De bevis och slutsatser, som här kommit till synes och som huvudsakligen torde ha grundats på riddaren Sten Nilssons donation av 1330 (s. 4), kunna icke godtagas, så mycket mer som de strida mot de noggranna iakttagelser över kyrkans arkitektur och konstruktion, som kyrkoherden Wulff själv gjort och som han meddelat såväl i det ovannämnda talet som på andra ställen i kyrkans handlingar. Motbevisen torde icke behöva uppräknas i detalj; det är nog med att anföra, att såväl planen som fönsterformen och vapenhusets portal tala emot en så sen datering. Dessutom kan man taga för givet, att hade en så stor kyrka uppförts 1325, skulle det då allmänt använda teglet och icke tuktad granit med kvadrar till hörnkedjor kommit till användning vid murarnas uppförande. Södra korsarmens fönster och likheten i övrigt med korsarmarna i Ronneby tyder på att tvärskeppet i Hoby tillbyggts omkr. 1250 eller under 1200-talets förra hälft.

VAPENHUS

I samband härmed eller kort före eller efter tillbyggdes vid långhusets v. del i s. ett vapenhus av gråsten. I dettas s. mur insattes en rundbågig portal av westfalisk-gotländsk typ med i fyr-passform utskuret tympanon. Däröver ett smalt rundbågigt fönster med skränande smyg samt uppe i röstet en liten rundbågig ljusöppning. Vapenhuset torde haft öppen takstol; först efter år 1665 fick det ett platt innertak av trä. 1830 var vapenhusets loft inrett till sockenmagasin. Formerna tyda på senromansk tid, omkr. 1210—50.

När långhuset, transeptarmarna och koret erhöilo sina korsvalv av tegel kan icke avgöras, enär vi sakna alla underrättelser om deras form och konstruktion. Valven omtalas tidigast 1665. Wulff, som antager, att långhuset täckts av ett platt trätak, omnämner 1822, att »murarne omkring denna fyrkant inwändigt äro rappade och hwitade emellan de nuwarande hwalfwen och takställningen» samt att över »stora hwalfbågen» ovan valven på den vitmenade muren lästes en inskrift: »1583 HB B.» Han förmodar därför, att trätaget nämnda år avlägsnats samt att tvenne valv inslagits i långhuset. Huru härmed förhåller sig, kan numera icke avgöras, man kan endast förmoda, att korsarmarna och koret fått sina tegelvalv under 1300-talet.

Det är också möjligt, att valven i mittkvadraten och v. därom funnits från begynnelsen och varit av gråsten. Därpå tyder ett uttryck i O. Olssons brev, som här nedan citeras (s. 11 f).

De övriga förändringar, som interiören undergått under renässansen, kunna icke påvisas. Korets sydportal tillmurades före 1665. 1675 upptogs ett fönster i v. och 1684—85 ett »på läktaret» i n. korsarmen.

Åren 1701—02 tillbyggdes koret mot ö. till dubbel längd. Därvid utslogs det gamla korets ö. gavel. Över det utvidgade koret slogs ett korsvalv av tegel, ty det heter i RÅK. 1708, att en del av n. sidan och ö. gaveln på kyrkan blev »aldeles ånyo vpmurat samt valvet på östra ändan inne uti kyrkan och taket».

I vinkeln mellan n. korsarmens ö. mur och korets n. vägg uppfördes 1701—04 en sak-

ristia. I n. kormuren insattes en dörr till koret; från sakristians n. mur ledde en dörr ut i det fria. Sakristian var troligen lägre än n. korsarmen; den senares ö. takfall blev sannolikt redan nu förlängt, så att båda kommo under ett gemensamt vattentak.

Åren 1704 till omkring 1709 utbyggdes långhuset mot v. till ungefär dubbel längd, varvid den nya tillbyggnaden fick något större bredd än långhusets äldre del. I väster anordnades nu en stor ingångsport, och över den nybyggda delen slogs ett korsvalv av tegel.

Samtidigt med ovannämnda förändringar inlades golv av bräder i vapenhuset, koret och sakristian, och i fönstren inlades slipad ölandssten. 1704 omnämnes, att kyrkan hade 12 fönster, 1758 synes fönstren blivit utvidgade, och 1753 hade i n. korsarmens n. mur upptagits ett nytt fönster, $5\frac{1}{2}$ alnar H. »at lysa öfwer och under läktaren». 1732 reparerades kyrkans södra gavlar. Härmed avses vapenhusets och s. korsarmens. I golvet inlades ölandssten 1730. 1800 höjdes golvet, 1801 inlades delvis bräder, och 1816 flyttades långhusets nordportal till v. gaveln, varpå öppningen igenmurades.

Omkring 1820 synes kyrkan varit förfallen. Enligt KR.-PROT. var valvet i s. korsarmen rämnat på flera ställen, och både n. och s. korsarmens valv voro skilda från byggnadsstommen. S. å. insattes järnankare i n. och s. korsarmarnas murar för att sammanhålla dessa och valven. 1819 beslutades att rappa kyrkan utvändigt, varvid den gula färgen skulle »blifva mörkare», men vid foten och takrännorna skulle vitrappas. Samtidigt beslutades, att halvmånarna i flöjlarna på taknockarna mot s. (vapenhusets och s. korsarmens) skulle utbytas mot kors.

År 1831 skänktes ett tornur av ekonomidirektören I. F. Pagels i Torp samt bönderna Ola och Anders Månssöner i Björstorp och Ola Bosson i Hakarp. Det reparerades 1852 och 1858. Nu i nya kyrkan (se sid. 17).

Då den märkliga gamla kyrkan 1868 revs, fördärvades ett synnerligen värdefullt kulturminnesmärke. Hur detta tillgick, skildras av ett ögonvittne i ett privatbrev, som här delvis anföres:

»Karlshamn Sept. 1927. — — — Kyrkan refs som jag tror 1867 jag var då en 10 års skolpojke som ofta vid middagsrasterna tillsammans med kamraterna åsåg arbetet vid rifningen. Kyrkan var uppmurad af endast kullersten större till ytterväggar och af ett manshufvuds storlek till valfven, till att sammanfoga dessa kullerstenar hade använts ett kalkbruk som trotsar nutidens cement. Med vassa spett stod arbetarna på valfven ända intill kanten af brottet och bräckte loss en sten i sänder, man förstär hvilken styrka dessa valf hade!

Hoby församling var aldrig villig att rifva ner sin gamla vackra kyrka och dess lika vackra klockstapel af trä, men på en sådan kraftkarls ord som biskop Tomanders, som ansåg kyrkan vara för liten, var ej annat göra än lyda. Hvad Styrkan angår kunde kyrkan stått: ett eller annat årtusende med litet reparation.

Jag var för mycket barn för att fästa mig vid hvad som gjordes af hvad som fanns i kyrkan, men predikstolen placerades i en af Prestgårdens halmlador och Epitafier, altartaflan, skulpturer, såsom engla-bilder, krucifixet m. m. hamnade på vinden öfver likvagns-boden tillsammans med några gamla lik-

bårar. En stor gammal ekkista mycket beslagen som förr stod i sakristian stod i många år under bar himmel nere på kyrkogården i närheten af det nuvarande bårhuset, huruvida den är insatt i bårhuset vet jag ej. En eller två gamla stolar skinnklädda med öronlappar vid, stod förr i sakristian, huruvida de finnas vet jag ej heller. I början fanns nog lås för vinden där kyrkans saker fanns, men under många år var den olåst och Skolbarnen plockade då fram det som var löst och behändigt att leka med så att ofta fanns bilder sönderkörda på vägen utanför skolan.

Efter min confirmation fick jag plats i Ystad och reste dit. Under loppet af tio år hörde jag ej talas om hvad kyrkans saker tagit vägen, men återkommen till födelsebygden och inköpt den gamla affären där jag först stod bakom disken, blef jag af en gammal målare Ola Svensson uppmärksamgjord på att den gamla predikstolen låg mycket illa medfaren i prestgårdens halmlada vid denna qvarsatt då tvenne af fyllningarna som vi togo med oss. Ola Svensson upplyste att andra fyllningar låg på vinden öfver vagnboden, dessa jämte den gamla altartaflan låg under likbåarna, en femte fyllning har jag inte sett, de vackra i half relief utskurna bilderna voro sönderslagna och mycket illa medfarna. Jag lät en förgyllare som kom vägen fram puttsa upp dem så gott han kunde. Äfven epitafiet efter Löjtnant Brock bars upp på mitt magasin men kraniet och värjan som prydde nedre delen deraf var sönderslaget och borta, kanske finnes detta epitafium ännu på magasinet ty jag tog det alldrig därifrån då Alfred Johansson arrenderade affären.

Sedan jag gjort sakerna rena och reparerat dem så långt förgyllaren förstod erbjöd jag kyrkorådet återfå dem mot det lilla utlägget jag haft, men det var ej kyrkorådet med på, jag erbjöd mig då att köpa dem mot Skäligt pris eller om kyrkorådet ville skänka mig dem hellre än att låte dem lilla som fanns kvar aldeles förstöras, det sednare förslaget accepterades och erhöll jag derpå protokollsutdrag som nu under de senaste årens vexlingar förkommit.

Såsom intresserad af antiqviteter, hade jag under min Dönhults tid fyllningarna som väggprydnader men då jag flyttade därifrån lät jag min svåger Per Persson öfverlämna dem såväl som altartaflan till Kyrkoherden.

Ett fragment, öfverstycke till någon sorts ram som jag med en insatt fyllning lät göra till en sorts vägghylla och den finnes ännu i min ego och är inhyst hos Uno Persson i Mörtjuk, intresserar det Eder så se på den och jag öfverlämnar den gerna, kanske kan Ni utfundera hvar den suttit, troligen öfver altaret. Jag vill minnas att på baksidan står att den blef ommålad 1632 och på framsidan. »Herren bevara din ingång och utgång från nu och till evig tid Amen.»

Jag vill minnas att jag hos gamla orgeltramparen Nils Pålsson i Hoby, hans hus ligger i Anndgropen mittemot Kyrkoherdens vedbodas, såg målningen af en Prest familj: Prost, fru och jag tror tolf barn han hade gjort denna tafla till ett skåp, men den hade naturligtvis blifvit delvis förstörd. Nils Pålsson är död för många år sedan men huset eges af hans fosterdotter Mathilda om hon lefver och kanske har skåpet kvar.

Epitafiet af kyrkoherden Schlyter har jag inte sett lika lite har jag hört talas om att Hoby Kyrka egt en brudkrona. Krucifixet har jag sett sedan jag kom tillbaka till Hoby men detta var då totalt uppätet af mask och delvis sönderfallit, antagligen är det utkastat eller uppkälnat.

Af Ijuskrönorna köptes en till Åryds kyrka en af min farbror, Kyrkovärden Jöns Svensson i Törneryd en af nämndemannen Per Svensson i Röoby.

Det är synd att Hoby församling på en biskops maktsspråk (han måtte vara hur duktig som helst) skulle mista både sin gamla fina kyrka och dess relikier. Mistningen af de senare rår ju ej biskop Toman der för, utan gubbarna som ej förstod bättre. — — — Olof Olsson».

GAMLA KYR-
KANS INRED-
NING OCH
LÖSA INVEN-
TARIER

Enl. den bevarade planen från 1830 har ett åt Maria helgat altare haft sin plats i korsmittens ö. del, under triumfbågen. Framför detta Maria-altare var den 1346 avlidne adelsmannen Sten Nilssons grav belägen. På detta altare var placerat ett nu försvun-

Fig. 6. Maria och Elisabets möte. Relief från ett trol. nederländskt altarskåp från omkr. 1500.

Die Begegnung Marias und Elisabeths. Relief von einem vermutlich niederländischen Altarschrein. Um 1500 herum.
Mary and Elisabeth's meeting. Relief from a 16th century triptych, probably Netherlandish.

net altarskåp, enl. GYNTHER »föreställande den heliga jungfrun, de 12 apostlarne och ännu två andra helgon», enl. Wulffs beskrivning: »påfven och några helgonbilder». I VIS.-PROT. 1830 omnämnes en Maria, en Johannes, en påve och fem andra »helgonbilder». Det synes dock antagligast, att det av GYNTHER nämnda altarskåpet under 1600-talet placerats på ett sidoaltare, sedan den nya altaruppsatsen tillkommit. Kyrkan ägde nämligen en altaruppsats av snidat, målat och förgyllt trä, omtalad 1665 »af skön Bilthugger Arbeyde, der Udi en skön del Stafferet». Å uppsatsen lästes inskr.: »ANNO DOMINI 1650 NILS KRABBER . . . FRU LISBETH RUD» under deras dubbelvapen.¹ Av altaruppsatsen är ännu bevarad dess mittscen: Nattvarden, oljemålning på trä

¹ NILS KRABBE, lensmand i Kristianopel 1646—48, i Sölvesborg 1648—58, g. m. 1. LISBETH CORFITZ-DATTER RUD (jfr SVERIGES KYRKOR, Blekinge, Bd. I, s. 26).

Fig. 7. Vandrigen till Emaus. Relief fr. gamla predikstolen. 1634.

Der Gang nach Emaus. Relief von der alten Kanzel. 1634.

The wandering to Emaus. Relief from the old pulpit. 1634.

enl. Beskr. 1830 utförd av STATIUS ADAMUS¹ i Köpenhamn 1650. Den restaure-
rades 1739 och 1824. Huvudfärger brunt, rött och grönt. H. 78, B. 90. Då inventarier
och inredning skingrades vid gamla kyrkans rivning, kom altartavlan ut i socknen

¹ STATIUS ADAM, vilken i övrigt synes vara okänd, nämnes i Köpenhamns skattemantal 1645 (KJØ-
BENHAVNS DIPLOMATARIUM VI, Kjøbenhavn 1884, s. 233) såsom boende i Kongensgade (Lilla Kongens-
gade): »Davidt Etuer maller och hans høstiue, Stadtzius Adamb. Källan är benäget påvisad av
museumsinspektör Chr. Axel Jensen 19/5 1917.

Fig. 8 a-b. Getsemane och uppståndelsen. Reliefer fr. gamla predikstolen. 1634.

Gethsemane und die Auferstehung. Reliefs von der alten Kanzel. 1634.

Getsemane and the Resurrection. Reliefs from the old pulpit. 1634.

på enskilda händer. Den har 1920 återlämnats till kyrkan av dåv. handlanden Olof Olsson i Hoby samt placerats över nuvarande altarbordet. Av altaruppsatsen är dessutom bevarat i kyrkan en konsol utan krönfigur. H. 49. Till uppsatsen hör även två i B. M. deponerade kolonnetter av trä, ornerade i beslagsstil med målning i svart, grönt, blått, rött och guld. H. 120. — Altaruppsatsen renoverades enl. RÄK. åren 1738 och 1824.

GYNTHER omnämner, att kyrkan haft två mataltare; RÄK. omtalar dock endast ett 1749. Dessa torde få identifieras med de tvenne, trol. i absiderna placerade altaren, varom det heter 1753: »äro tvenne stora murade altare som i påviska tiden varit bruklige blevne borttagne, och i deras ställe stolar satte».

I B. M. förvaras en medeltida trärelief: Maria och Elisabets möte (fig. 6). Polykromeringen nästan borta; spår av rött å Elisabets dräkt samt guld å Marias hår. Å fransidan inskuret och ifyllt med färg: »1672». H. 32. Reliefen har tillhört ett trol. nederländskt altarskåp från omkr. 1500. Möjligen har reliefen tillhört det omnämnda, å Mariaaltaret placerade altarskåpet.

I VIS.-PROT. 1830 omnämnes ett nu försvunnet, väl arbetat krucifix.

Den år 1665 omtalade predikstolen, i vars bröstning voro insatta fem reliefer, samt dess baldakin ommålades 1738. Den var försedd med Kristian IV:s namnchiffer samt inskr.: »Ano. 1634. Daa Her Jörgen Jörgensen (d. 1639) war Sogne Prest her paa Steden bleff denne Predikestoell opbyggt paa Kirkens bekostning. Anno 1651 bleff den formalet paa Menige Almuis godwellige bekostning, daa war Sogne Prest H. Sigward Nielsön Huid, han förärede her til 10 daler. Hans Holst K. M. Ridefoget. Kirke wärgere Thor Pedersen i Hagerup, Anders Matzen i Silpinge, S. Niels Olsen i Toger i gaff hertil 25 dal. Görret Rasmusen i Torp gaff her til 6 daler. Boetius Petreus Holsatus pinxit.» (MÜTZELL). Till predikstolen har möjligen hört dels trenne konsoler med änglar jämte några mindre, defekta delar, som nu förvaras i kyrkan, dels fyra reliefer till korgens bröstning, som under senare tid återskänkts till kyrkan (av handl. Olof Olsson). De visa: Getsemane, (Gisslingen är förkommen), Korsfästelsen, Emaus och Uppståndelsen. H. 56. Vidare överstycket till predikstolstrappan, L. 145, H. 65, och en piedestal, varå vapensköld med dagg och blommor, H. 51. Även korgens botten är bevarad. Den är sexsidig, indelad av lister med dukatmönster samt avslutas av en druv-

klase. Denna del var sedan upp- och nedvänd placerad som krön till ett skåp, tillhörigt handlanden Alfred Johansson i Hoby, men har sedan hamnat i Stockholm, medan den defekta baldakinen inköptes 1930 av Fornminnesföreningen i Karlshamn. Tyvärr lära vi endast känna målarens namn, den skicklige skulptören, som även skurit Ramdalas, Lösens och Torhamns predikstolar, är alltjämt okänd. Relieferna i Hoby överensstämmer helt i stil och i det ikonografiska programmet med dem i Lösen från 1637. Stilistiskt finnes det sålunda intet hinder för att de sex hermer och trenne konsoler, vilka från okänd kyrka kommit till B. M. (fig. 10, jfr Bd. I, s. 127 f.), urspr. kunna ha tillhört predikstolen i Hoby, enär de äro skurna av samme mästare.

Bänkarna voro 1665 indelade i fyra rader, med »smuck Snidker Verck, och dörer for en Deel Stoler». 1830 funnos nya bänkar. — År 1665 fanns en målad skrift- och degnestol vid altaret. — År 1717 uppsattes »Kyrekiogångstohlen med en dör och afdelning emellan Kyrekiogångshustrun och de andra».

En läktare fanns 1665, »aff gemeen Snidker Arbeyd, U-stafferet (= omålat)». 1685 uppsattes

Fig. 9. Fragment, trol. från gamla predikstolen. 1634.

Fragment, vermutlich von der alten Kanzel. 1634.

Fragment, probably from the old pulpit. 1634.

Fig. 10. Hermer, trol. tillhörande gamla predikstolen. 1634.
 Hermen, vermutlich zu der alten Kanzel gehörig. 1634.
 Herms probably belonging to the old pulpit. 1634.

en ny läktare i n. korsarmen och 1732 ännu en, troligen i v., vilken målas 1740. Enligt Wulff uppbyggdes 1824 en ny läktare i v. och den n. ombyggdes.

Om gamla kyrkans inventarier, se också under nya kyrkan (sid. 18).

Hoby nya kyrka, en anseelig treskeppig basilika med västtorn, belägen på samma plats som den gamla (se plan fig. 11), är uppförd åren 1868—72 efter ritningar av Helgo Zettervall 1863. Material gråsten med tegel i torn och omfattningar, fasaderna avputsade i gulvitt med vita, slätputsade hörn och omfattningar. Lisener och rundbågsfriser m. m. i romaniserande stil. — På yttertaket rödmålad järnplåt från 1909, tidigare skiffer, å tornhuvuven koppar. Däröver ett förgyllt, kopparklätt kors från 1889. — Tornuret från 1831 (s. 11).

HOBY NYA
KYRKA

Det inre är gröngrått och chokladbrunt med kvaderimitation och brokig dekorerings av målaren Sv. Thulin i Lund, vilken även dekorerat domkyrkorna och universitetens huvudbyggnader i Lund och Uppsala. Golv av ölandsflis och äldre gravstenar; i sakristian trä. Mittskeppets murar uppbäras av 8 + 8 8-sidiga pelare med tårningskapitäl och mellan dem slagna rundbågar. Över varje kolonn är målad en apostel, över tribun- och tornbågen tvenne änglar, som hålla ett språkband, i absidens hjälmvalv på gul grund en

framställning av Kristus som världsdomare. — Sidoskeppen täckas av vitmålade pulpettak av trä, mittskeppet av kassetterat sadeltak med svag lutning, med blå och vit dekorerings.

Kyrkan uppvärms av järnkaminer.

INREDNING
OCH LÖSA IN-
VENTARIER

Murat altare, plyschklädd altarring, altarskrank mot ö., avskiljande sakristian, predikstol, öppna bänkar, sidoläktare i n. och s., tvenne nummertavlor samt orgelläktare i v. är allt modernt snickeriarbete i ekfärg med målning i grönt, rött, blått och guld. Orgelfasad i guld från 1871.

Över altaret hänger på altarskranket Statius Adams ovan sid. 13 f omtalade målning, Nattvarden, av 1650. Mått inom guldramen: L. 91, B. 80.

Nummertavla med förgylld ram, krönt av kartusch, enl. inskr. av 1790. H. 99.

Dopfunt av Åhus-sandsten (fig. 14—16), bestående av cuppa och fot. Cuppan, med uttömningshål och en inre fals, är ornerad med tvenne ornamentsbårder; i den övre en akantusranka med diamantband, som avbrytes av en välsignande Kristus och tvenne Lammet med korsfanan; därunder en bård av stiliserade palmetter, allt i låg relief. Cuppans botten är prydd med rundbågiga arkader. En vulst förmedlar övergången till den firsidiga foten, som visar fyra lejon, vilka bita i varandras bakdelar. Cuppan bär spår av grön och röd färg; har förr varit vitad. I cuppans övre kant en otydlig runinskrift: -- 141 ---. Skåniskt arbete, tillhörande Maglehemgruppen, från 1200-talets början.¹ Cuppans Dj. 47, B. 70, inre B. 55; total H. 88.

Dopfat av drivet silver. Å brättet graverad ornering av blommor och blad och enl. inskr. skänkt till kyrkan av Signe Nils Dotter Tiling 1788. Stplr Niclas Blekberg, Karlshamn 1787. H. 9.

Dopfat av mässing. Å brättet två bårder rosor, i botten i relief: Bebådelsen. Inskr.: »HE. LORENS. SLVTER LIESBET NIELS DAATER APMAND ANNO 1681.» Diam 41. Nu använt till sandfat.

Kalk av silver, förgylld. Sexpassformad fot med fastnitat krucifix. Enl. inskr. omgjord 1741. Stplr Johan Meyer, Karlshamn. H. 23,5. — Patén av silver, förgylld. Å brättet ett fastnitat krucifix och stplr Johan Meyer. Diam 15,7. — 1700 omarbetas paténe, och kalken förgylles av guldsmeden, mästare Jöran Siwertson.

Sockenbudstyg: Kalk av silver. Stlpr: PM (= troligen IM, Johan Meyers änka, 1771). H. 13,7. — Patén av silver. Stlpr som å kalken. Diam 9. — Sockenbudskalk av tenn i björkfodral. H. 7,5.

Ett par ljusstakar av malm, profilerade. Inskr.: »LARS HERM: SCHLYTER

¹ L. TYNELL, Skånes medeltida dopfuntar, s. 9 o. 141, daterar funten till 1100-talets slut. I J. ROOSVALS system en parallell till funtar av den gotländske stenmästaren Calcarius, vilken i Die Steinmeister Gottlands sättes till 1220—1255, men numera till omkr. 1205—1240. JOHNNY ROOSVAL, Revision av gotländska dateringar IV. Fornvännen 1934, s. 129 ff.

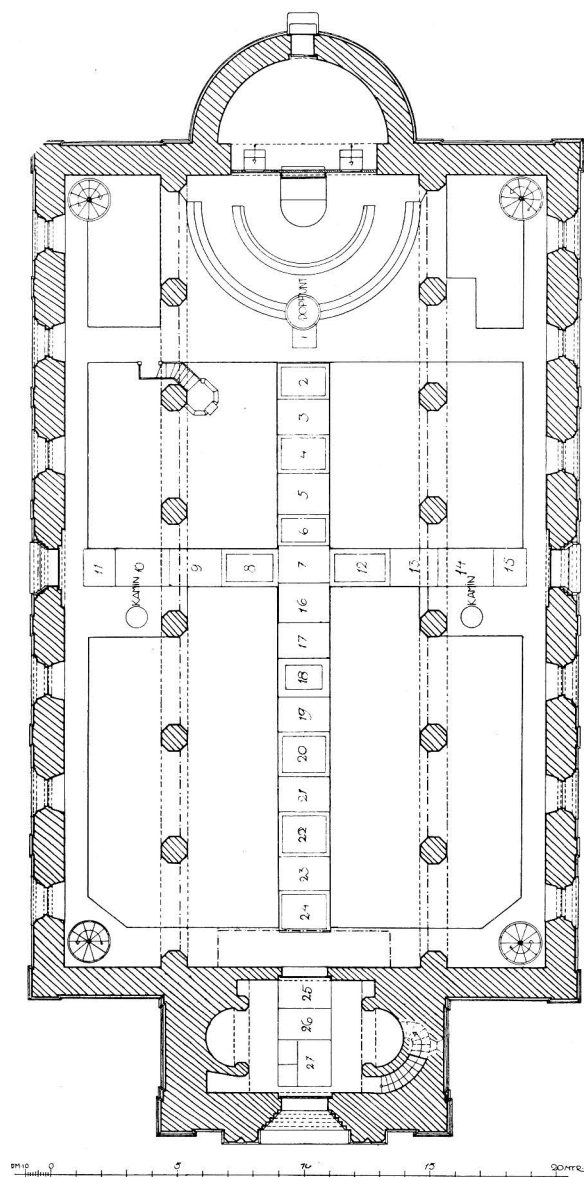

Fig. 11. Plan av Hoby nuv. kyrka.
 Grundriss der jetzigen Kirche zu Hoby.
 Plan of the present church at Hoby.

ELISABETH OPMANNA. HOBY: 1729.» Å andra sidan tvenne vapen samt E. H. G. S:F
 -BR. 1665». H. 26,5. — INV. 1665 omtalar ett par stora ljusstakar av mässing samt ett

Fig. 12. Interiör mot ö.
Inneses gegen Osten.
Interior towards the east.

par av tenn. — Fyra ljuskronor av slipat glas från 1830-talet såldes 1873 för 108: 50 rdr rmt.

Mässhake av röd sammet med kors, inskr.: 1842 och sol, allt i guldgalon. H. 120. — 1665 omnämnes »En brun och en blaa Fløyels Messehageler, med borderede Bild Vercks Kaarss, begge gamle». 1688 köpes en ny mässhake av röd sammet med guldgaloner och brett guldkors.

GRAVSTENAR Gravstenar. Enligt en förteckning i arkivet från 1824 funnos då på kyrkogården 44 gravstenar, flertalet från 1700-talet. Som nr 44 upptages »en gråhall». Med denna avses sannolikt den lockhäll till gravkista av granit (fig. 17), vilken vid inventeringen 1919 påträffades av William Anderson i kyrkogårdens s.v. del. Orneringen, i ristad teknik, med kors och zig-zagornament, torde återgå på den inhemska träskärarekonsten, men är eljest utmärkande för frankiska gravstenar. 1000—1100-talet. H. 140, B. 62. — Jfr de ristade stenarna från Skatelövs gamla kyrka i Småland, nu i Smålands Museum i Växjö, från 1100-talet. — Enligt meddelande av redaktör Ludvig Sjöberg 1924, lära

Fig. 13. Interiör mot v.
Inneres gegen Westen.
Interior towards the west.

en bautasten vid Lilla Lund och en vid uppkörseln till Pagelsborg i Hoby bära spår av en liknande zig-zagornering.

Övriga gravstenar, som ligga som golv i kyrkan, betecknade å planen fig. 11 med nummer 1—27, äro från 1700-talet och i allmänhet av enklare typ. — Av hällarna må nr 6 och 11 här nämnas som exempel på denna enkla stenkonst. 6. Gravsten av kalksten, ornerad med evangelistsymbolerna, med inskr.: »HER VNDER HVILER SAL: PEDER TORBIORNSON SCHOMAGER. AFF KULLERY FORDVUM KONG: MAIS: BONDE LENS-MAND HER I HOBIIE SOGEN I 36 AAR DÖDE I SIN ALDERS 71:AAR HVIS SIELL GVD HAFVER ANNO 1651.» H. 172, B. 92. — Äldsta hällen, nr 11, bär följande inskr.:» GEORGIUM MAGNI¹ TEGO LVNDENSEM; IS ANNIS VICIES TERNIS CERENS SACRVM ORDINEM; TRES EX IIS LOSSENSIBVS DEDIT MINISTRANS VINCVLIS SEPTEM COACTVS SVETICIS HVIC DOCENDÆ

¹ JÖRGEN MOGENSEN, pastor i Hoby 1571—1621 ³/₈, g. m. 1. Margareta Larsdotter från Landskrona, d. 1588 ¹⁵/₃; 2. Katharina Jensdotter från Hälsingborg, d. 1613 ²⁶/₂.

Fig. 14. Dopfont. 1200-t:s början.
Taufstein. Anfang des 13. Jahrh.
Baptismal font from the beginning
of the 13th century.

ECCLESIE BIS QVINA LUSTRA CÆTERA: PRÆPOSITVS INTERIM DIV ET BRÆCNIS ET LISTRIIS
SED CONIVGES HIC ACCVBANT DVÆ PRIOR CARONIA (? utnött) QVÆ MARGARITA FILIA
(? utnött) LAVRENTII SED ALTERA EST CATHARIN(E IANI FILIA) NATV SED HELSINBVR-
GICA. VTRAQ 3 DIGNA LAVDIBVS S. HER IØRGEN MOGENSØN DØDE 3 AVG A» 1621 MARGRETE
LAVRIS D 15 MAR 1588. CARINE IENS D 26 FEB A^o 1613 »(=Jag betäcker Jörgen Mogensen
från Lund. Förvaltande prästämbetet i 3 gånger tjugu år, gav han 3 av dem i ämbets-
utövning åt Lösens sockenbor, 7 år gav han tvungen åt svenska bojor, åt lärarekallet i
denna kyrka gav han de återstående två gånger fem lustrerna: härunder länge prost för

Fig. 15. Detalj av dopfunten, fig. 14.
 Detail des Taufsteins Abb. 14.
 Detail of the baptismal font,
 fig. 14.

Bräkne och Listers prosterier; men hans tvenne gemåler vila här, den första Margareta Larsdotter från Landskrona, den andra är Katharine Jensdotter av hörden helsingborgska). H. 191, B. 144.

I kyrkan förvaras tvenne konsoler med stående putti, vilka icke kunnat tillhöra den ovannämnda altaruppsatsen (s. 13 ff). Den ena med spjut i h. handen, i v. ett avbrutet kors; den andra har i h. handen burit ett nu förlorat attribut; i den v. en försilvrad sköld med inskrift i runor, vilka icke giva någon mening; troligen från en senare övermålning. H. 50. Skulpturerna äro från 1600-talets senare årtionden och troligen arbetade av bildhuggaren Åke Truedsson, vilken bl. a. förfärdigat predikstolarna i Hjortsberga (1684) och Fridlevstad (1692). Jfr hans dopfunt i Fridlevstad 1682 (SVERIGES KYRKOR, Blekinge, Bd. I, fig. 366) samt putton å Anders Bagers epitafium från 1691 i samma kyrka (Bd I, fig. 369). — Troligen ha konsolerna tillhört ett av de nedannämnda epitafierna, möjligen något av dem över familjen Albin. Konsolernas mest sannolika datering är 1680-talet.

I Inv. 1830 äro upptagna följande nu försvunna epitafier: ett svartmålat, 4-kantigt epitafium med inskrift: »anno 1660 den 23 martii hat der Her Levtenant Johan Gertner

Fig. 16. Detalj av dopfunten, fig. 14.
Detail des Taufsteins Abb. 14.
Detail of the baptismal font,
fig. 14.

seine liebe Hausfrau Margaretha Dessin in ihres Alters 42s Jahr alhier begraben lassen. Den Seelen Got genedig seij»; — två epitafier med skulpterade ramar över kyrkoherden Sigvard Nilsson Albin, kyrkoherde i Hoby 1645—67 m. hustru o. 4 söner; »renovandam . . . Petrus Sigvardi Albinus Pastor Ronnoviæ . . . 1711»; — ett epitafium över löjtnanten vid K. Amiralitetet Carl Adolph Brock, f. i Stockholm 1747 d. $29/12$, d. 1771 d. $5/6$, uppsatt 1772; 1803 ett epitafium över prosten Johan Brock, d. 1793, »med den aflidnes bröstbild i förgylld medaillon» av amiralitetsbildhuggaren Johan Törnström;¹ 1830 en teckning av professor C. G. Hilffeling över Runamonumentet samt en oljemålning, visande kyrkoherden Lars Schlyter med familj omkr. 1700 (jfr ljustakarna s. 18).

Golvur av trä, målat i ekfärg, med skulpterat, förgyllt krön. Inskr. å tavlan: »I. MANDELBERG CARLSHAMN 1831» (jfr Ölgehult s. 31). H. 275.

Länstol av ek, klädd med läder. H. 124. — 1705 omtalas två stolar av ek och ett bord av furu.

Karl XII:s Bibel i skinnband. Defekt.

1712 omnämnes en brudkrona av silver, skänkt av Åke i Svenstorp. Den vägde 57 lod. »Denna berättades vara för swår; kunnande således ej wäl brukas», varför en omarbetning sattes i fråga.

Kyrkans nu försvunna sigill av mässing, som är avbildat av MÜTZELL och ännu omtalat i Inv. 1830, visade ett ankare med omskrift: SEGILLUM. HOBIENSE. — 1749 upptages ett sigill av silver.

Storklockan, ornerad med konung Adolf Fredriks krönta namnchiffer, är enl. inskr. omgjuten av Magnus Bergstedt i Karlskrona 1761.² H. 110, D. 125. Den gamla

¹ F. 1743, d. 1828, sedan 1781 varvsbildhuggare i Karlskrona, där han utförde ett antal galjonsbilder för flottans räkning samt bl. a. medverkade vid Trefaldighetskyrkans inre utsmyckning. WILLIAM ANDERSON, Karlskrona. Lund 1930, s. 66 ff.

² MAGNUS BERGSTEDT synes ha varit en av sydöstra Sveriges mest anlitade klockgjutare vid denna tid. Utom hans många verk i Blekinge, har jag antecknat: Storklockan i Fjälkinge, Skåne 1768 (omgj.), Träkumla, Gotland 1770, samt på Öland: storklockan 1765 o. lillklockan 1772 i Kastlösa, stor- och lillklockorna i Långlöt 1765, den senare omgjuten samt storklockan 1768 och lillklockan 1770 i Sandby, båda nu förkomna.

klockan, som »befanns sprucken» midsommardagen 1758, hade bl. a. inskr. »MICHAEL LORENTZ A SAXONIA ME FECIT IN HOBY A^o 1697.» — Den hade tidigare omgjutits 1688, och 1665 omtalas den i Inv. såsom »En stor Klocke i Tornet, fast den störste her i Landet.» Lillklockans inskr. säger: »MICHAEL LORENTZ ME FECIT IN HOBY ANNO 1698.» H. 88, D. 99. — Klockan omnämnes tidigare 1688, då den omgöts av mästare Oluf Larsson från Jönköping. — De båda klockornas inskrifter visa, att vandrande tyska klockgjutare ännu vid 1600-t:s slut verkade i Syd-sverige. — Elektrisk klockringning sedan 1922.

SAMMANFATTNING

I. Absidkyrka i gråsten med hörnkedjor, nära besläktad med kyrkan i Ronneby samt jylländska granitkyrkor. Portaler i långhusets n. och s. väggar samt i s. korväggen. 1100-t:s f. del. Till denna kyrka har hört en dopfunt (fig. 14—16) av sandsten, skåniskt arbete från 1200-t:s början.

II. Omkr. 1250 tillbygges kyrkans långhus med korsarmar i n. och s., korsarmarna trol. försedda med absider. Ungefär samtidigt uppföres i sv. ett vapenhus med rundbågig portal av westfalisk-gotländsk typ med i fyrpass format tympanon.

III. Kyrkan välves vid okänd tidpunkt, trol. under 1300-t.

IV. Omkr. 1500 anskaffas ett nederländskt altarskåp, varav en relief ännu bevarats (fig. 6).

V. 1634 erhåller kyrkan en rikt skulpterad predikstol, målad av Boetius Petreus Holsatus (fig. 7—10). 1650 tillkom en ny altaruppsats, vars bevarade mittscen, föreställande Nattvarden, målats av Statius Adam i Köpenhamn.

VI. 1701—1709 tillbygges koret mot ö. till dubbel längd, uppföres i vinkeln mellan n. korsarmen och koret en sakristia samt förlänges långhuset mot v., varvid det tillbyggda partiet göres bredare än det äldre.

VII. 1868 rives kyrkan, och en ny kyrka uppföres efter ritningar av Helgo Zettervall, färdig 1872.

Fig. 17. Lockhäll till gravkista. 1000—1100-t.

Deckelplatte eines Sarges. 11.—12. Jahrh.
Lid of a coffin. 11th—12th century.

ZUSAMMENFASSUNG

I. In der ersten Hälfte des 12. Jahrhunderts wurde hier eine Apsidenkirche aus Feldstein mit Eckverstärkungen erbaut. Sie ist nahe verwandt mit der Kirche in Ronneby und mit jütländischen Granitkirchen. Portale befanden sich in der Nord- und Südwand des Langschiffs und in der südlichen Chorwand. Zu dieser Kirche gehörte ein Taufbecken (Fig. 14—16) aus Sandstein, eine schonische Arbeit aus dem Anfang des 13. Jahrhunderts.

II. Um 1250 wurde das Langschiff der Kirche durch Kreuzarme im Norden und Süden erweitert.

Diese waren wahrscheinlich mit Apsiden versehen. Ungefähr gleichzeitig wurde im Südwesten eine Vorhalle erbaut. Sie hatte ein rundbogiges Portal von westfälisch-gotländischem Typus mit vierpassförmigem Bogenfeld.

III. Zu einem unbekanntem Zeitpunkt, wahrscheinlich im Laufe des 14. Jahrhunderts, wurde die Kirche eingewölbt.

IV. Um 1500 wurde ein niederländischer Altarschrein angeschafft, von welchem ein Relief noch erhalten ist (Fig. 6).

V. 1634 erhielt die Kirche eine reichgeschnitzte Kanzel, die von Boetius Petreus Holsatus bemalt wurde (Fig. 7—10). 1650 kam ein neuer Altaraufsatz hinzu, dessen erhaltene Mittelszene, das Abendmahl darstellend, von Statius Adam in Kopenhagen gemalt worden war.

VI. 1701—1709 wurde das Chor gegen Osten zur doppelten Länge erweitert. Im Winkel zwischen dem nördlichen Kreuzarm und dem Chor wurde eine Sakristei errichtet. Das Langschiff wurde gegen Westen verlängert, wobei der neue Teil breiter als der ältere gebaut wurde.

VII. 1868 wurde die Kirche abgerissen. Nach Entwürfen von Helgo Zettervall wurde eine neue Kirche errichtet, die 1872 fertig war.

SUMMARY

I. An apsis church of rubblework with corner chains, closely related to the church at Ronneby and the granite churches in Jutland (Denmark). Portals in the northern and southern walls of the nave and in the southern choir wall. Early part of 12th Century. To this church there belonged a baptismal font (Fig. 14—16) of sandstone, work of the Province of Scania, dating from the early 13th Century.

II. In about 1250 transepts were added to the nave of the church in the north and south. The transepts had presumably absides. At about the same time a porch was erected to the south-west with a round-arched portal of Westphalian-Gothlandic type having a quadrifoiled shaped tympanum.

III. Vaults were added to the church at an unknown date, presumably during the 14th Century.

IV. In about 1500 a Dutch triptych was procured, a relief of which is still preserved (Fig. 6).

V. In 1634 the church obtained a richly sculptured pulpit, painted by Boetius Petreus Holsatus (Fig. 7—10). In 1650 a new retable was added, the middle portion whereof portraying the Holy Communion, which is still in existence, was painted by Statius Adam, of Copenhagen.

VI. In 1701—1709 the chancel was extended in the east to twice its original length, in the angle between the northern transept and the chancel a sacristy was erected and the nave was extended in the west, the new part being broader than the old one.

VII. In 1868 the church was demolished and a new church was erected according to the plans of Helgo Zettervall. It was completed in 1872.

Fig. 18. Exteriör från s. o.
Äusseres von Südosten. — Exterior from the south-east.

ÖLJEHULTS KYRKA

ANNEX TILL BRÄKNE-HOBY

TRYCKTA KÄLLOR: Lunds stifts Julbok 1915, s. 94 ff.

HANDSKRIVNA KÄLLOR OCH AVBILDNINGSSAMLINGAR: B. St. 1 ritning till ny kyrka av THEOD. EDBERG 1840 (centralkyrka); 2 ritningar till ombyggnad av THEOD. EDBERG 1842, (långhus m. korsarmar, torn, kor, sakristia i ö.); 1 ritning till orgelfasad, gillad $27/7$ 1883. — LANDSKYRKOR.

KYRKANS ARKIVALIER: I Hoby kyrkoark.: VIS.-PROT. från 1817. I kyrkans arkiv: RÅK. fr. o. m. 1811; K. ST.-PROT. fr. o. m. 1863 o. S.ST.-PROT. från 1841.

Före 1754 hölls tre gånger om året gudstjänst i Hoby sockens norra del »i ett litet hus» i Öljevult. Här samlades då de på kringliggande hemman boende åldriga och svaga, som ej kunde företaga den långa färden ned till Hoby och där begå nattvarden. Prosten J. Brock (1749—1793) predikade även här vid dessa tillfällen, och omkring 1754 uppfördes en kapellbyggnad. Genom K. brev 19/7 1798 fastställdes Hobysockenstämmas beslut den 22/4 s. å., att ytterligare nio gudstjänster måtte hållas årligen med den del av Hoby sockens invånare, som vid Öljevult söka salighetsmedlen. Slutligen utbröts socknen från Hoby, och i K. brev 19/1 1856 och 4/6 1859 stadgades rörande Öljevults kapellags förändring till annexförsamling.

Staffansjungning och majsjungning förekommo i socknen ännu vid början av detta århundrade, enl. meddel. den 24/11 1926 av kyrkoherde Fjellander i Oppmanna, vilken under åren 1896—1908 tjänstgjorde i Öljevult.

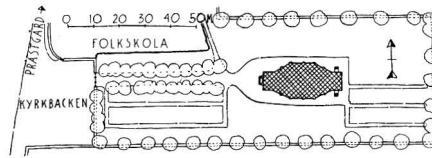

Fig. 19. Situationsplan.
Lageplan. — Plan of situation.

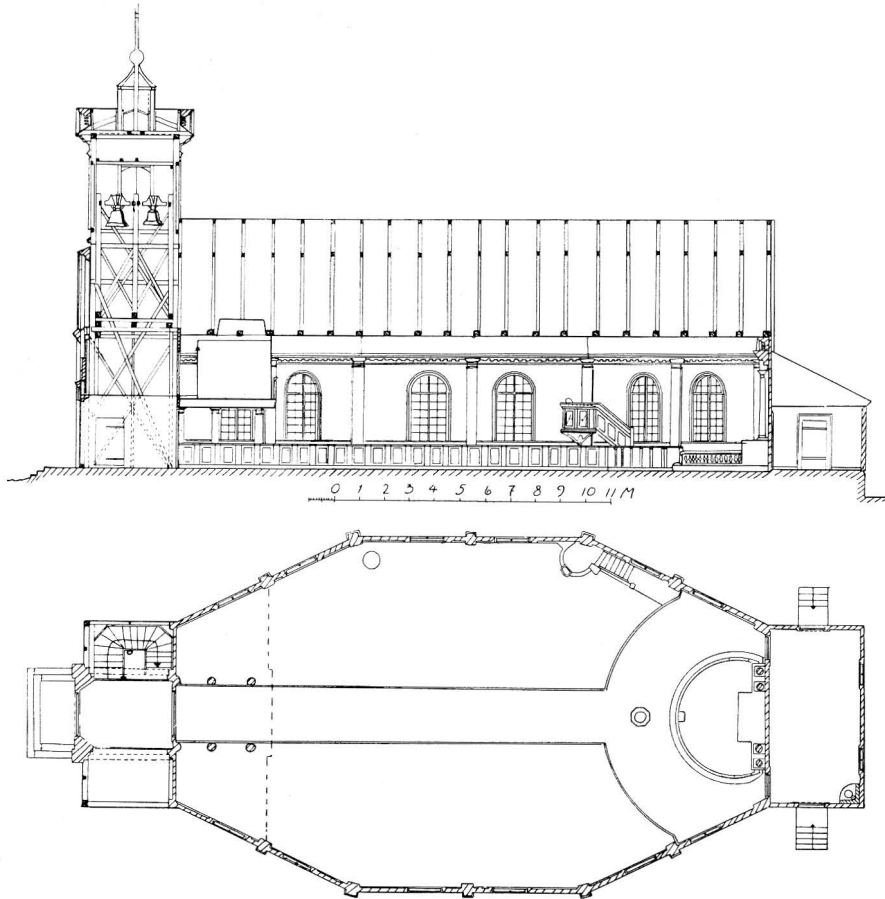

Fig. 20. Längdsektion och plan.
Längenschnitt und Grundriss. — Longitudinal section and plan.

KYRKOÅRD Kyrkogården (se situationsplanen, fig. 19) inhägnas av kallmurad gråstensmur. I. v. ingång med gjutna järngrindar. Kyrkogårdens lönnar och kastanjer planterade 1876. Kyrkogårdsmuren omlades 1836; 1874—76 synes den ha utvidgats,

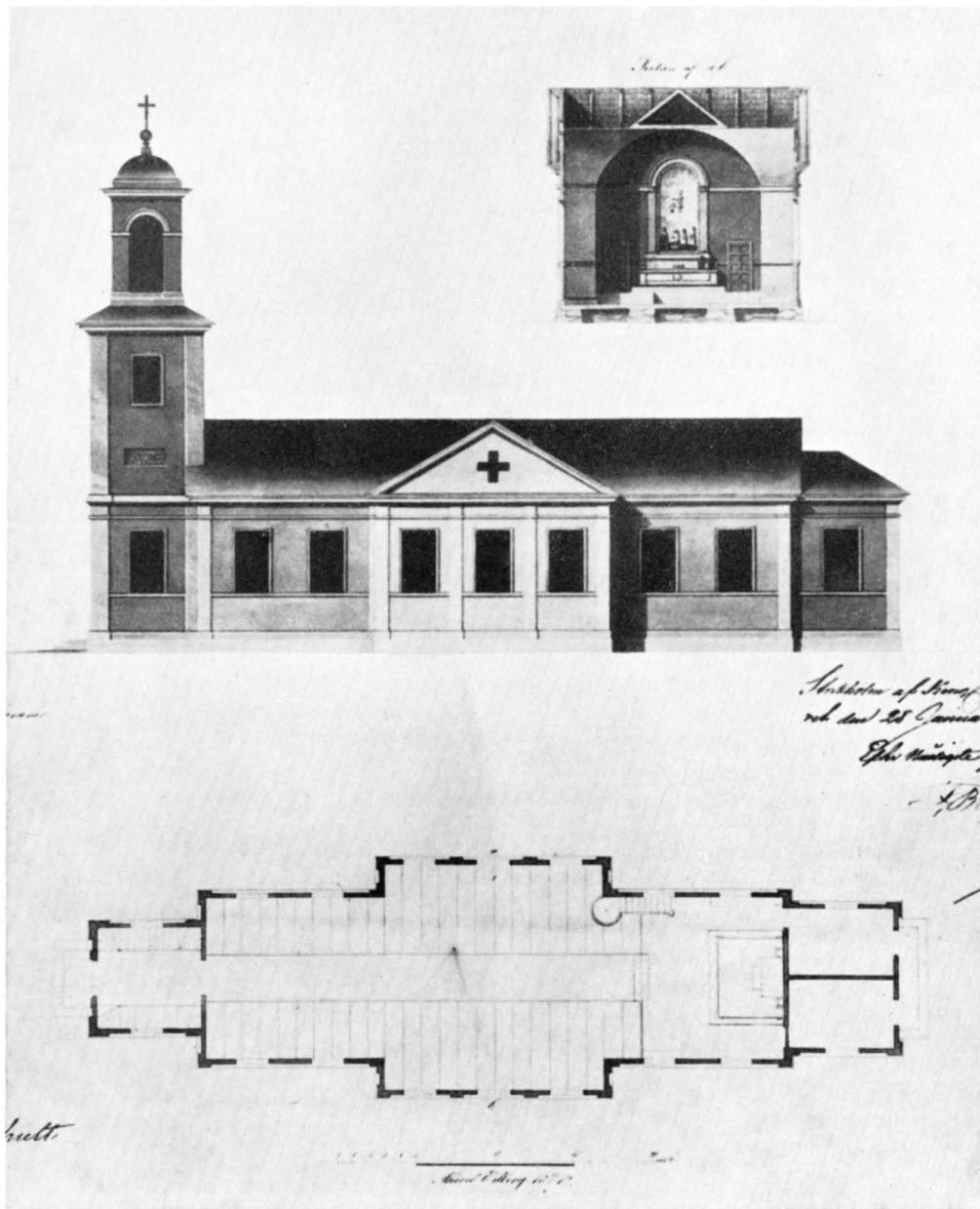

Fig. 21. Ritning till kyrka i Ölgehult av Theodor Edberg, 1842. B. St.
 Zeichnung zu einer Kirche in Ölgehult von Theodor Edberg, 1842.
 Drawing of a church at Ölgehult by Theodor Edberg, 1842.

Fig. 22. Interiör mot ö.
Inneses gegen Osten. — Interior towards the east.

ty då lades »32 famnar mur». År 1932 beslöts uppföra ett bårhus. — Utmed landsvägen kyrkstallar av trä.

KYRKO-
BYGGNADEN

Kyrkan (fig. 18) är till större delen uppförd 1754 av liggande furutimmer. Oktogonal plan. Efter sockenstämmobeslut 1838 torde bl. a. torn och sakristia utförts. Ännu 1817 stod kyrkan omålrad, 1840—42 blev den rödfärgad, 1865—66 reveterad och spritputsad i vitt med slätputsade hörn och fönsteromfattningar. Profilerad, gråmålad taklist (fig. 18). Yttertak av brunmålad plåt. — De 1840 och 42 utförda projekten till ny kyrka synas icke haft något inflytande på de 1838—66 gjorda förändringarna. 1884 tillkom nytt innertak och läktarbarriär.

Över den v., av pilastrar flankerade ingången inskr.: »ÄRA VARE GUD I HÖJDEN» samt årtalet 1840. Dörrarna äro målade i ekfärg. Golv överallt av trä. Interiören ommålades vid restaureringen 1939 och har numera grå väggar, tak i blått och bänkinredning i ljusst grönt. — Kyrkan har sedan 1938 värmeledning.

INREDNING
OCH LÖSA
INVENTARIER

Altaruppsatsen: en vitmålad och förgylld tempelgavel av trä med toskanska kolonner innesluter en oljemålning på duk: Jesus lärar i templet, av Bengt Nordenberg 1884.

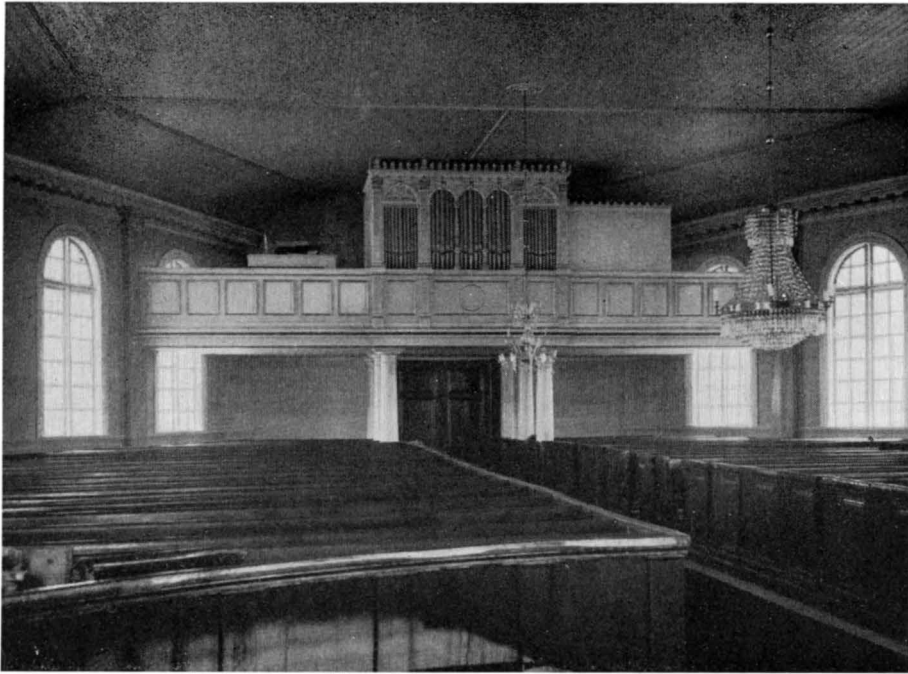

Fig. 23. Interiör mot v.
Inneses gegen Westen. — Interior towards the west.

Två oljemålningar på duk, framställande den lidande Kristus. 1) Kristus i sittande helfigur; svartmålad och förgylld ram. H. 150, B. 117. 2) Kristus i halvför; bronserad ram. H. 89, B. 71. 1700-t:s förra hälft.

Den fasta inredningen, predikstol, slutna bänkar, läktare, vilande på fyra kolonner, orgeln var, då denna beskrivning 1920 utfördes, vitmålad och delvis förgylld, sedermera mörkbrunmålad.

Dopfont av skulpterad ek, modern, H. 85. — Dopskål av tenn. Diam. 21,5. Inköpt 1825.

Bland ljusredskapen märkas en ljuskrona av kristall med mässingskrans för 6 ljus, 1800-t:s början, H. c:a 100, samt en av gjutet glas för 4 ljus, 1800-t:s förra hälft, H. c:a 100.

Kollekthåv av blå sammet med silverbroderi, skänkt 1811.

I kyrkans bod förvaras fyra gravkors av trä från 1800-t., därav ett tredubbelt från 1850-t. (fig. 24).

Av tvenne golvur står ett, vitmålat och förgyllt, H. 280, i koret s. om altaret; det andra, tillverkat av I. Mandelberg i Karlshamn 1831, i sakristian.

I tornet hänga tvenne klockor, gjutna 1914. Den större är omgjuten från en s. å.

nedsmält medeltida klocka (fig. 25) H. 74, Diam. 57, (vikt 156 kg.), vilken inköpts från Hemmesjö kyrka i Konga härad, Småland.¹ Den saknade inskrifter, men att döma av den långsträckt formen, har den härstammat från 1200-t.

Fig. 24. Gravkors. 1850-t.
Gravkreuze. Mitte des 19. Jahrh. — Memorial crosses. Middle
of the 19th century.

SAMMANFATTNING

- I. Kyrkan bygges 1754.
- II. Utvidgas med torn och sakristia omkr. 1838, sedermera reveterad och spritputsad.
- III. Altartavla av Bengt Nordenberg 1884.
- IV. Restaurering 1939 under arkitekt Å. Sebergs ledning.

ZUSAMMENFASSUNG

- I. Die Kirche wurde 1754 erbaut.
- II. Um 1838 wurden Sakristei und Turm angebaut. Später wurde die Kirche verputzt.
- III. 1884 wurde ein Altargemälde von Bengt Nordenberg erworben.
- IV. Restaurierung 1939.

¹ NY SMÅLANDS BESKRIFNING, utg. af J. Rosengren, I, Vexjö 1914, s. 39.

Fig. 25. Medeltida klocka, nu omgjuten.
Mittelalterliche Glocke, jetzt umgegossen.
Mediaeval bell, now refounded.

SUMMARY

- I. The church was built in 1754.
- II. A tower and sacristy were added about 1838, the church was later riveted.
- III. An altar piece by Bengt Nordenberg, 1884.
- IV. Restored in 1939.

Fig. 26. Exteriör från sv.
Äusseres von Südwesten. — Exterior from the south west.

HÄLLARYDS KYRKOR

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: CRONHOLM, s. 353. — A. T. A.: INV. 1830; Teckn. av ljus-arm av P. Vistrand ¹²/₈ 1879. — B. ST.: Förslag till tornbyggnad; Förslag till ny kyrka, gill. 1874; Förslag till orgelfasad, gill. 1899. — LANDSKYRKOR.

KYRKANS ARKIVALIER: RÅK. fr. 1662; VIS.PROT. från 1812; Förslag till ny kyrka med torn av O. CEDERGREN, Kristianstad 1862; karta över kyrkogård och skolplan av C. NORIN 1878.

Enl. BLEKINGE LÄNS LANDEBOG 1569, p. 549, hade Allhelgonaklostret i Lund patronatsrätt till Hällaryd.

KYRKOGÅRD Kyrkogården (se fig. 27) omgives av terrasserad, fogstruken gråstensmur i v., s. samt delvis ö., kallmur förekommer delvis i v. och ö.; i n. häck. Invid muren äro sedan 1879 planterade lönn, lind och kastanj. Tidigare var muren bräddtäckt. 1872 omlades den i samband med kyrkogårdens utvidgning. En utvidgning mot s. företogs 1931.

Förr funnos murade portar i s., v. och n., av vilka åtminstone den s. var täckt med en brådhuv 1775; numera järngrindar i sv., v. och so. från 1880.

I v. utanför muren stod förr en klockstapel av trä, spåntäckt, rödfärgad och tjärad. Den ombyggdes 1755. — Utanför s. muren ägde kyrkan 1665 en förfallen gammal byggnad och en kålhage.

År 1834 invigdes en pestkyrkogård i församlingen.

Hällaryds gamla kyrka kan rekonstrueras med tillhjälp av RÄK. Den torde ha bestått av ett rektangulärt långhus med lägre och smalare, rakt avslutat kor. Materialet var gråsten. CRONHOLM uppger längden till 37,5, bredden till 14,5 och höjden till 8 alnar. — Ytterväggarna voro vitade, taket av tegel. Av fönster funnos 1665 3 i s., 1 i n. i koret, 1 litet i v. gaveln, 1 i korets ö. gavel. 1830 funnos 10 fönster. Dörrarna voro 1830 tre st.; en i s., en i n. och en till sakristian. — Innerväggarna voro vitputsade. 1670 vitlimmades de av Oluff Murmästare i Karlshamn. 1776 utbetalas medel för »gardiners målande omkring alla dörrar och fönsterkarmar». Innertaket bestod 1665 av ett platt trätak med synliga bjälkar.

HÄLLARYDS
GAMLA
KYRKA

Med stöd av kyrkans plantyp och material torde hon kunna dateras till 1200-t.

År 1774 omtalas »nya kyrkan». Därmed torde avses den s. å. tillbyggda sakristian, vilken sannolikt låg på kyrkans n. sida. Den försågs med dörr och »takryttare» (flöjel?); 1774 inlades även trägolvet. Följande år upptäcktes i sakristian ett källsprång, genom vilket golvet och de läktaren uppbärande pelarna voro ruttnade.

Vapenhus av korsvirke med träloft omtalas 1665. Taktäckningen utgjordes av tegel. 1775 var det förfallet och reparerades.

Altarets utseende är obekant. 1665 fanns ingen altartavla, »uden en slet taffle aff breder med jt Crucifix paa». Den förändrades 1774.

GAMLA
KYRKANS IN-
REDNING

Predikstolen, ett enkelt snickararbete av Lauritz Nilsson för 80 dlr smt 1664, försålles 1878 till konsul Wolf i Karlskrona för att uppsättas i predikolokalen på Tjurkö (jfr Sv. K., Blekinge I, s. 118). Predikstolen, numera renoverad, är av ek, i beslagsstil, med bröstningen genom fem kolonetter indelad i fyra fält, vari äro insatta enkla statyer av evangelisterna.

Bänkarna voro 1665 nya, utan dörrar, försedda med panel vid väggarna. En skriftstol stod 1665 vid altaret; 1776 uppsattes en präststol i koret och samma år omtalas en brudstol.

Då läktaren 1664 var »meget forluden oc endeligen trenger til reparation», uppsattes s. å. en ny. 1776 tillkom ytterligare en läktare, som det tycktes på n. sidan mot sakristian.

Om gamla kyrkans övriga inventarier, se nedan under nya kyrkan.

Redan 1846 hade projekt och kostnadsförslag uppgjorts för ett torn. Senare uppgjorde arkitekten Helgo Zettervall ritningar till en ny kyrka. Dessa gillades 1874 d. 23/10. Byggnadsarbetet på den nya kyrkan fortgick åren 1876—78; den gamla kyrkan revs, och 1878 d. 10/8 invigdes den nuvarande byggnaden, en centralkyrka med oktagon och

NYA KYRKAN

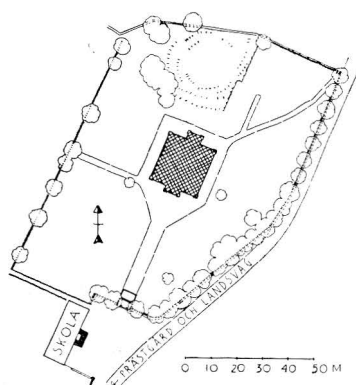

Fig. 27. Situationsplan.
Lageplan. — Plan of situation.

torn i den nyromanska stil, som arkitekten utbildat i samband med restaureringen av den romanska Lunda-
domen (fig. 26). Den restaurerades 1925 enl. förslag av
ark. M. Wernstedt. Material: gråsten med tegel till
omfattningar; spritputsad, med slätputsade dörr- och
fönsteromfattningar. Profilerad, dragen list samt tand-
snittsfris av tegel. Enkel, svagt skråkantad granitsockel.
— Yttertaket var först täckt med tjärad plåt, nu,
sedan 1930, med koppar. — Golv av cement med trä i
bänkkvarteren. Innerväggarna slätputsade i skärt,
med en enkel målad list i svart och vitt i meander-
mönster. Innertaket av panelade, vitmålade bräder
med brunmålade lister. Mittkupolen uppbäres av åtta
marmorerade och brunmålade träkolonner.

I ö. en sakristia med utvändigt rundbågig ingång. Invändigt slätputsade, blå-
målade väggar samt platt, vitat trätak. Däröver reser sig ett kvadratisk torn med
smala, rundbågiga ljusöppningar och i dessa gulmålade luckor, krönt av en huv med
kors och fyra korsprydda hörntureller. I v. vindfång.

Uppvärmning genom järnkamin.

INREDNING
OCH LÖSA IN-
VENTARIER

Altarring och altaruppsats tillverkades i gotiserande stil, i uppsatsens nischer
ställdes en välsignande Kristus och tvenne segergudinnor av gips. 1925 nygjordes altar-
uppsatsen och ett från Oberammergau anskaffat krucifix restes. Arkitekt för föränd-
ringsarbetena, även betr. altarring, predikstol och de i alla interkolumnierna upp-
hängda amplarna i försilvrad koppar, var M. Wernstedt. Arbetet bekostades genom
insamling i socknen. Predikstol, öppna bänkar, läktare och tvenne nummer-
tavlor enkelt snickeriarbete, huvudsakligen i ekfärg ell. marmorering, renoverades
1925. Orgelfasad i vitt och guld från 1900.

Dopfunt av trä (fig. 31 och 32) med baldakin, skulpterad, målad och förgylld.
Å skålens sex sidor reliefer visande: 1) dödskaile och: »MI SK» — 2) vapen och: »K HD
1649» — 3) Syndafallet — 4) änglahuvuden — 5 och 6) fruktornament. H. 91. Av initi-
alerna att döma tydligen gåva av samme kyrkoherde Kock, som skänkt dopfatet (se
nedan).

Dopfat av mässing med rik graverad ornering av frukt- och blomornament. Inskr.
å brättet ur Mark. XVI; i botten: »MADTS IØRGENSØN . KOCK . KARNE . HANS . DATTER .
VANDER . WETTERING . ANNO 1. 6. 7. 5.» I botten två symboliska vapensköldar: dels
Dödens med en dödskaile på skölden och utblommade stjälkar som hjälmprydnad
samt devisen »PULVIS ET UMBRA SUMUS» (= stoft och skugga äro vi); dels Livets, eller
kanske riktigare Livets vattens, d. v. s. dopvattnets med 12 fallande regndroppar å
den tudelade skölden, blomstrande stjälkar som hjälmprydnad samt följande devis på

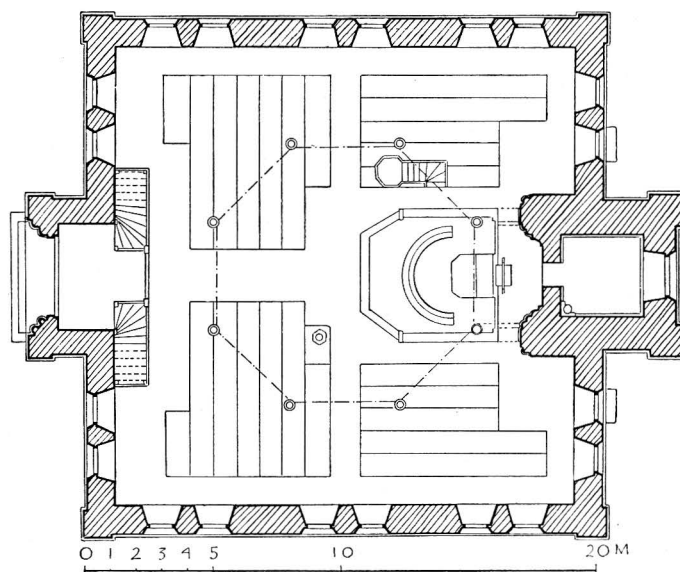

Fig. 28. Plan.
Grundriss. — Plan.

danska: »LIGESOM REGN KOMMER I TÖRCKE SAA KOMMER GUDS BARMHERTIGHED I RETTE TID». — B. 48,5.

Kalk av silver, invändigt förgylld. Stplr: tre kronor - I(?) - otydlig. H. 24. — Patén av silver. Diam. 14,5. — 1665 fanns en stor kalk med patén av förgylld silver, som »bleff aff Snaphanerne ifrån Praestegaarden borttagne Anno 1667». 1700—02 omtalas en kalk med patén, som 1728 omarbetas och förgylles i Kristianstad. — Sockenbudstyg i trälåda med kalk av silver, delvis förgylld: otydlig inskr.: »CIC(EL)»? samt »WEGER 16 LOD»; H. 11,8; patén av silver. Diam. 8. — Oblatask av björk. 1700 inköptes ny sockenbudskalk och patén att användas gemensamt av Hällaryds och Åryds församlingar. Hällaryd bidrog med halva kostnaden, 11 dlr smt. — Kanna av tenn i rokokoform. Stplr: tre kronor. H. 28. 1768 inköptes två kannor. Oblatask av silver. Stplr: tre kronor — HCD. Diam. 11. — Oblatask av tenn, oval. H. 10,5. Densamma, som inköptes 1786 från tenngjutaren Rundqvist i Karlskrona.

Ett par ljusstakar av mässing med graverad blomörnering. Inskr. bl. a.: »FORFERDIGAT AF ANDREAS BERGGREN I CARLSHAMN DEN 25 APRIL 1761». H. 49.

Ljusarm av mässing, defekt, funnen vid raseringen av gamla kyrkan, visande St. Görans strid med draken, 1400-t. I Nord. Museet. — Förkomna äro ett par stora samt ett par små ljusstakar av mässing, omtalade 1665. I RÄK. omnämnes 1809 »Lagning för en af Tjufwar sönderslagen Ljusestake». — Kandelaber av mässing för 5 ljus. Enl. inskr. arbete av M. G. Hellström i Karlshamn, 1796. H. 61. — Ett par ljusarmar av mässing för 2 ljus. Gustavianska. H. 32. Fästade å predikstolen.

Fig. 29 Interiör mot koret.
Innere gegen das Chor. — Interior towards the chancel.

Mässhake av röd sammet med kors och sol i guldgalon. 1800-t. L. 110. Troligen densamma som inköptes 1839 från Ystad. — 1665 omtalas »En gammel halffslit messehaggel med jt Kaarss bag paa aff guld knipling». 1696—99 köpes svart sammet, ostindisk atlas, guldgaloner etc. till en ny mässhake hos köpmannen Gustaf Mölldener. Båda nu förkomna.

Två håvar av brun sammet, med broderade inskr., den ena av 1777, den andra av 1837.

Bland gravstenar märkes en kalkstenshäll, skulpterad med de fyra evangelistsymbolerna och en barngestalt i relief med inskr. ur Mark. 10 över Hendrichs van der Wattering, son till Hans van der Wattering Holst, ridefogde i Bräkne härad, d. i Bodekull (Karlshamn). 1600-t:s s. del. H. 125, B. 89.

Epitafium över kyrkoherden Matz Jörgenssøn Kock, pastor i Hällaryd 1642, d. 1677 o. hustru Karin von der Wette, d. 1693, samt 12 söner och 4 döttrar.¹

¹ Om epitafiet heter det i Vis.PROT. 1879, att det visar 16 barn, av vilka 7 blivit kyrkoherdar i Lunds stift, nämligen i Tving, Hällaryd, Mörrum, Mjällby, Ö. Ljungby, Wadensjö och Öfraby. Både son och

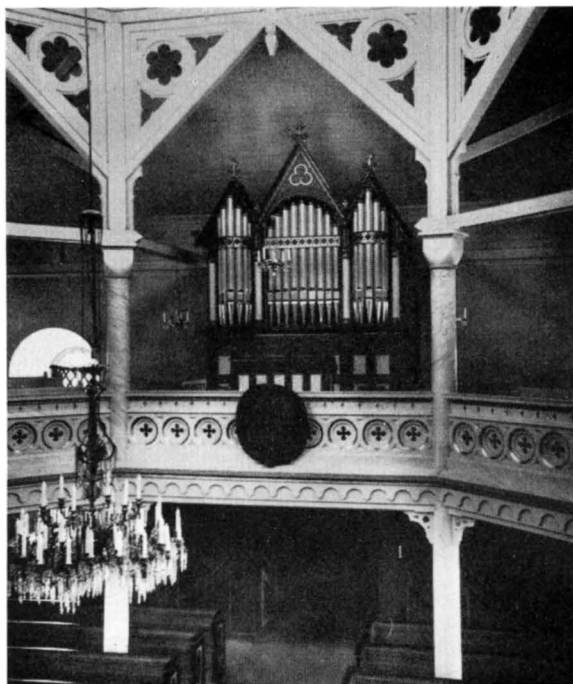

Fig. 30. Interiör mot orgeln.
Innere gegen die Orgel. — Interior towards the organ.

Oljemålning på duk inom skulpterad, grönmålad ram. Nedtill å ramen är fästad en dödsängel, bärande ett timglas och vilande å en dödskalle; det nu försvunna krönet å ramen bestod enligt Vis.PROT 1870 av »lifvets engel, som i jublande segerfröjd fram-

sonson voro här klockare, och en av den sistnämndes döttrar blev gift till Kopprarp med en bonde som också var klockare. Dennes dotters sonson är nu levande hemmansägaren Ola Petersson i Kopprarp. En av prosten Kocks döttrar, Öllegård, var gift med den hatade s. k. »Blekingskungen», Blasius König, vilken såsom befallningsman över Blekinge sedan 1675 gick hårt fram mot snapphanarna i dessa trakter. — Då gamla kyrkan nedrevs, blev därvarande likkällaren rubbad, men alla kistor och ben lagda i en gemensam grav. En meddelare säger härom: »Liken voro förvarade i humbla, så att svepningen förvarats temligen väl, men påståendet att de voro balsamerade saknar all grund. Endast ett guldsmycke jemte en silkesnodd anträffades. Det var sannolikt ett corsettsnöre. Likaledes ett monogram af Jakob Matsson Koch af guldbleck. Enligt den ledning jag kunnat få af en gammal kyrkobok ha likkistorna inneslutit den förgängliga delen af generalskan Rennerfelt, Befallningsman Håkansson i Mara, slottspastorn i Carlshamn Cocci två små barn, Presten Støbæus, Windelius och sannolikt äfven Wankif, jemte deras anhöriga. När kyrkogården blir planerad, skall jag ombesörja en minnessten att läggas öfver den vida Grafven vid nya kyrkans nordvästra hörn så att benen ej hädanefter komma att rubbas.» — Vilken sten, som härmed avses, är nu ovisst. I RÅk. för 1875 är upptagen en post på 9 rdr rmt för grävning till 13 »i gamla kyrkan varande lik».

Fig. 31. Dopfund. 1600-t:s mitt.
Taufstein. Mitte des 17. Jahrh. — Baptismal font.
Middle of the 17th century.

springer ur ett krossadt snäckskal». S. å. omtalas, att pyramiderna å epitafiet snart vore fördärvade. H. 98, B. 95.

Epitafium av ek till minne av Olof Hansson i Matvik, d. 1662. Oljemålning på trä, visande överst Kristus som världsdomare, omgiven av evangelistsymbolerna och änglar. Därunder en starkt utnött inskr. i guld på ekens naturliga färg. Framtill är epitafiet svagt buktat, baktill plant. Ramen förkommen. H. 94, B. 75. — År 1878 förvarades epitafiet i ö. tornkammaren. I Inv. 1830 heter det, att dess inskrift är utsliten; genom tvättning kan dock fås fram följande (parenteserna äro kompletteringar): »GUD TILL ÆRE : DENNE KIRKE TILL (PRY)DELSE SAMPT DEN ERLIGE (PEI?) NU SALIG MAND OLUF HANSØN I MADUIG SOM I MANGE AAR VAR KIRKEVERGER HER PAA STEDEN OC DØD(E) AO 1662 DEN 17 AUGUSTI TIL HUKOMMELSE HAFUER DEN S. MANDS S/ØN¹ PEDER OLUFSONS MADUIG MED SIN HUSTRU. KIRSTINE MATZDATTER LADET BEKAASTE OC OPRETTE DENNE TAFLE».

Votivskepp av trä i form av en fre-gatt. Restaurerat 1915 av sjökaptenen Carl Larsson i Karlshamn samt renoverat 1925.

Kista av trä, svartmålad och järnbe-slagen. H. 116. Trol. den, som förfärdiga-des 1686.

Kristian IV:s bibel. — Karl XII:s bibel i skinnband av 1798 med knäppen.

Ett år 1665 omtalat sigill av silver är förkommet.

Stora klockan omgjuten 1724 i Asarum av Eric Brunn och Andreas Wetterholtz från Malmö. H. 90, Diam. 113. Den hade tidigare omgjutits 1708, 1701 och 1692. — Lilla klockan gjuten 1877.

¹ En annan son, Hans Olufsen Madvig, vilken omkr. 1677 förlorade Matviks gård och all sin egendom på grund av sin trohet mot Danmark, flydde liksom många likasinnade till Bornholm, där han var Skovrider 1681—1701. CARL ANTHONI KOFOED, Familien Madvig. Bornholmske Samlinger 1918, s. 1 ff.

SAMMANFATTNING

I. En kyrka, bestående av rektangulärt långhus och lägre och smalare, rakavslutat kor, uppföres, trol. på 1200-t.

II. Dopfunt och dopfat, 1600-t:s mitt och sen. del.

III. En sakristia tillbygges 1774. Ett vapenhus fanns i s.

IV. Kyrkan rives, och ny kyrka uppföres, 1876—1878.

V. Restaurering 1925.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Wahrscheinlich im 13. Jahrhundert wurde eine Kirche erbaut, die aus einem rechteckigen Langschiff sowie einem niedrigeren und schmaleren, gerade abschliessenden Chor bestand.

II. Taufbecken und Taufschüssel stammen aus der Mitte und dem Ende des 17. Jahrhunderts.

III. 1774 wurde eine Sakristei angebaut. An der Südseite war eine Vorhalle.

IV. In den Jahren 1876—1878 wurde die Kirche abgerissen und eine neue Kirche erbaut.

V. 1925 wurde diese Kirche restauriert.

SUMMARY

I. A church consisting of a rectangular nave and a lower and narrower chancel ending with a straight wall was erected, presumably in the 13th Century.

II. A baptismal font and christening bowl, middle and late 17th Century.

III. A sacristy was added in 1774. There was a porch in the south.

IV. The church was demolished and a new church erected. 1876—1878.

V. Restored in 1925.

Fig. 32. Samma dopfunt som fig. 31.
Derselbe Taufstein wie Fig. 31.
The same baptismal font as fig. 31.

Fig. 33. Exteriör från s.v.
Äusseres von Südwesten. — Exterior from the south-west.

ÅRYDS KYRKOR

TRYCKTA KÄLLOR: J. C. LINNERTHIEM, *Bref under nya resor i Sverige*, Stockholm 1806, s. 5. — SJÖBORG II, sid. 327.

HANDSKRIVNA KÄLLOR OCH AVBILDNINGSSAMLINGAR: K. B.: CRONHOLM, s. 358; GYNTER — A. T. A.: *Inv.* 1830. — B. ST.: *Ritning till ny kyrka*, gill. 1870; *förslag till förändring av altaret*, gill. 1913; *förslag till förändring av predikstol*, gill. 1915; *förslag till dekorerings i kyrkan* av O. HÖKERBERG 1915; *förslag till värmeledning* 1929.

KYRKANS ARKIVALIER: RÄK. 1662—nu, ST.-PROT. 1818—nu; VIS.-PROT. 1855—nu.

KYRKOGRÅRD Kyrkogården (fig. 34) utvidgades mot n. 1918. Dess gråstensmur var 1665 delvis avtäckt med sten (?) samt 1704 med tjärat trätak. 1878 omlades muren. 1665 funnos tvenne överbyggda träportar i resp. s. och n., vilka 1793 bekläddes med ekspån. På stenstolparna voro 1825 placerade prydnadskulor av trä. 1870 inköptes de nuvarande järngrindarna från Örmo bruk för 40 rdr.

På kyrkogården stod intill gamla kyrkans rivning en klockstapel av trä, som reparerades 1664. — Utanför s. muren fanns 1665 ett kyrkstall. — Inbyggd i n. muren är kyrkans bod av rödfärgat trä.

En pestkyrkogård invigdes 1834.

Åryds gamla kyrka, som troligen var helgad åt den hel. Ursula (se nedan), kan nödortföttigt rekonstrueras genom upplysningar i RÄK. Yttermurarna voro vitputsade, yttertaket täckt med spån och tjärat, koret (»sånghus») var dock 1698—99 täckt med tegel. — 1665 funnos tre fönster, troligen två i långhuset och ett i korets s. mur (i n. fanns intet). 1683 upptogs ett fönster, 1801 ett i n. och 1774 ett i ö. gaveln. Troligen fanns endast en dörr på långhusets s. sida. — Invändigt voro murarna vitputsade. 1775 målades »gardiner» omkring korfönstret. Innertaket utgjordes av ett platt trätak med synliga bjälkar. Det vitmålades 1830.

Om interiören skriver LINNERHJELM 1803, att »Choret är en särskilt utbyggnad, och utgör här likasom på flera andra ställen, ett fränskildt rum, eller en obehaglig fördjupning».

Denna kyrka med rektangulärt långhus samt lägre och smälare, rakt avslutat kor, torde, då Åryd nämnes såsom egen socken under medeltiden, möjligen ha tillkommit under 1200-talet.

Obekant när hade vid kyrkans s. del uppförts ett vapenhus, troligen i korsvirke samt täckt med tegel. 1706 uppfördes ett nytt vapenhus av tegel, även detta tegeltäckt.

År 1770 tillbyggdes kyrkan med en sakristia i n. Kyrkoherden N. Windelius reser till Karlskrona i kyrkans ärenden, troligen för upphandling av materialier, och till arkitekten J. G. Steuer¹ i Karlskrona utbetalas 8 dlr smt »för Kyrkoritningens öfwerseende». Grå kalk inköpes från Öland. — Som byggmästare anställdes murmästaren Braune. Under arbetet inträffade ett missöde, varom det heter i RÄK. 1770: »Till murmästaren Braune för norra murens i Choret uprättande, som föll neder, då dörren till Sakristian skulle utbrytas, efter öfwerenskommelse med församlingen —» 170 dlr smt. Påföljande år, när kyrkan skulle rappas, rasade korets sydöstra hörn. Detta uppfördes ånyo av murmästaren Braune. Sakristian var troligen uppförd av gråsten och tegel. 1787 bekläddes sakristidörren med järnplåt.

Åren 1870—73 uppfördes den nya kyrkan, och den gamla raserades.²

Altarprydnaden utgjordes av ett medeltida altarskåp, tidigast omtalat 1665 i Inv. såsom »En liden altartaffle med gammel oc formaalet Bilt Verck». Enligt CRONHOLM visade det »idel helgons Bilder, och i högsta rummet S. Ursula bild med dessa orden: Ora pro nobis Sancta Ursula; eller bed för oss hel. Ursula.» 1830 förvarades altarskåpet i sakristian och berättas då jämte »några små bilder» även visat en Mariafigur samt inskr. »Sancta Maria! Ora pro nobis». VIS.-PROT. 1870 omtalar, att skåpet, sedan det pla-

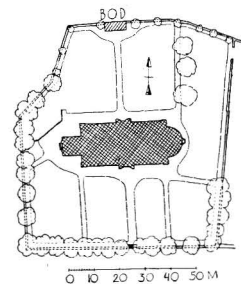

Fig. 34. Situationsplan. Lageplan. — Plan of situation.

ÅRYDS GAMLA
KYRKA

GAMLA
KYRKANS
INREDNING

¹ Löjtnant-mekanikus JOHAN GEORG STEUER, d. $\frac{26}{10}$ 1774; verksam i Karlskrona såsom stadsarkitekt och vid K. flottans varv. WILLIAM ANDERSON, Karlskrona, Lund 1930, s. 51 o. 145.

² Vid gamla kyrkans rasering 1873 anträffades bl. a. två flintyxor, av vilka den ena låg tätt invid grundmuren. CARL WIBLING: Lunds domkyrkas grund. Aarbøger f. Nord. Oldkyndighed 1895, s. 216.

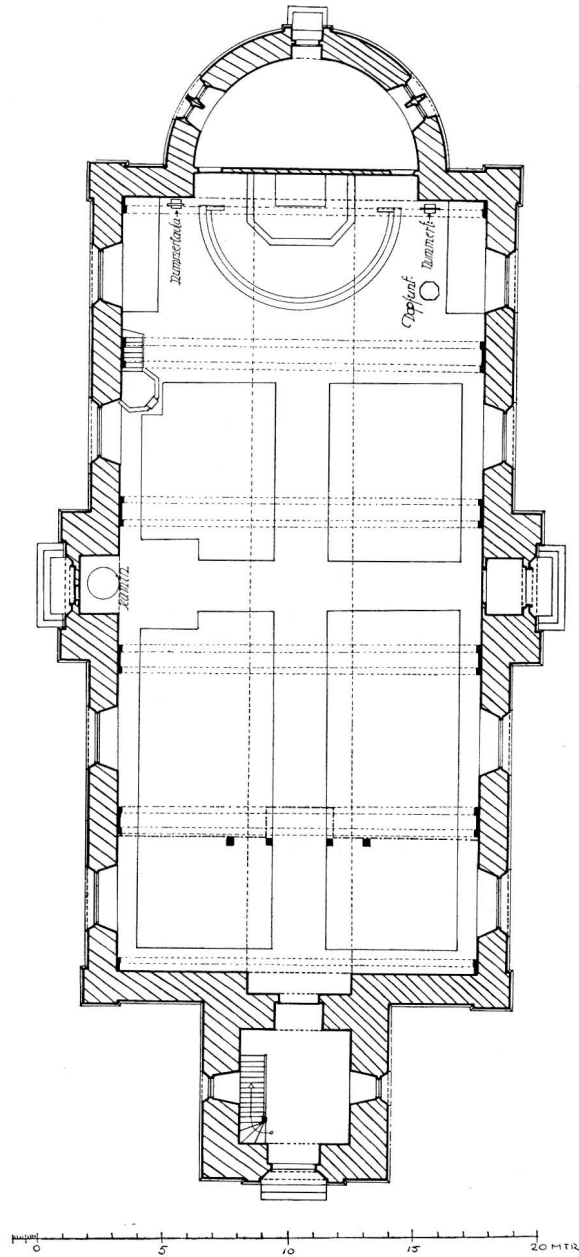

Fig. 35. Plan.
Grundriss. — Plan.

Fig. 36. Interiör mot ö.
Inneres gegen Osten. — Interior towards the east.

Fig. 37. Interiör mot v.
Inneres gegen Westen. — Interior towards the west.

Fig. 38. Cuppa till dopfunt. 1200-t:s förra hälft.
Becken eines Taufsteins. 1. Hälfte des 13. Jahrh.
Upper part of a baptismal font. Early 13th century.

cerats i klockstapeln, där »blifvit föremål för antiqvitetsälskares handgripliga tillgörande, så att den nu är förstörd».

LINNERHIEM omtalar 1803 en nu försvunnen altartavla med »Frälsaren på korset, och Maria Magdalena vid dess fötter, är så klen målning som komponerad».

År 1665 omtalas predikstolen såsom mycket förfallen, och 1671 utbetas till en bildhuggare 80 dlr smt för en ny med reliefer av de fyra evangelisterna. (Inv. 1830.)

Bänkarna voro 1665 nya, »pannelede med dörrer forr». 1771 förfärdigas nya. — 1665 fanns en stor, vacker, panelad skriftstol.

En på pelare vilande läktare »med maler Verck» fanns 1665. 1776 uppfördes en ny läktare.

Om de lösa inventarierna, se under nya kyrkan.

NUVARANDE
KYRKO-
BYGGNAD

Redan på 1860-talet hade årligen sammanskott gjorts för uppförande av en ny kyrka. 1870 honoreras byggmästaren Bergström för den nya kyrkans ritning med 50 rdr, och byggnadsarbetet tog sin början. Det fortgick de följande åren, varpå invigningen skedde 1873 den 2/II. Inre renovering och ommålning skedde 1915.

Kyrkan är uppförd i »nyromansk stil» av gråsten med tegel till dörr- och fönsteromfattningar. Gråstenssockel. Yttermurarna spritputsade, avfärgade i gult med vita, slätputsade fönster- och dörrromfattningar. Rundbågsfris och profilerad, dragen list. — Å tornets v. mur årtalet 1872 i svartmålat järn (?). Gulmålade, kopplade ljudluckor. Den 8-sidiga tornhuvan är klädd med svartmålad plåt och krönes av glob och kors. Yttertaget f. ö. klätt med rödmålad plåt. Golv av cement, i sakristian bräder. — Invändigt äro murarna putsade gulvita med panel i grågrön marmorering och förgyllning. Taket brutet, vitmålat. — Fönster- och dörrromfattningar samt triumfbågen äro försedda med ornamentaler i grått och guld. I absidens valv gyllene solstrålar, utgående från en stjärnbeströdd himmel. Nuvarande målning från 1930. Absiden är avskrankad till sakristia.

Kyrkan uppvärms sedan 1930 genom värmeledning, tidigare av järnkamin.

INREDNING
OCH LÖSA
INVENTARIER

Altarbord, altarring, skrank mot sakristian med tvenne dörrar, predikstol, öppna bänkar, läktare i v., dopfunt och nummertavlor äro utförda i modernt snickeriarbete, målade i blågrönt och delvis förgyllda. Altarprydnaden (fig. 36) utgöres av en oljemålning på duk, signerad »JOSEF SVANLUND FIRENZE MCMXI», omgi-

ven av en bred, i blågrönt målad ram, krönt av ett förgyllt kors. På målningen ses den uppståndne Kristus skrida fram mot en knäböjande krigare, en ärkeängel vidrör krigarens rygg med ett svärd.

Kyrkan har ägt en dopfunt av gotländsk (?) kalksten, av vilken numera endast den rundbågigt godronnerade skålen (fig. 38) är bevarad. 1200-talets förra hälft. Dep. i Historiska Museet i Lund. — Dopfat av mässing, diam. 59.

Vinkanna av tenn, defekt. Å handtaget en slinga, å lockets undersida ett Kristus-huvud, allt i relief. I botten är fästad en medaljong, visande ett krucifix med Maria och Johannes. Ursprunglig H. c.:a 36. Funnen vid grävning på kyrkogården, nu i B. M. 1300-t:s mitt.

Två ljuskronor av mässing m. 16 ljusarmar i 2 kretsar. Inskr.: 1) »FÖRFÄRDIGAT AF ANDREAS BERGGREN. I CARLSHAMN GIFWIT TILL GUDS ÄRA. OCH DES HUS PRYDNAD UTIJ ÅRY KYRKA SAMT FÖRSAMLINGEN TILL NÖIE AF IÖNS. SANDBERG. A:O 1759. DEN 18 NOVEMBER.» H. 120. 2) »DENNA. LIUSCRONA. ÄR. SKIÄNGT. AF. WÄLFÖRSTÄNDIGE. NÄMNDEMANNEN. IÖNS. PERSON. OCH. DES. HUSTRU. KERSTIN. OLAS. DOTTER. IFRÅN. TÖRNERY. VP. HÄNGD. DEN. 17. AVGVSVTI: 1780. FÖRFÄRDIGAD. AF. A: B: G: I CARLSHAMN. RENJORD. DEN. 14. AUGUSTI. 1847. AF. O. M. ESPERLUND I CARLSHAMN.» Mästare var alltså Andreas Berggren. H. 130. — Ljuskrona av glas med blå skål å stammen. 8 ljuspipor. Omnämnd 1835. H. 120.

Ljusstakar, ett par, av malm (= den av 1602 i Hjortsberga). H. 37.

Antependium av röd sammet med guldgaloner, tvenne vapen och inskr.: »S. KOHL-1756 AW EW ME» i guldbroderi.¹ L. 256, B. 93.

Mässhake av gredelin sammet (fig. 39), kantad med guldgalon. Framtill krucifix med årtalet 1756, baktill strålande sol. Troligen skänkt 1756 av familjen Wästfelt å Eriks-

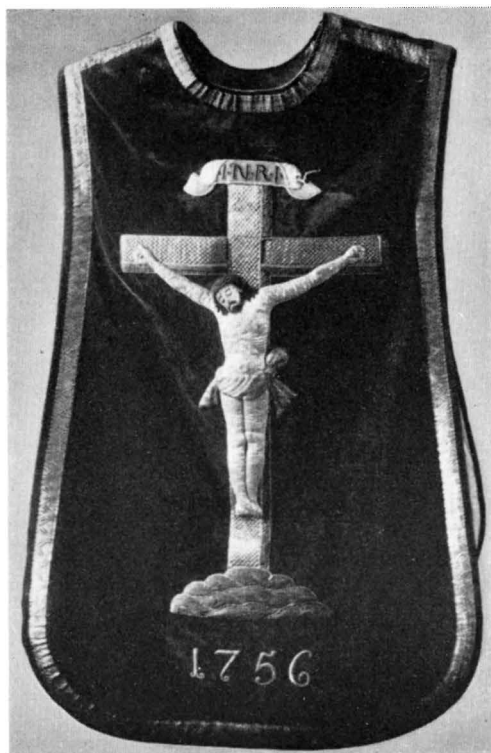

Fig. 39. Mässhake. 1756.
Messgewand. 1756. — Chasuble. 1756.

¹ Troligen en gåva från ägaren till säteriet Eriksberg (Mara), ägt från 1725 av medlemmar av ätten Wästfelt samt 1779—1801 av excellensen, greve Erik Ruuth till Eriksberg, f. 1746, d. 1820, vilken gav gården dess nuv. namn samt företog nyodlingar, anlade tegelbruk m. m. jämte skeppsvarv för egna fartyg. — En murad grav för forna ägare till Eriksberg lärer finnas i no. under nuvarande koret.

bergs gård. Mässhaken renoverades 1920 av firman L. Graaf i Stockholm. Tidigare var sammeten purpurröd, bredden och höjden större, avslutningen fram till mera rundad och årtalet flankerade korset. H. 117. Till denna höra tvenne vapen. — 1665 fanns en mässhake med »stoppet och balldyet Crucifix bag paa». 1700—1702 inköptes en ny mässhake av brun, blommerad sammet med silvergaloner och baktill krucifix i guld. Nu förkommen.

En gravsten av kalksten över Pher Pherson 1712 och hustru Marna Ohlsdotter 1719 ligger som flisa utanför ö. kyrkogårdsgrinden. B. 123.

Förkomna äro ett epitafium över en löjtnant Wästfelt, en värja till d:o, ett målat krucifix inom ram samt ett sigill av silver. 1872 såldes inventarier till ett värde av kr. 561: 64.

Storklockan enl. inskr. skänkt av Karl XI till Trefaldighets (Tyska) kyrkan i Karlskrona, varifrån den inköptes till Åryd 1872. Omgjuten 1880 i Stockholm. H. 95. — Lillklockan med inskr.: »ME FECIT. CLAVS. VAM. DAM. ANNO. 1650. SOLI. DEO. GLORIA.» H. 80. Diam. 90. — Claus van Dam, vilken enl. inskr. på klockan i Petrikirke i Köpenhamn var »von Hamburg bürtig», blev $17\frac{1}{5}$ 1639 Rotgeter vid Köpenhamns gjuthus och verkade där till sin död $31\frac{1}{7}$ 1655. I Sturkö kyrka i Östra härad har även funnits en av honom gjuten klocka (Sv. K., Blekinge, bd I, s. 116).

SAMMANFATTNING

I. Kyrka med rektangulärt långhus samt lägre och smalare, rakavslutat kor. Trol. 1200-t. Till denna kyrka har hört en dopfont med rundbågigt godronnerad cuppa (fig. 38).

II. Vid obekant tidpunkt tillbyggdes ett vapenhus i s.

III. Vapenhuset förnyas i tegel 1706. 1770 bygges sakristia i n. Under 1700-t. tillkomma vidare textilier och ljusredskap.

IV. Åren 1870—73 uppföres ny kyrka, och den gamla raseras. I huvudsak samtida inredning.

V. Restaurering 1914—15, varvid en ny altartavla uppsattes.

VI. Ny restaurering 1930.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Kirche mit rechteckigem Langschiff sowie niedrigerem und schmalere, gerade abschliessendem Chor. Wahrscheinlich aus dem 13. Jahrhundert. Zu dieser Kirche gehörte ein Taufbecken mit godronierter Cuppa (Fig. 38).

II. Zu einem unbekanntem Zeitpunkt wurde eine Vorhalle im Süden angebaut.

III. 1706 wurde eine neue Vorhalle aus Ziegel errichtet. 1770 wurde eine Sakristei an der Nordseite erbaut. Während des 18. Jahrhunderts kamen ferner Textilien und Beleuchtungskörper hinzu.

IV. 1870—1873 wurde eine neue Kirche errichtet und die alte abgerissen. Die Einrichtung stammt hauptsächlich aus der gleichen Zeit.

V. Restaurierung 1914—15, wobei das alte Altargemälde durch ein neues ersetzt wurde.

VI. Neue Restaurierung 1930,

SUMMARY

I. A church with a rectangular nave and a lower and narrower chancel ending with a straight wall. Presumably 13th Century. To this church there pertained a baptismal font with a coping decorated in round-arched style. (Fig. 38.)

II. At an unknown date a porch was built in the south.

III. The porch was rebuilt of brick in 1706. In 1770 a sacristy was built in the north. During the 18th Century textiles and lighting arrangements were added.

IV. In the years 1870—73 a new church was erected and the old one pulled down. The fittings were contemporary on the whole.

V. Restored in 1914—15, when a new altar piece was hung up.

VI. Restored again in 1930.

Fig. 40. Exteriör från s. v.
Äusseres von Südwesten. — Exterior from the south-west.

ASARUMS KYRKA

TRYCKTA KÄLLOR: BRUNIUS, s. 665. Mützell, s. 32 ff, m. avb. av sigill.

HANDSKRIVNA KÄLLOR OCH AVBILDNINGSSAMLINGAR: CRONHOLM, s. 344; — A. T. A. Beskr. 1830. — B. St.: 1 plan och reparationsförslag av Axel Lindegren, gill. 1911. — LANDSKYRKOR. — U. B.: Avb. i topogr. planschsaml. Blekinge n:r 42286. — R. A.: Ö. I. Ä:s skrivelser ritning 1788.

KYRKANS ARKIVALIER: RÄK. från 1662. — VIS.-PROT. från 1742. — KR.-PROT. från 1788.

Enligt sägnen har byn Asarum fått sitt namn av, att jättar »asade» timret till den första kyrkan bort från en väg, där »jättestenar» nu stå, upp till backen, där kyrkan är belägen.¹

Enligt vad avlidne riksdagsman Lars Månsson i Tranemåla (jfr s. 66) berättat för omkr. 40 år sedan, var kyrkan uppförd år 8(!) av några förföljda personer, vilka börjat uppföra ett litet »stenkummel» på den nuvarande platsen. Den allmänna sägnen, att man lät ett par tvillingoxar draga en sten, och där denna föll av lasset bygga kyrkan, förekommer även här. Stenen står nu invid prästgården och kallas Kyrkstenen.² — En berömd offerkälla (fig. 55) finnes nära kyrkan.³

¹ Folketro och sägner från skilda landskap av Eva WIGSTRÖM i Svenska Landsmålen VIII, 3, s. 169.

² Meddelat 1919 ¹⁷/₁₀ av avlidne kyrkovaktmästaren, byggmästare S. B. Zander i Asarum.

³ ANDERSON, Blekingebilder s. 104 f.

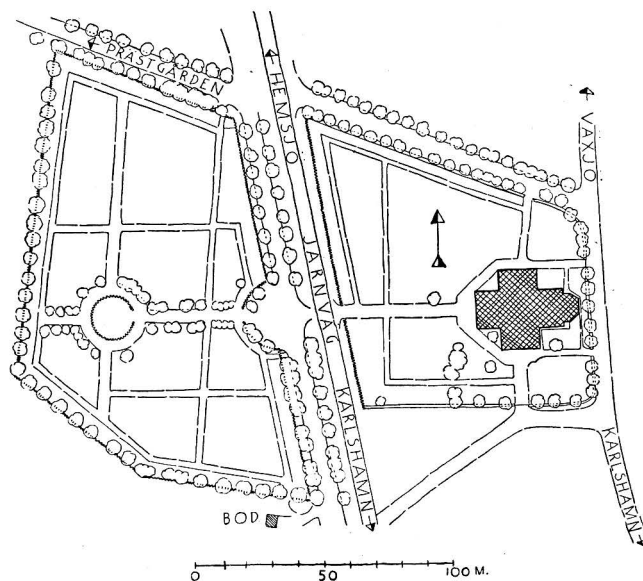

Fig. 41. Situationsplan.
Lageplan. — Plan of situation.

Asarums kyrka är belägen i den sköna dalen med samma namn. Järnvägs- KYRKO GÅRD linjen Karlshamn—Vislanda går tvärs igenom kyrkogårdsområdet. V. om skenorna ligger den nyare delen, (utvidgning 1900 och 1924) inhägnad av hagtornshäck. Utanför denna i s. en likvagnsbod av gråmalade bräder. Kyrkogårdens äldre, ö. del, (fig. 41) begränsas i v. av häck, eljest av gråsten i kallmur. Mot ö. gränsar muren intill den stadsliknande bygatan — landsvägen till Karlshamn. Ö. om denna står klockstapeln, (se nedan). Kyrkogårdsmuren omtalas 1665 såsom avtäckt med tegel; följande år får den bräddtak, sannolikt tjärad (omnämnt 1738). Till kyrkogården leda gjutna järngrindar inom stenstolpar. 1665 omnämns tre luckor: i v., s. och n. samt en port. Denna, som alltså måste ha legat i ö. mot stora landsvägen, har troligen varit högre uppmurad än kyrkogårdsmuren. Den rappas och spåntäckes 1738, 1744 vitmenas den ånyo och täckes med 60 järnplåtar. Möjligen försvann den 1865, vilket är RÅK. omnämna inköp av tvenne portstolpar.

År 1665 omtalas en nu försvunnen sädeslada av trä. Den stod »norden til op i Muren, och er nu öde». — 1732 apterades ett tidigare för omgjutning av en klocka uppfört gjuthus till bårhus (jfr s. 64); 1708 inköpes timmer till ett benhus. 1752 uppsattes ett nytt benhus. Båda numera försvunna.

Klockstapeln (fig. 42) reser sig på ett backkrön s.o. om kyrkogården. Den är in- KLOCKSTAPEL klädd med liggande bräder, spåntäckt, rödfärgad och tjärad, krönt av en rödfärgad lanternin, i vilken äro upptagna 4 grönmålade ljudluckor. Däröver en huv med spira,

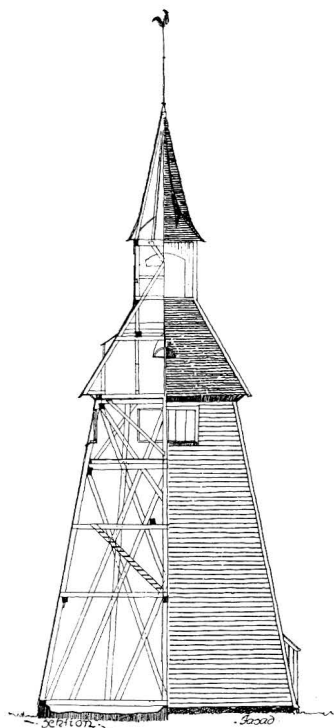
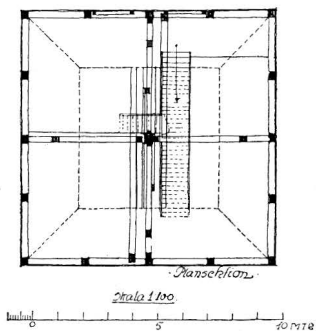
KYRKBYGG-
NADENÄLDRE TILL-
STÄND

Fig. 42. Klockstapeln.
Der Glockenturm.
The belfry.

krönt av en flöjel med årtalet 1740. — Stapeln nämnes tidigast 1665; då omtalas dess »fyra spirkrönta gavlar». I sitt ursprungliga skick var den alltså lik stapeln i Edestad (Sv. K., Blekinge, bd I, fig. 304). 1681 täckes den med bräder av ek samt repareras på nytt 1740.

Den korsformade, tornlösa kyrkan tillkom i huvudsak under loppet av 1700-t. genom successiva utvidgningar av en äldre kärna. Materialet är gråsten och tegel, fasaderna vita, slätputsade. Sockel av cement. V. gaveln är indelad av tvenne tunna pilastrar. Däröver i järnankare i gavelfrontonen årtalet 1799. Även ö. gaveln har tidigare varit lika behandlad (se nedan). Rundbågiga ingångar med brunmålade dörrar. Golvet i långhuset av Ölandsflis (1714 inköptes Ölandssten) och äldre gravstenar; i bänkkvarteren och koret bräder. Innerväggarna slätputsade och vitmenade (senaste puts från 1912) med enkel dekoration kring fönstren samt fris i gult och rödbrunt. Profilerad taklist. Korsmittens takdekoration med en stjärna i hjässan i gult, blått, rött och guld enligt Axel Lindegrens ritning 1910. Yttertaket är av svartmålad järnplåt. (Se i övr. fig. 40 och 46—47.)

Den ursprungliga gråstenskyrkan, vars plan är känd genom en i R. A. förvarad ritning av år 1788 (fig. 45), bestod av ett rektangulärt långhus med lägre och smalare, absidförsett kor. Till denna funnos 1665 3 stora och ett litet fönster i s., ett stort i n. och ett litet i v. gaveln. Dörrar torde ha funnits i n. och s. i långhusets v. del. Någon korportal omtalas ej. Utvändigt voro murarna vitputsade. Till det inre var kyrkan 1665 välvd, troligen med tegel. 1676 inköptes 2 000 tegel till »hwalfwet öfwer altaret» och murmästaren »muradhe hwalfwet up å nyo». På vinden till prästgårdens arrendatorsbostad finnas infogade i taket ett antal bräder, som möjligen under en tidigare period tjänat som innertak i kyrkan. Bräderna äro ornerade med målning: vita akantusslingor med svarta

konturer, några slingor ljusblå med svarta konturer på röd botten; vissa omålade avbrott, 10—11 cm breda, synas angiva plats för bärbjälkar och tyda alltså på ett platt trätak (fig. 44). Sparrarna å denna vind ha samma mått och utgöra möjligen de forna bindbjälkarna. Golvet var lagt med tegel (omtalat 1665). Yttertaket var tegeltäckt.

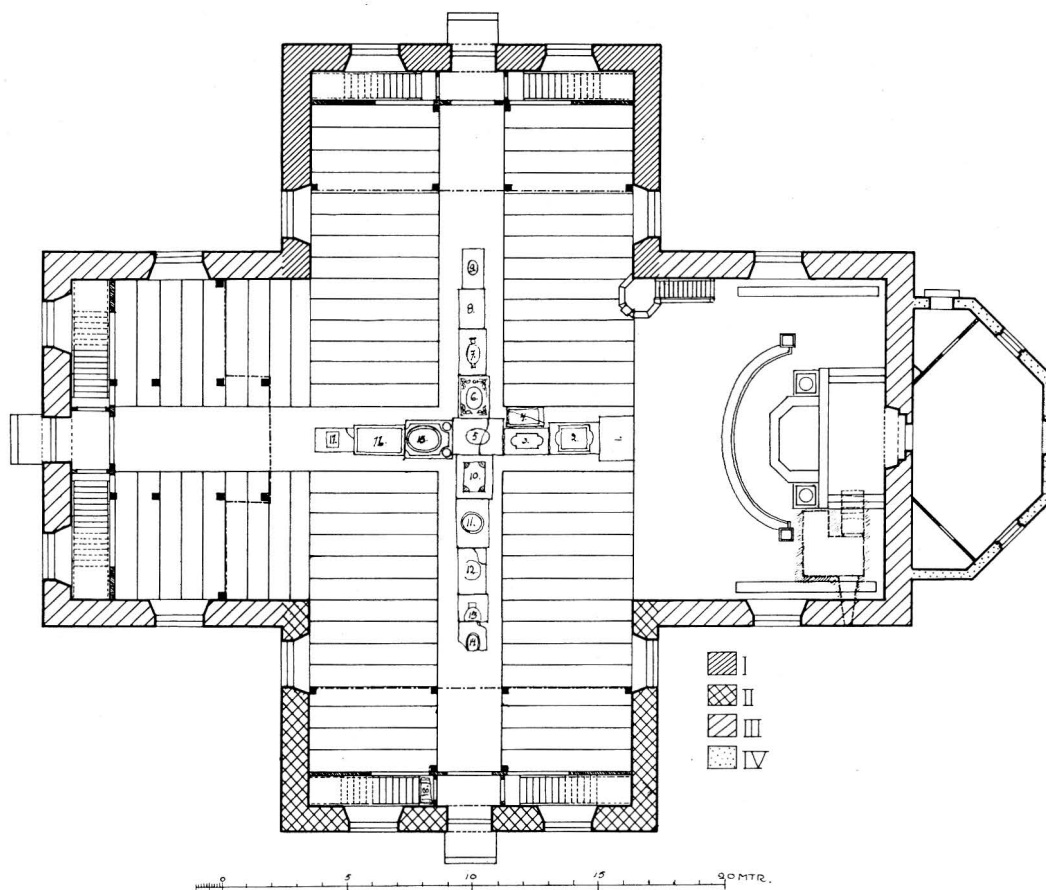

Fig. 43. Plan.
Grundriss. — Plan.

Planformen tyder på att den äldsta kyrkan tillkommit under 1100-t. eller början af 1200-t. År 1697 började den utvidgas mot n. RÅK. lämna ingen klarhet om omfånget för arbetet. Att döma af 1788 års ritning har det emellertid omfattat en stor korsarm av ungefär samma bredd som långhusets längd. Arbetet börjades 1697. Som material användes huvudsakligen tegel. 1699 omlades kyrkans golv. 1700 omtalas, att kyrkan kontrakterat med murmästaren Esbjörn Håkansson och timmermannen Hans Olsson, att de för en summa av 500:26 dlr smt skulle utföra utvidgningsarbetet. Genom murmästarens långvariga sjukdom hade detta dock fördröjts. Nu åtog sig murmästaren Johan Pfeifer att för 130 dlr smt utföra det resterande. Väggarna vitades, varjämte det heter, att Pfeifer »stoferat hörnen, och kring fönster och dörrar med blå färg». Härmed avses interiören. Golvets i den nya kors-

SENARE FÖR-
ÄNDRINGAR

Fig. 44. Bräda med akantusslingor, trol. tillhörande ett äldre innertak i kyrkan.
Brett mit Akanthusschlingen, vermutlich Teilstück einer älteren bemalten Decke in der Kirche.
Board with arabesques of acanthus, probably belonging to an older ceiling.

armen inlades 1706, och först 1708 inköptes koppar till takrännorna mellan »Nya och gamla: Kyrckian».

Åren 1749—1750 utfördes ånyo ett stort utvidgningsarbete. Dessa år utbyggdes en korsarm i söder motsvarande den äldre norra korsarmen. Kyrkoräkenskaperna meddela, att det gamla murvalvet nedtogs. Ett nytt valv av bräder uppfördes. 1750 omtalas nio stora fönster. I gavelfältet insattes samma år två stora järnankare, »formerade efter hr Probstens namn» E A T »som murades fast öfver århtalets ankare». 1754 uppsattes takrännor av bly. 1765 fullbordades golvläggningen med Ölandssten, 1768 pålades nytt tegeltak.

Under åren 1797—1800 företogs ånyo en stor utvidgning, denna gång mot v. och ö. så att den nuvarande korsformiga planen uppstod. Samtidigt inreddes den nuvarande källaren under koret. 1823 inlades golv av bräder i koret, och stengolvet i långhuset omlades. 1836 täcktes yttertaket med plåt. Slutligen undergick kyrkan under åren 1911—12 en inre restaurering enligt förslag av Axel Lindegren. Härvid tillkom bl. a. elektrisk belysningsanordning.

Redan före 1665 fanns ett vapenhus i s., material okänt, kanske trä, kanske ett enkelt vindfång, vilket måste ha rivits då s. korsarmen uppfördes 1749—50. Ett vapenhus i n. omtalas 1764, därmed avses troligen också ett oansenligt vindfång av trä utanför n. korsarmen eller korsarmen själv.

En sakristia omtalas 1754, då den förses med nytt skåp, brädgolv och bänkar. 1770 uppsattes där ännu ett skåp. Var denna sakristia varit belägen, är ovist; möjligen var den inrymd i någon av korsarmarna, ty 1866 påpekade biskopen vid visitation behovet av en sakristia, varpå den nuvarande uppfördes 1868 efter förebild från Karlshamns kyrka. Den ansluter sig omedelbart intill koret i östra korsarmen, fönstren

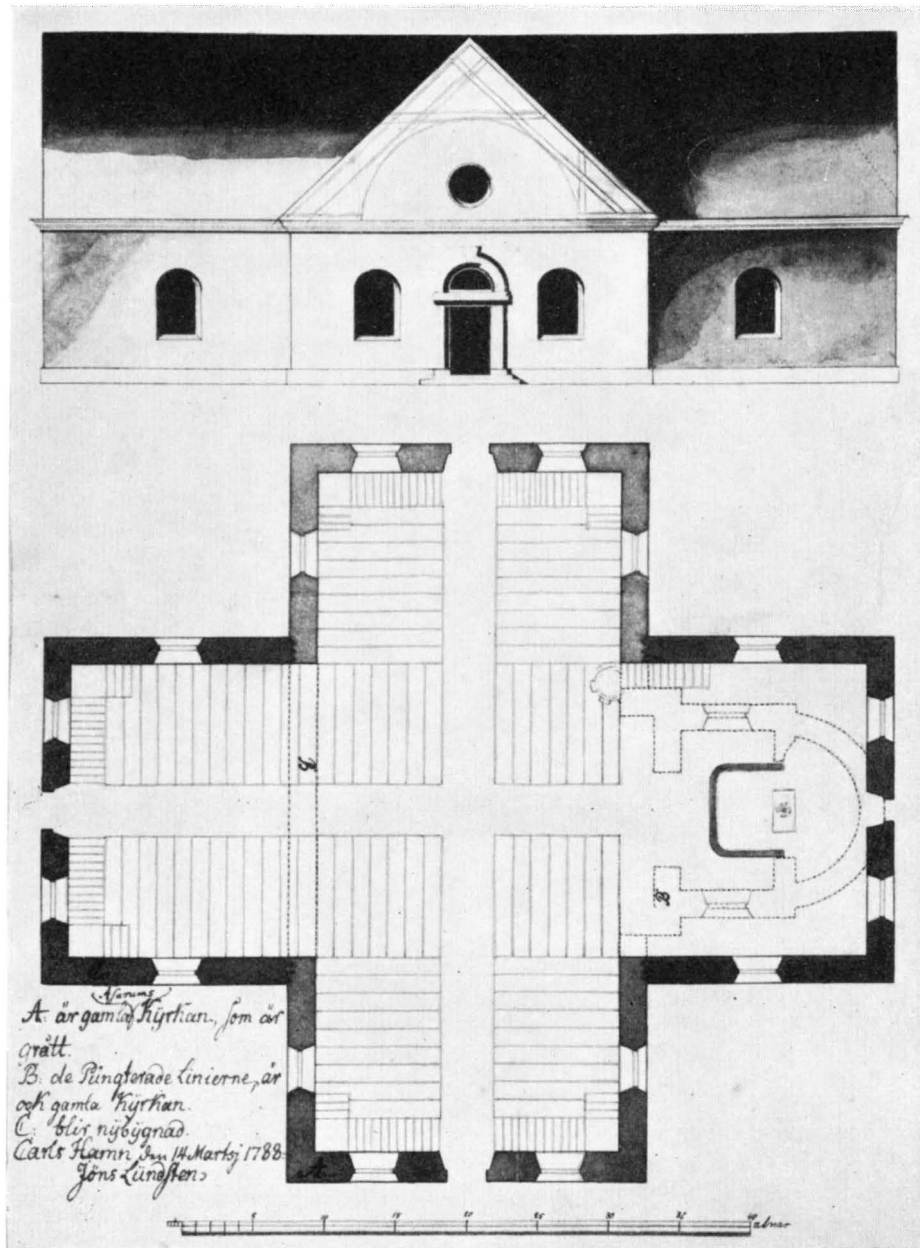

Fig. 45. Asarums kyrka enligt ombyggnadsförslag av år 1788. R. A.
 Die Kirche zu Asarum nach einem Umbautwurf von 1788.
 Asarum church according to a rebuilding project in 1788.

Fig. 46. Interiör mot ö.
Inneres gegen Osten. — Interior towards the east.

rundbågiga med svartmålade träspröjsar, raktäckt, i ekfärg målad dörr, platt, vitat trätak, gråmålade, slätputsade väggar.

INREDNING
OCH LÖSA
INVENTARIER

Kyrkan uppvärms genom värmeledning, införd 1911—1912, tidigare järnkaminer. Altarbord av trä, gråmålat. Den vid restaureringen 1911—12 något förminskade altarringen är marmorerad.

Altartavlan (fig. 49), föreställande Korsfästelsen, är målad i olja på duk av Bengt Nordenberg 1866 i anslutning till P. P. Rubens' målning »Kristus på korset», av 1620, i museet i Antwerpen, samt inköpt för 600 Rdr. Den infattas av en kolonnställning med gavel av trä i grå och rödbrun marmorering. — Rubens våldsamma, patetiska skildring har i Nordenbergs omtolkning mildrats till samma idylliska lugn som i mästarens genretavlor med motiv från hemsocknen Jämshög och med samma troskyldiga människotyper.

År 1665 omnämnes altaret som »et gammelt Altar grundmurat» med »en gammel Altertaffle, som kand slaais tilsammen», alltså ett medeltida altarskåp, vilket nu är försvunnet. 1758 uppmurades altaret med tegel och gråsten samt försågs med träbord.

Fig. 47. Interiör mot v.
Innere gegen Westen. — Interior towards the west.

Därvid eller något förr tillkom en altartavla med en framställning av nattvarden. Altartavlan torde ha omgivits av en arkitektonisk uppställning, ty 1754 omnämnes bland utgiftsposterna »för altaretaflan och åtskilliga tillhörande stycken af bilthuggeri». Någon sådan är icke bibehållen, men väl en Kristi uppståndelse, enligt inskr. av Johan Lundberg, skänkt av handelsmannen i Karlshamn Johan Ahlström. Oljemålning på duk, 1700-t. H. 120, B. 92.

År 1813 skänkte kommerserådet Duwell¹ på Gustafsborg vid Karlshamn en altartavla (fig. 48), vilken smyckade platsen till 1866. Den visade Kristi himmelsfärd, oljemålning på duk av Per Hörberg.² Figurerna på marken i grågrönt och brunt, Kristus i ljusblå och rosa draperier mot gul sky. Restaurerad 1925.

Ett nu försvunnet krucifix av okänd ålder reparerades 1800.

¹ Brukspatronen PETER FREDRIK DUWELL, 1749—1825, ägare av Gustafsborg vid Karlshamn; bekant gustavian, donator och välgörare. ANDERSON, Blekingebilder, s. 100 ff.

² F. 1746, d. 1816, utförde ett stort antal altartavlor för kyrkor i företrädesvis Småland och Östergötland. BENGT CNATTINGIUS, Per Hörberg, Sthlm 1937.

Fig. 48. Altartavla av Per Hörberg. 1813.
 Altargemälde von Per Hörberg, 1813.
 Altar-piece by Per Hörberg, 1813.

Predikstol av vitmålat och förgyllt trä, av 1876, stöpelaren och baldakinen 1911—12 enl. ritning av Axel Lindegren. — 1665 fanns »En Velarbeydet Prædikestohl aff Snedkerverck, uden nogen Staffering». När den målades är okänt; 1754 blev den reno-

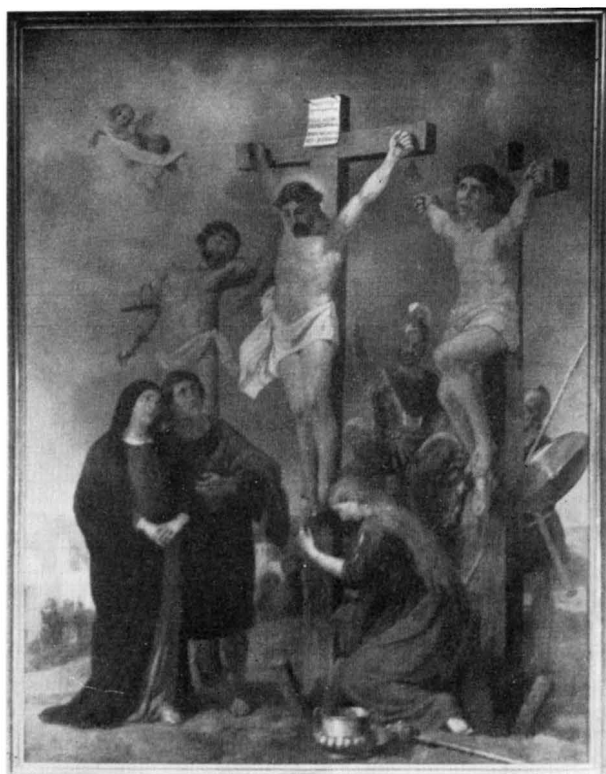

Fig. 49. Altartavla av Bengt Nordenberg. 1866.
 Altargemälde von Bengt Nordenberg. 1866.
 Altar piece by Bengt Nordenberg. 1866.

verad och försågs med baldakin. Av predikstolen äro numera endast bevarade tvenne rester av korgens fyllningar, skulpterade i beslagsstil från 1500-t:s slut eller omkring år 1600 med målning i grönt, blått, svart och vitt. H. 64.

Slutna enkla gulmålade bänkkvarter, moderniserade 1911—12. — 1665 omtalas två rader nya bänkar.

År 1710 inlades brädgolv i befallningsmannens bänk, 1752 uppsattes en brudgumstol, och 1757 omnämnes en klockarestol.

Orgelläktare i v. från 1877, gulmålade, på marmorade pelare, utvidgade 1911—12. — Orgelfasad i vitt och guld från 1878. Ny orgel 1922. I n. och s. läktare av samma utseende som i v. — 1665 omnämnes en gammal läktare. 1771 uppsattes en läktare, och orgel inköptes från orgelbyggaren Malmlöf i Malmö. Den målades 1787 och snickaren Gyllberg försåg den med »bilder». 1827 anskaffades en ny orgel från orgelbyggaren, direktör Åberg.

Nummertavlor av trä. 1. Ett par (fig. 53) skulpterade, svartmålade och förgyllda. 1600-t:s slut. H. 127. 2. Ett par (fig. 54) med inskr. »ANNO — 1767». H. 137. — Båda paren renoverade 1911.

Dopfunt av trä, marmorerad och förgylld. 1800-t:s sen. del. H. 90. — En äldre, nu förkommen dopfunt av trä, omtalas i Inv. 1665: »Funten aff Snidker Verch Vel ud-stafferet, med Malning och Bildsnideri; hwilcken Sl. Hans Holst, Ridefoget offr Lister och Bregne Herrader, gaff til Kircken». Enligt MÜTZELL hade den inskr.: »Gud til ähre Kirken til zirat hafwer Welforneme man Hans von der Wettring Holst Kongens Ridefoget her på steden med sin forrige Kiere hustru S. Anna Knuts datter, ladet bekosted denne Funt at giöra a. 1644, oc nu siden med hans anden kiere hustru Anna Jens datter ladet den stafere oc male 1654». — I trädgården på egendomen Janneberg står en medeltida dopfunt (fig. 56), vilken trol. tillhört Asarums kyrka. Cuppan av kalksten, rund, med spetsbågig godronnering, utan uttömningshål. H. 26, Diam. 60. Förmodl. gotländskt arbete från sen. delen av 1200-t. Foten av granit, möjligen nyare, H. (ovan jord) 39.

Dopfat av mässing; i bottnen i relief Syndafallet och utnött inskrift i majuskler. Möjl. tyskt arbete, 1500-t. Diam. 45,5. Enl. Inv. 1665 gåva av samme Holst, som skänkt träfunten.

Kalk av silver (fig. 50), delvis förgylld. Å skaftets knoppar inskr.: IHESUS; å den 6-passformade foten en relief, visande ett krucifix samt Maria och Johannes. Inskr. å cuppan: »ÅR 1615 FÖRSTA GÅNGEN FÖRFÄRDIGAT SEDERMERA ÅRET 1777 FÖRNYAD OCH TILLÖKT MED 10 LOD SÅ ATT DENNA ASARUMS KYRCKOKALCK MED DES PATEN NU VÄGER 56 LOD»; i bottnen nött inskr.: »ANO 1615 XXXXVII LOD GUDS ORDS TIENERE TIL ASAROM HER: NIELS OLSEN KIRKEVERGE LAVRID BENTSEN ANGER SVENDSEN». H. 25, Diam. 13. — Patén förgylld. Å brättet ett hjulkors. Diam. 16,1. — Sockenbudstyg i träfodral, bestående av kalk av silver, H. 13,1, och patén, Diam. 7. — Oblatskrin av pressad mässing (fig. 51), enl. Inv. 1761 gåva av mässingsslagaren Berggren. H. 18, B. 15,3, L. 25. — Sked av silver, förgylld, med snott skaft. Stplr: (Zacharias Meyer, Karlshamn, 1759), å bladets undersida: — E: D: T—. L. 19. Användes för upptagning av oblater ur skrinet.

Ljuskronor av mässing. 1. För 8+8 ljus, avslutad av en stor kula. Prydnadsblad med inskr.: 1849. Hängare av konstsmide med inskr. CB 1736. H. c:a 130. — 1736 inköptes två ljuskronor av klockgjutare Wetterholtz och en från Kristianstad, jfr nedan 2 o. 3. — 2. För 8 ljus. Hängare av konstsmide. H. c:a 50. — 3. För 8 ljus. Hängare av konstsmide. H. c:a 50. — 4. För 6 ljus, krönt av en fågel, nedtill avslutad av en kula med hängare av konstsmide, H. c:a 60; är troligen identisk med den som 1779 inköptes av mässingsslagaren Berggren. — 5. För 6 ljus, avslutad av stor kula. Hängare av konstsmide. H. c:a 60. Å kulan inskr.: »ÅHR 1791 TILL MINNE, AF FRU ELISABETH KRAAK, FÖDD LINDAHL, FÖRST GIFT MED HANDELSMÄNEN JOHAN ASKELÖF, ÄR DENNA LIUSKRONA TILL KYRKAN SKÄNKT, AF HENES SEDNARE MANN. KRONO = BRÄNERIE

Fig. 50. Kalk. 1615.
Kelch. 1615. — Chalice. 1615.

Fig. 51. Oblatskrin. 1700-t:s mitt.
Oblatenkästchen. Mitte des 18. Jahrh.
Wafer-box. Middle of the 18th century.

Fig. 52. Ljusstake. 1639.
Leuchter. 1639. — Candlestick. 1639.

Fig. 53. Nummertavla. 1600-t:s slut.
Verstafel. Ende des 17. Jahrh.
Hymn board. Late 17th century.

Fig. 54. Nummertavla. 1767.
Verstafel. 1767.
Hymn board. 1767.

INSPECTOR: CARL I KRAAK, OCH DESS K. HUSTRU M:C: HACKAERT HVILKE UTVALT SITT
HVILO STÄLLE BREDEWID HÄNE, HÄRUNDER».

Sexarmad ljuskandelaber av mässing för 7 ljus. H. 81. 1700-t:s slut. (?)
— Tvåarmad ljusstake av malm. Profilerat skaft, upptill avslutat av fyra förenade
människohuvuden. Nämnas i Inv. 1665. H. 37. — Ett par ljusstakar av malm
med rikt profilerade skaft, vilande på tre liggande lejon. Inskr.: »HANS. VAN DER
WETTERING: HOLST: RIDE FOGIT: I: BOKVLL: (= Bodekull, nuv. Karlshamn) ANNE:
KNUDTS: DATTER: 1639.» H. 56. (Fig. 52).

Antependium av lilafärgat stoff med bård av gult silke samt blomkrans och:
»ASL — 1785» i silvertråd. Vid underkanten knypplad spets med tofsar. B. 90, L. 200.
— Antependium av rött kläde med blomkrans och »P.F.D.» (= Peter Fredrik Duwell,
se ovan s. 57) i silverbroderi å svart sammet. B. 137, L. 274.

Mässhake av röd sammet med guldgaloner, ornerad med kors och: »ANNO 1762»

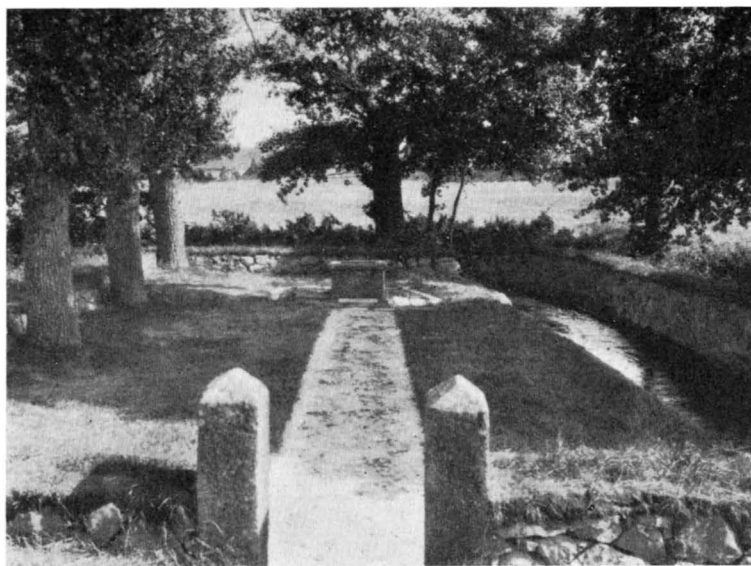

Fig. 55. Offerkällan invid Asarums kyrka.
Die Opferquelle bei der Kirche zu Asarum.
The holy well near Asarum church.

samt »E.I.» i guld. Baktill två små knäppen av silver. L. 117. Inköpt enl. Räk. 1762 för 290:5:8 dlr smt. Renoverad 1929.

Bokdyna av blå sammet med påsatta silverspetsar. L. 31 cm.

Kollekthåv av brun sammet med silverslår och silverbroderi. H. 24. Är sedan 1930 iståndsatt. 1757 utgives 1:16 dlr smt till »Sadelmakaren för Pungens förfärdigande samt gula snören och frantzter».

Försvunna äro tvenne av CRONHOLM såsom och gamla sönderbrutna omnämnda epitafier över f. ridefogden i Bräkne härad Christer Hendrikson och rådmannen David Balsen (?) från Svaneke på Bornholm, »1649 landdrifven av oväder och dödt i Soknen». — 1757 upphängdes »2ne Contrafeijer som äro gifne til Kyrkian». Nu försvunna.

I kyrkans golv befintliga enkla gravstenar äro urspr. lagda över församlingsmedlemmar, som avlidit på 1700-talet, om man får döma av de fåtaliga bevarade inskrifterna.

Karl XIII:s tal 1810 inom skulpterad

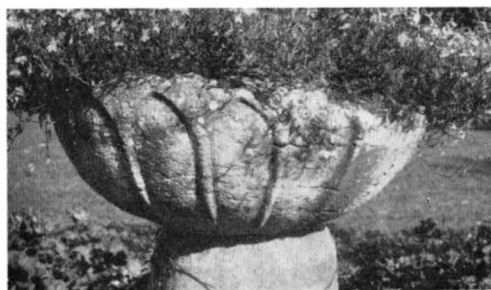

Fig. 56. Cuppa till dopfunt. Gotländskt arbete fr. 1200-t:s sen. del.

Becken eines Taufsteines, Gotländische Arbeit.
2. Hälfte des 13. Jahrh.
Upper part of a baptismal font, Gothlandic work from the later part of the 13th century.

och förgylld ram. H. 72. — K.Maj:ts tal 1817 inom svartmålad och förgylld ram, krönt av en förgylld bleckkrona. H. 77.

Kyrkkista, helt järnbeslagen med inskr. bl. a. »ASE RUM A^o 1730». L. 155, B. 78, H. 86.

Bord av furu, ovalt, gråmålat, med svartmålad skiva. H. 79. Inköpt 1754. — Länstol av ek och furu, svartmålad; med urspr. svart, skinklädd sits och rygg. Omkr. 1700. H. 100.

Sigill av mässing. Inskr.: A med omskrift »ASAROMS.: SOGN». — Inv. 1703 omnämner ett kyrkosigill av silver. — Ett medeltida präst-sigill är avbildat av N. H. Sjöborg, Samlingar 2, Sthlm 1824, pl. 14, fig. 48. Inskr.: » S HAQVINI PBR IN ASVRV» (= Sigillum Haquini Presbyteri in Asarum, d. v. s. Håkans sigill, präst i Asarum); I sigilllets mitt HA (= Haquinus Asarum), därovan en Gudshand, därunder ett liljeornament. 1200- eller 1300-t.

Två klockor. — Storklockans inskr. avslutas sålunda:

NÄR LIUDET MIT I ÖRAT DITT SÅ LIUFLIGT MÅNDE KLINGA WAR TÅ EI SENN FÖRUTAN MEEN TÅ ÅTH GUDS HUS AT SPRINGA MED GUDS HIELP OCH NÅD ÄR IAG I GENOMELDEN FLVTEN AF ERIC BRVNN OCH ANDREAS (WETTER)HOLTZ I FRÅN MALMÖ I ASSAROM GIUTEN ANNO 1724. (Parentesen betyder komplettering av utnött inskrift). H. 120. Diam. 114.¹ — Lillklockan, enligt inskr. gjuten av And. Wetterholtz 1732, »något räm-nad» och förnyad av »Mag. Bergstedt uti Carlsrona år 1770». — 1665 omtalas »en skön stor Klocke». Den omgöts 1708. 1721 omgjutes en söndrig klocka i gjuthus på platsen av Andreas Wetterholtz.² Gjuthuset omtalas ännu 1730, då det reparerades (jfr s. 51).

SAMMANFATTNING

I. Gråstenskyrka med rektangulärt långhus samt lägre och smalare, absidförsett kor. 1100-t:s slut eller börj. av 1200-t. En dopfont, som numera finnes i trädgården till egendomen Janneberg, med rund, spetsbågigt godronnerad cuppa (fig. 56) har trol. tillhört den medeltida kyrkan i Asarum.

II. 1697—1706 tillbygges en korsarm i n.

III. 1749—1750 uppföres en motsvarande sydlig korsarm.

IV. 1797—1800 utvidgas kyrkan åt ö. och v. till den nuv. korsformiga planen. Altartavla av Pehr Hörberg (1813).

V. Restaurering på 1860—70-talen med bl. a. ny altartavla av Bengt Nordenberg (1866).

VI. Restaurering 1911—12.

¹ Den omgöts 1926 med bibehållande av den gamla formen.

² Klockgjutaren Anders Larssons i Jönköping son LARS WETTERHOLTZ, f. 1667, d. 1724, blev klockgjutare i Malmö. Dennes son, ANDREAS W., f. 1699, d. 1771, efterträdde fadern. Han numrerade sina klockor, det högsta nummer förf. påträffat är n:o 333 å lillklockan i Lilla Isie i Vemmenhög's h:d, i Skåne från 1770, året före hans död. Änkan MARIA W. övertog verkstaden, lillklockan i Östra Klags-torp, Skåne, är gjuten hos henne, men signerad av JONAS W. 1791. Sonen ABRAHAM W. f. 1758, d. 1795, var klockgjutare först i Göteborg och sedan i Malmö. Dessutom känna vi en LARS W. i Malmö, vilken gjutit bl. a. klockan i Gualöv 1719, samt MARTIN W., som gjutit flera klockor i östra Blekinge. (Sv. K., Blekinge, bd I, s. 164, 205, 225 o. 233.)

ZUSAMMENFASSUNG

I. Aus dem Ende des 12. oder Anfang des 13. Jahrhunderts stammt eine Feldsteinkirche mit rechteckigem Langschiff sowie niedrigerem und schmalere Chor mit Apsis. Zu dieser mittelalterlichen Kirche gehörte wahrscheinlich ein Taufbecken, das sich jetzt im Garten des Jannebergs befindet: mit rundem, spitzbogig godroniertem Becken (Fig. 56).

II. 1697—1706 wurde ein Kreuzarm an der Nordseite angebaut.

III. 1749—1750 wurde ein entsprechender südlicher Kreuzarm errichtet.

IV. 1797—1800 wurde die Kirche nach Osten und Westen zu dem jetzigen kreuzförmigen Grundriss erweitert. Ein Altargemälde von Per Hörberg kam 1813 hinzu.

V. In den 1860-er und 1870-er Jahren fand eine Restaurierung statt, wobei u. a. ein neues Altargemälde von Bengt Nordenberg (1866) an die Stelle des alten trat.

VI. 1911—1912 erneute Restaurierung.

SUMMARY

I. A rubblework church with a rectangular nave and a lower and narrower chancel having an apse. End of 12th or beginning of 13th Century. A baptismal font — now placed in the garden of the Janneberg estate — having a round upper part with Gothic decoration (fig. 56) belonged presumably to the mediæval church.

II. In 1697—1706 a transept was built to the north.

III. In 1749—50 a corresponding southern transept was built.

IV. In 1797—1800 the church was extended to the east and west to the present cross-shaped plan. An altar-piece by Per Hörberg (1813).

V. Restored in 1860—1870, a new altar-piece by Bengt Nordenberg (1866) being added *inter alia*.

VI. Restored 1911—12.

Fig. 57. Exteriör från n. v.
 Äusseres von Nordwesten. — Exterior from the north-west.

RINGAMÅLA KYRKA

Vid visitationsstämma i Asarum 1860 framhölls behovet av en kyrka i den vidsträckta församlingens övre del mot Smålandsgränsen. Därvid ansågs en plats invid Ringamåla gård såsom särdeles lämplig. Genom K. brev ²⁷/₃ 1872 stadgades bildandet av annexförsamlingen Ringamåla. De båda socknarna skildes 1881. Kyrkan började uppföras 1880 eft. ritn. av F. G. A. Dahl och invigdes 1883. En eldsvåda, som utbröt under högmässogudstjänsten pingstdagen 1904, förstörde allt trävirke. Orsaken var, att en bristfällighet uppstått i det från kaminen gående rökröret; härigenom antändes virket mellan ytter- och innertak, och kyrkan lades inom 1½ timme i ruiner. Hon återuppfördes 1904—05.

KYRKOGÅRD Kyrkogården, som är planterad med lönnar, inhägnas av en jordtäckt gråstensmur i kallmur med smidda ingångsgrindar inom stenstolpar. Bl. a. finnes en gravsten över f. d. riksdagsmannen Lars Månsson i Tranemåla, f. 6/5 1827, d. 4/4 1904, den bekante boksamlaren, vilkens samling nu förvaras i Göteborgs Stadsbibliotek.

**KYRKO-
BYGGNAD**

Kyrkobyggnaden är uppförd av gråsten och tegel, spritputsad, avfärgad i vitt med slätputsade hörn och omfattningar. Yttertaket av plåt. Absidens slutna låga omgång innesluter sakristia och väntrum. Kyrkans innerväggar slätputsade i grått, innertak av trä, grågult målat. Absiden blågrå. — Uppvärmningen sker sedan 1932 genom värmeledning.

Fig. 58. Interiör mot koret.
Innes gegen das Chor. — Interior towards the choir.

Fig. 59. Interiör mot läktaren.
Innes gegen die Orgel. — Interior towards the organ.

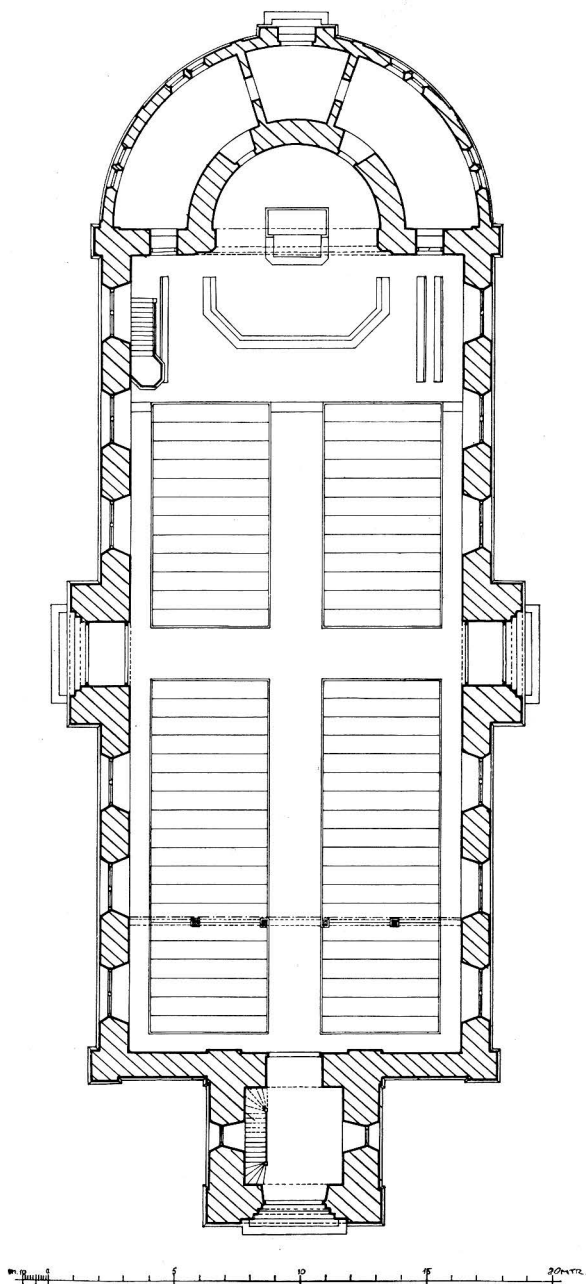

Fig. 60. Plan.
Grundriss. — Plan.

Hela inredningen är från 1904—05. En restaurering företogs 1932. Bänkarna blevo då gråmarmorerade, inuti rödbruna, predikstolen försedd med himmel, dopfunten med baldakin, allt efter ritning av arkitekten M. Wernstedt. Likaså tillkom ett par ljuslampetter av mässing, drivna av komminister C. Forstheims maka.

INREDNING
OCH LÖSA IN-
VENTARIER

Bland föremål som hade räddats vid branden märkas: en nattvardskalk av silver med patén, gåva av konsistorienotarien Carl Westdahl i Lund — son till en kyrkoherde i Asarum —; ett porträtt av församlingens förste pastor sedan 1881 N. P. Thuvesen, oljemålning på duk av Henrik Nordenberg¹, Düsseldorf 1883, 67×54, gåva av L. Nordenberg i Tranemåla; en 1540 och en 1618 års svenska bibel.

ZUSAMMENFASSUNG

- I. Die Kirche wurde in den Jahren 1880—1883 errichtet.
- II. Nach einer Feuersbrunst wurde die Kirche 1904—1905 wiederhergestellt. Die Einrichtung stammt aus diesen Jahren.
- III. Restaurierung 1932.

SUMMARY

- I. The church was erected in the years 1880—1883.
- II. After a fire, the church was restored in 1904—5. Fittings from 1904—5.
- III. Restored in 1932.

¹ KARL HENRIK NORDENBERG, brorson till Bengt Nordenberg, f. i Asarum ¹⁹/₅ 1857, studerade vid akademien i Düsseldorf 1873—84, här bosatte han sig och avled ¹/₁₁ 1928. Utförde genremålningar, särskilt fiskarflickor och sjömanspojkar samt interiörer och etsningar. Utställde på Blekingekonstnärernas utställning i Karlskrona 1912.

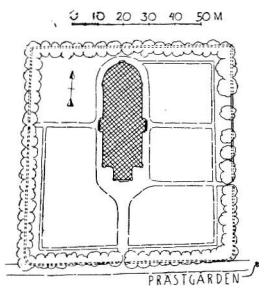

Fig. 61. Situationsplan.
Lageplan. — Plan of situation.

BLEKINGE
LISTERS HÄRAD

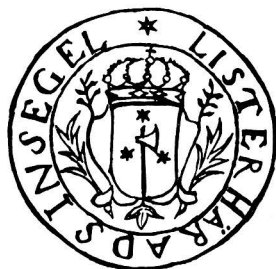

Fig. 62. Exteriör från so.
Äusseres von Südosten. — Exterior from the south-east.

KYRKHULTS KYRKA

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: B. St.: Projekt till ny kyrka av F. G. A. DAHL, gill. 1863; d:o av S. THOLANDER; Rest. försl. av M. Wernstedt 1928—1930.

KYRKANS ARKIVALIER äro samtliga från senare tid och förvaras i kyrkans arkiv.

Genom K. brev ¹⁶/₁₀ 1863 föreskrevs bildandet av Kyrkhults församling och dess fränskiljande från Jämshög till eget pastorat fr. o. m. ¹/₆ 1865.

I »Provsternes Beskrivelse over Skaane» 1624 omtalas Kirckehollt, där de i gamla dagar hade velat bygga kyrkan, men vad som byggdes om dagen det blev flyttat om natten till Jämshög, där som kyrkan nu står (Skånska Folkminnen, Årsbok 1929, s. 60).

Den med lönnar planterade kyrkogården (fig. 67), vilken utvidgades 1930, in- KYRKOgåRD
hägnas av granitmur i kallmur med innanför planterad avenbokshäck. Inhägnaden
uppfördes 1866, trädplantering företogs 1869 och 1873. I v. muren ingång med gjutna
järngrindar inom huggna granitpelare.

N. v. utanför kyrkan en bod av gråsten med papptäckt tak.

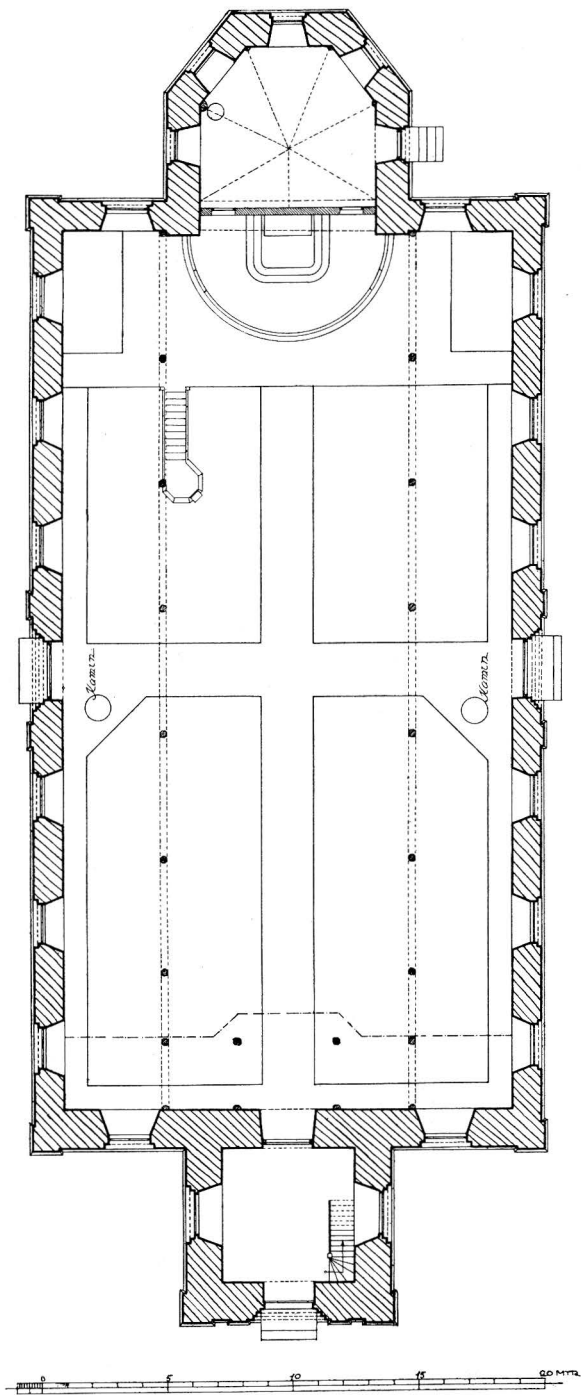

Fig. 63. Plan.
Grundriss. — Plan.

Fig. 64. Interiör mot koret.
Innere gegen das Chor. — Interior towards the chancel.

Kyrkan, som byggts enl. ritn. av F. G. A. Dahl¹ och restaurerats 1930 enl. förslag av ark. M. Wernstedt, invigdes 1865 den 27/8. Den är uppförd av gråsten med tegel i dörr- och fönsteromfattningar.

KYRKO-
BYGGNAD

Ytterväggarna äro spritputsade i vitt med släta dörr- och fönsteromfattningar samt profilerad, vitmålad trälist. Västtornet har rundbågiga ljudluggar med gröna luckor, den absidformigt anbragta sakristian är utstyrd med en fönsterrad som imiterar dvärggallerierna på romanska katedraler. — Fönstren rundbågiga med blyspröjsar. I solbänkarna svartmålad zinkplåt. — Dörrarna rundbågiga, målade i grågrönt. — Yttertaket å långhuset täckes av tegel (sedan 1930, förut spån), å kyrkans övriga delar av koppar. — Golvet är av trä. — Det inre, ommålat 1930, delas i tre skepp genom smala träpelare. Mittskeppet täckes av en i tre plan bruten brädpanelning, blå med vita stjärnor. Det är högre än sidoskeppens lilafärgade platta tak, men saknar dock fönster.

¹ FRANS GUSTAF ABRAHAM DAHL, arkitekt, f. 1835, d. 1927; har ritat K. Biblioteket i Stockholm, posthuset i Sundsvall, flera kyrkor och bankbyggnader i landsorten m. m.

Fig. 65. Interiör mot orgelläktaren.
Inneses gegen die Orgelbühne. — Interior towards the organ-gallery.

Dess väggytor närmast över pelarna äro dekorerade med apostla- och profetbilder, utförda 1865 av M. Jönsson¹ i grått och vitt på ljusbrun grund. Triumfbågen är dekorerad med änglar, bibliska sinnebilder och bibelspråk.

Elektrisk belysning och värmeledning inlagd 1930, förut järnkaminer.

INREDNING
OCH LÖSA IN-
VENTARIER

Bland inredningen märkes altarprydnaden (fig. 64), en enkel arkitektonisk omramning i vitt och guld, krönt av ett kors kring en framställning av Pilatus : Si den korsfäste!; oljemålning på duk inom förgylld träram, signerad av Bengt Nordenberg i Düsseldorf 1867. Gåva av flera sockenbor. — 1867 utbetalas till Bengt Nordenberg för en del snickeriarbete och målning 21 rdr. 65 öre.

¹ Artisten MAGNUS (MÅNS) JÖNSSON, »Olle Montanus» i August Strindbergs roman »Röda rummet», f. i Gåragöl, Kyrkhults förs. 1842, d. i grannförsamlingen Mörrum såsom kvarnägare 1894. Utom prästporträtt i Kyrkhults, Jämshögs och Almundsryds kyrkor, dekorerade han 1866 Oppmanna samt 1867 Villands Vånga kyrkor i Villands hd, Skåne. Den intressanta altardekorationen i Vånga röjer stark färgkänsla, men formgestaltningen är svag. J. utförde även ett stort antal väggmålningar etc. i hembygdens gårdar, samt avtecknade blekingska allmogebyggnader åt A. Hazelius. WILLIAM ANDERSON, Vånga och dess minnen. Brage 1928 s. 180 ff. o. Olle Montanus som kyrkomålare, Sv. D. 1931 ⁷/₃; SIGFRID SVENSSON, När Olle Montanus hjälpte Artur Hazelius, Blekingeboken 1927 I, s. 126 ff. o. Kyrkhultsstugan på Skansen. Blekingeboken 1931, s. 95 ff.

Fig. 66. Väggmålning i mittskeppet av M. Jönsson 1865.

Wandgemälde im Mittelschiff von M. Jönsson 1865.
Wall-painting in the middle nave by M. Jönsson, 1865.

Bänkarna moderniserade och ommålade 1930, förut ekfärg.

Orgelläktaren vit med orgelfasad i vitt och guld.

Bland nattvardssilvret märkas kalk och patén, skänkta 1865, samt sockenbudstyg, skänkt 1861.

Dopfunt av skulpterad ek, skänkt 1930.

Ett par enkla nummertavlor, svartmålade med förgyllda ramar. 1865. — Ett par d:o med förgyllda, lyrkrönta ramar.

Kollektfat av tenn av Isak Winblad i Karlshamn, 1840-t. D. 33.

Bland ljusredskap märkes en ljuskrona av gjutet glas för 6+8 ljus. Skänkt av bonden Ola Mattson i Månasken 1865, H. 100, samt en ljusstake av björk, röd-

målad och förgylld, för 3 ljus. Värdefullt prov å blekingskt allmogearbete, skänkt 1868 av nämndeman Ola Olsson i Skrubbeboda. H. 56.

På kyrkogårdens n. del stå sju gravkors av smitt järn.

Bland porträtt märkes det av kyrkoherden, teol. dr. O. Hammar, f. 1784, d. 1864,

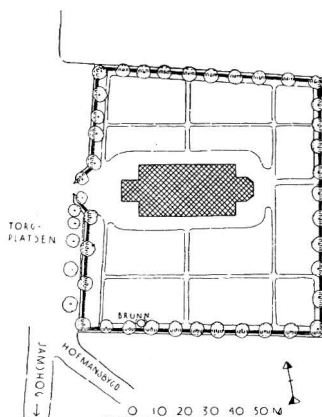

Fig. 67. Situationsplan.
Lageplan. — Plan of situation.

oljemålning på duk inom förgylld ram, av artisten Måns Jönson i Jämshög (se ovan).
H. c:a 100.

I tornet två klockor.

SAMMANFATTNING

- I. Kyrkan uppfördes 1865. Samtida inredning. Altartavla av Bengt Nordenberg 1867.
- II. Restaurering 1930.

ZUSAMMENFASSUNG

- I. Die Kirche wurde 1865 errichtet. Die Einrichtung stammt aus derselben Zeit. 1867 wurde ein Altergemälde von Bengt Nordenberg erworben.
- II. Restaurierung 1930.

SUMMARY

- I. Church erected in 1865. Contemporary fittings. An altar-piece by Bengt Nordenberg 1867.
- II. Restored in 1930.

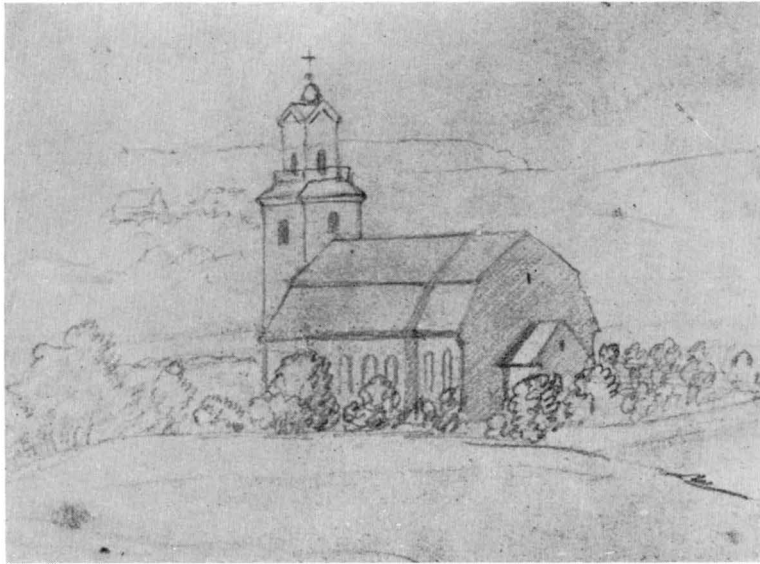

Fig. 68. Jämshögs kyrka enligt teckning.
Die Kirche zu Jämshög nach einer Zeichnung.
The church at Jämshög according to a drawing.

JÄMSHÖGS KYRKOR

TRYCKTA KÄLLOR: ANDERSON, Blekingebilder, s. 9 ff, 42 ff, 122 ff. — MAXIMILIAN AXELSON, Vandringer i Bleking, Sölvesborgs-Posten ²²/₂ 1873; I Pehr Thomassons och Bengt Nordenbergs födelsebygd, Svea 1873, s. 40 ff. — BREVBØGER 1571—75. — Carlshamns Tidning 1829, n:r 22. — Carlshamns Allehandas Minnesalbum 1894, Karlshamn 1894. — OSKAR KRONSJÖ, Jemshögs församling fordom och nu, 1—2, Sölvesborg 1927—28. — PERON (= Per Persson), Genom Jemshög och Kyrkhult, Stjernan ³⁰/₁₂ 1902. — STYFFE, s. 88. — C. G. WITT, I Blekingsbygden, Sverige, Fosterländska bilder, Stockholm 1877—78, s. 119 f. — JÖRAN JOHAN ÖLLER, Beskrifning öfwer Jemshögs Sochn i Blekinge, Wexjö 1800.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: K. B.: GYNTHNER, Blek. Fornm. — B. ST.: Plan, längd-fasad och förslag till kyrkans återuppbyggande av O. S. TEMPELMAN 1804; Projekt till altare och predikstol av J. A. HAWERMAN 1834; plan m. längdgenomskärning 1836; Förslag till orgelfasad 1844 och 1864. Förslag till rest. av J. Dahl 1925. — U. B.: 3 exteriörbilder, ritade av PETER ESTENBERG 1737—39, Topogr.-planschsaml., Blekinge nr 42496—42498; W. 1153. — LANDSKYRKOR.

KYRKANS ARKIVALIER.: RÅK. fr. 1851; VIS.PROT. fr. 1813. — VIS.PROT. 1822 omtalar bl. a. RÅK. av 1662, men alla äldre arkivalier äro nu förkomna, trol. på grund av en eldsvåda i sockenstugan 1884, och kanske även genom kyrkans brand 1803.

Jämshögs socken var förr förenad med Näsrum till ett pastorat, tillhörande Villands härad i Skåne.

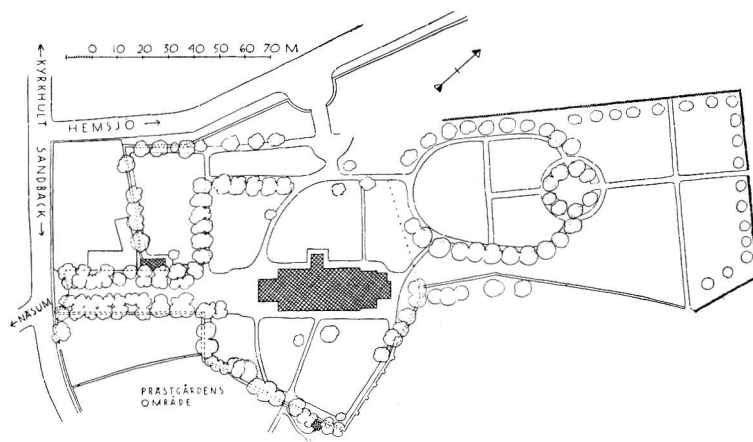

Fig. 69. Situationsplan.
Lageplan. — Plan of situation.

I Necrologium Lundense förekommer uttrycket »Wetlandi, Gemshö», vilket sannolikt syftar på Jämshög. Ödemarken i socknens n. del, den s. k. »Konungs Ötken» förlänades år 1400 av drottning Margareta till Axel Kettilsson. Gæmsöö omtalas 1417 och Gæmsyö 1487 (STYFFE). Genom K. brev ³⁰/₅ 1639 lades Jämshög under Sölvesborgs län och Listers härad och genom K. brev ¹²/₅ 1857 fränskildes Näsium till eget pastorat. Sedan 1865 bildar socknens n. del en särskild socken.

KYRKOGÅRD Kyrkogården (fig. 70) inhägnas i ö. och s. av en med skifferhällar avtäckt, i murbruk lagd, stänkputsad gråstensmur, som delvis når en höjd av 4 m. Längre mot ö. samt i v. kallmur, i n. samt delvis i ö. häck. I v. ingång med gjutna järngrindar inom huggna stenpelare. Utanför denna på var sin sida om ingången ligga stora, flata granithällar på murade underlag, tjänande till sittplatser. På den ena inskr.: »LIS 1866». I s. en smidd järngrind inom huggna stenstolpar; i n. nyare ingång (sedan 1920). — Kyrkogården är vackert planterad med kastanjer och lönnar. Från v. ingången till kyrkans v. fasad leder en ståtlig allé (fig. 69). 1822 var kyrkogården icke planterad, men 1836 omtalas att översten v. Dannfelt på Holje skänkt de träd som omgärdade kyrkogården. Muren omtalas 1665 såsom uppförd av gråsten, »lagt med fliser». 1813 avtäcktes den med skifferhällar. 1665 omtalas två luckor och en port. 1780 utvidgades kyrkogården mot s. och 1836 mot n. De betydliga nyare utvidningarna i n.ö. ägde rum 1899—1900 samt 1914.

I n.v. står kyrkans bod av spritputsad gråsten med tegeltak, möjl. identisk med det 1770 uppbyggda benhuset.

På kyrkogården n. om kyrkan har stått en klockstapel av trä med fyra små rösten och hög, av ekspån klädd mittspira. Den omtalas tidigast 1665 och nedbrann vid den stora eldsvådan 1803. Senare uppfördes en ny stapel, som revs då tornet byggdes 1832—33.

Fig. 70. Exteriör från n.
Äusseres von Norden. — Exterior from the north.

Kyrkobyggnaden (fig. 71) är med begagnande av äldre murdelar byggd huvudsakligen 1804 samt 1832—33 enl. ritn. av O. S. Tempelman¹; restaurerad 1926 av ark. M. Wernstedt. Materialet är gråsten med tegel i fönster- och dörrromfattningar. Utvändigt äro murarna spritputsade samt avfärgade i vitt. Dörr- och fönsteromfattningar slätputsade. Profilerad, gråmålad trälist. Fönstren rundtäckta, med gråmålade träkarmar, blyspröjsar och iriserande glas, trol. från 1832—33. Smidda fönsterbeslag. Solbänkar av kalksten. Dörrarna rundtäckta och gråmålade — Yttertak av svärtat tegel, från 1926, förut spån. I tornets trälanternin ett tornur. Golv av cement i tornet, i långhuset kalkstensplattor (från 1832—33) med bräder under bänkarna, i koret kalksten och i sakristian trä. Invändigt äro murarna slätputsade och avfärgade i grå ton. Innertaket utgöres av ett segmentformat brädvalv i dämpad vit färg, med dekorationer. Övergången mellan vägg och valv förmedlas i n. och s. av en rikt profilerad list med tandsnitt och meanderdekoration. Koret avdelas från långhuset genom en tryckt triumfbåge (av trä), stödd av marmorerade murpelare. Långhusets östvägg, bakom nuvarande altaret, är smyckad av fyra vitmålade och förgyllda, refflade träpilastrar, inramande (sedan 1926) fält i skär ton, vilka tidigare varit smyckade med figurer, troligen

KYRKO-
BYGGNAD

¹ OLOF SAMUEL TEMPELMAN, arkitekt, f. i Källstad, Östergötland, 1745, d. i Sthlm 1816 (jfr Karlskrona kyrkor).

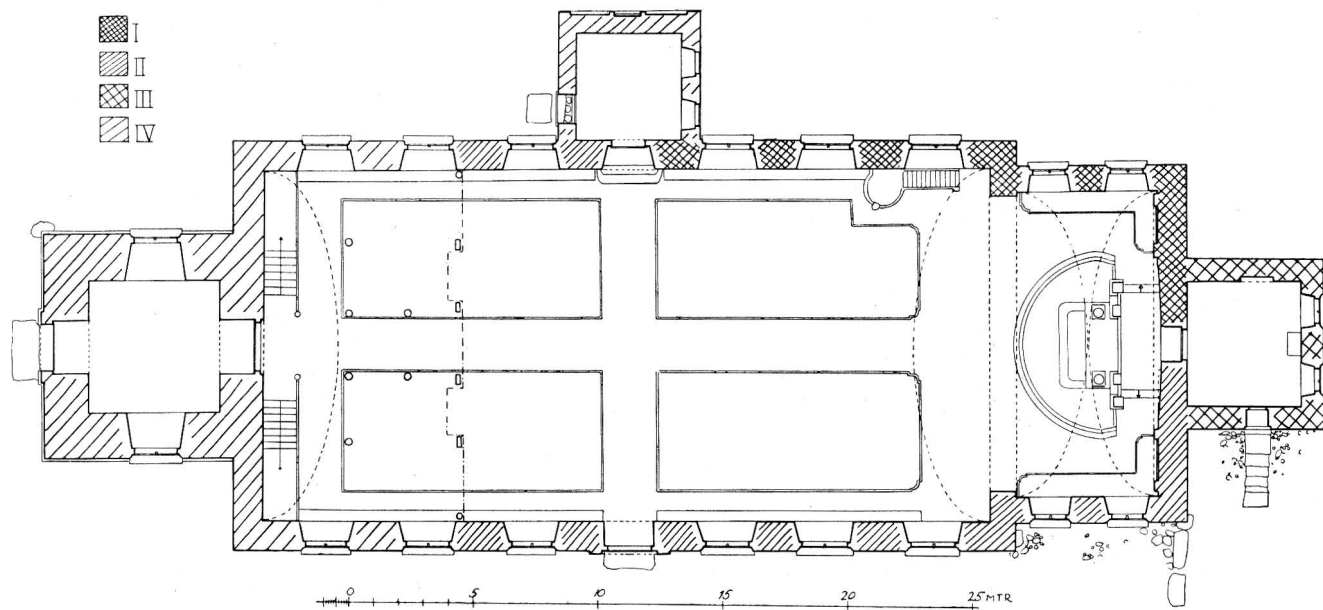

Fig. 71. Plan.
Grundriss. — Plan.

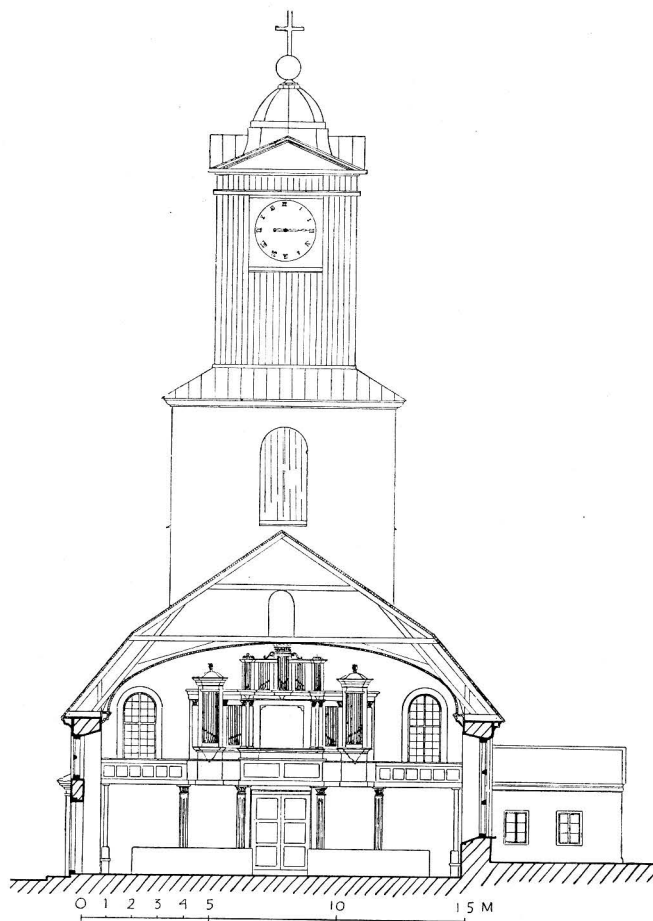

Fig. 72. Tvärsektion mot orgeln.
Querschnitt gegen die Orgel.
Section towards the organ.

från P. Estenbergs ombyggnad 1737—39. Från 1837 voro fälten dekorerade med en av O. Strömberg i Karlshamn skickligt utförd och för Karl-Johanstiden utmärkande, i grönt stötande marmorering, omgiven av målade svarta ramar med guldlistor; detta blev tyvärr övermålat vid restaureringen 1926. Över pilastrarna en vitmålad och förgylld träfris. — Kyrkan uppvärms genom värmeledning.

DEN UR-
SPRUNGLIGA
KYRKAN

Den gamla kyrkan omtalas 1665 såsom uppförd av gråsten och tegel (ÖLLER). Det nuv. långhusets ö. röste är delvis uppfört av tegel i munkförband med c:a 2 cm breda, strukna fogar. Det är således av medeltida ursprung. Vid undersökningar,¹ vilka

¹ WILLIAM ANDERSON, Jämshögs kyrka i nytt ljus. Sölvesborgs-Bladet 26/8 1926.

Fig. 73. Interiör mot koret.

Inneres gegen das Chor. — Interior towards the chancel.

i samband med restaureringen företogs i aug.—sept. 1926 av William Anderson, visade det sig vidare, att n. långhusmuren samt n. och ö. kormurarna av den medeltida kyrkan voro bevarade till full höjd och längd under putsen.

Kyrkan har bestått av ett rektangulärt långhus om två travéer samt ett lägre och smalare, rakt avslutat kor. Byggnadsmaterialet är tegel i munkförband med ställningshål till en halv stens djup. I n. långhusmuren var nära murkronan till c:a tre skifts höjd stenen ställd på kant. Invändigt å n. kormuren visade förbandet också en liknande upplivning. Å korets östra röste fanns ett strömskift. — Fönstren äro samtliga förstörda. Från nuv. långhusets vind observeras dock å ö. gaveln en liten rundbågig, väl urspr. öppning med vidd i dagern av 62×30 cm. Om ingångarna veta vi endast, att koret haft en sydportal samt en nordportal, vars poster nu äro ut- och invändigt markerade genom skåror i putsen. Portalens nedre del hade tillmurats och dess övre del upphuggits och förändrats till ett fönster. Framför har legat ett litet vapenhus, lägre än »Gudmodershuset» (jfr s. 89). En skåra för vattentakets ansats mot långhus-

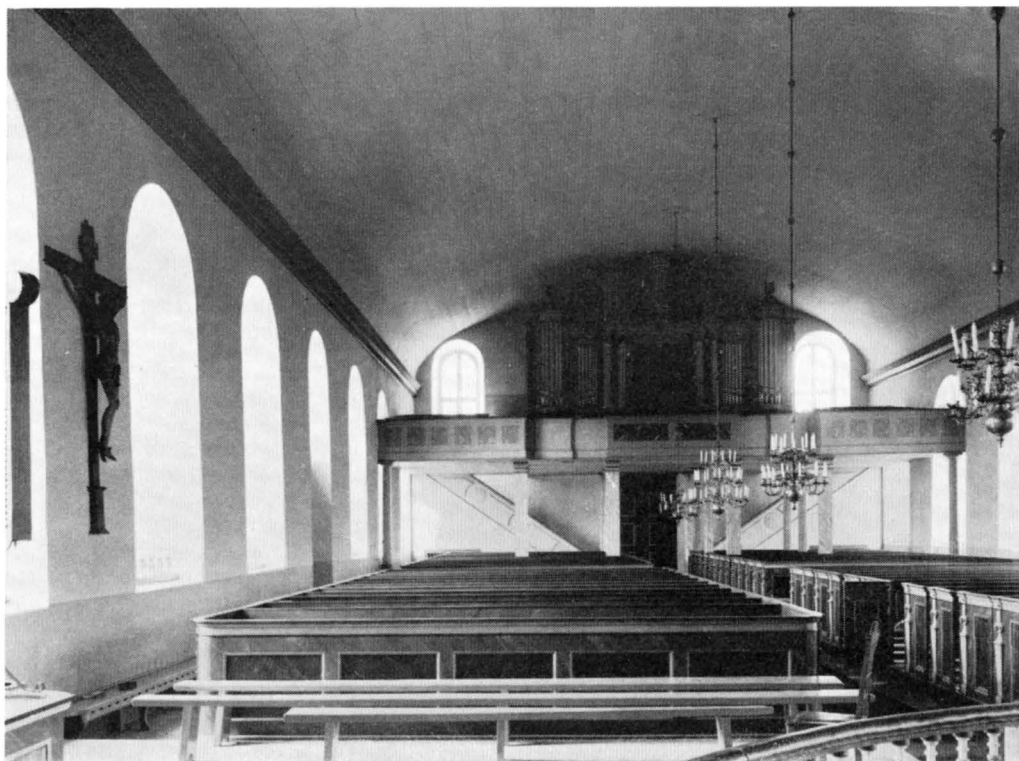

Fig. 74. Interiör mot orgeln.
Innere gegen die Orgel. — Interior towards the organ.

muren syntes nämligen ö. om fönstret och under detta platsen för den bjälke, som uppburit vattentaket. Sannolikt har detta vapenhus varit av trä, när ingen ansats av mur fanns kvar. Kyrkan omtalas såsom välvd 1665 (ÖLLER), men något spår av de medeltida valven påträffades helt naturligt ej; de redan förut (att döma av de 1701 uppförda stråvpelarna) skröpliga valven, raserades vid Estenbergs ombyggnad 1737—39 (se nedan). Interiören har stått i fogstruket tegel. — Invändigt påträffades å n. långhusmuren invid den nuvarande triumfbågen 3,60 m över det nuvarande golvet och vid triumfbågens forna vederlagshöjd ett rektangulärt hål om 40 cm H., tydligen avsett för en bjälke (till ett lektorium?).

Enligt GYNTHER har inom Jämshögs socken funnits »ett kapell för Bernhardinermunkar»; enligt andra uppgifter var den äldsta kyrkan ett kapell under Bäckaskogs kloster (ÖLLER). Ett antagande, att vi här ha att räkna med influenser från Bäckaskog, bör icke direkt avvisas. Jämshögs socken var förenad med Näsум till ett pastorat, och tillhörde Villands härad. Såsom en avläggare till klosterkyrkan i Bäckaskog torde man kunna

räkna Mariakyrkan i Näsrum, vilken låg s. om den nuvarande, möjligen också det kapell, som kallades Ekeberga kloster, av vilket ännu 1693 syntes rester. Tegelarkitekturen¹ blomstrade i Villands härad under 1200-t., dels med utgångspunkt från kyrkan i Åhus, där det rakt avslutade koret anlades omkr. 1225 med trefönstergrupp, dels med stödjepunkt i klostret i Bäckaskog² i Kiaby sn, några få mil från Jämshög. Nästan överallt uppstodo sockenkyrkor av tegel med rakt avslutat kor såsom bl. a. i Rinkaby, Nymö, Trolle-Ljungby, Kiaby och Villands Vånga, eller kapell, inspirerade från klosterkulturens båda centra i dessa trakter (i Åhus fanns även ett dominikanerkloster). Då Jämshögs gamla kyrka icke hade det enkla kapellet, utan sockenkyrkans vanliga planform såsom t. ex. i Kiaby, synes det antagligt, att byggnaden tillkommit vid 1200-t:s mitt.

Under nordiska sjuårskriget (1563—70) härjade svenskarna i dessa trakter av Blekinge. Som en följd härav utfärdade konungen år 1571 d. $\frac{9}{7}$ ett öppet brev, att kyrkovärdarna för de kyrkor i Blekinge, som blivit avbrända under fejden eller förlorat sina kalkar, diskar, mässkläder etc., under de tvenne följande åren finge uppbära kronans andel av tionden i de socknar, vari kyrkorna voro belägna, till deras byggnad och förbättring (BREVBØGER). 1575 d. $\frac{10}{3}$ befallde konungen Jörgen Marsvin ombestyras, att kyrkovärdarna vid Jämshögs sockenkyrka under tvenne följande åren finge avgiften av kronans andel av korntionden från samma socken »til deres Kirkes Bygning» samt tillse, att avgiften endast användes för detta ändamål (BREVBØGER). Slutligen skriver konungen från Kronborg 1576 d. $\frac{9}{9}$ till Björn Kaas, att då kronans part av tiondeavgiften från socknen ännu icke levererats, vilket medfört att kyrkan förfaller mer och mer och icke kan hjälpas, skulle han undersöka denna sak samt, därest kyrkovärdarna ännu icke bekommit avgiften, sörja för att de som utfått tionden genast levererade densamma (BREVBØGER). Sannolikt blev långhuset vid denna reparation även tillbyggt något mot v., ty vid Estenbergs utvidgning 1737—39, vilken endast företogs mot s., hade kyrkan en L. av 50 alnar (= 30 m), medan tegelkyrkans totallängd uppgick till endast c:a 20 m.

Yttertaket var av tegel (1665), samtidigt funnos fyra dörrar, därav en i korets s. mur, samt fyra fönster i s. och ett i v. — Vid okänd tidpunkt, men före 1665, tillbyggdes i s. ett vapenhus med loft, täckt med tegel. Det omtalas som rivet 1780.

År 1701 tillbyggdes, trol. vid långhusets ö. gavel, tvenne stråvpelare av tegel, enär ö. gavelns hörnstenar hade lossnat. Till arbetet åtgingo 500 tegel. Byggmästare var den trol. i Karlshamn bosatte Joh. Pfeifer (LANDSKYRKOR). Samtidigt reparerades »hwalvet utför Prädikstohlen».

¹ WILLIAM ANDERSON, Tegelkyrkor i Villand. Skånska Folkminnen. Årsbok 1928, s. 110 ff.; D:o, Der Ursprung der nordischen Hallenkirche. Zeitschrift d. Gesellschaft f. Schleswig-Holsteinische Geschichte, Bd 59, 1930, s. 295 ff.

² VILH. LORENZEN, De danske Præmonstratenserklostres Bygningshistorie. København 1925, s. 71 ff.

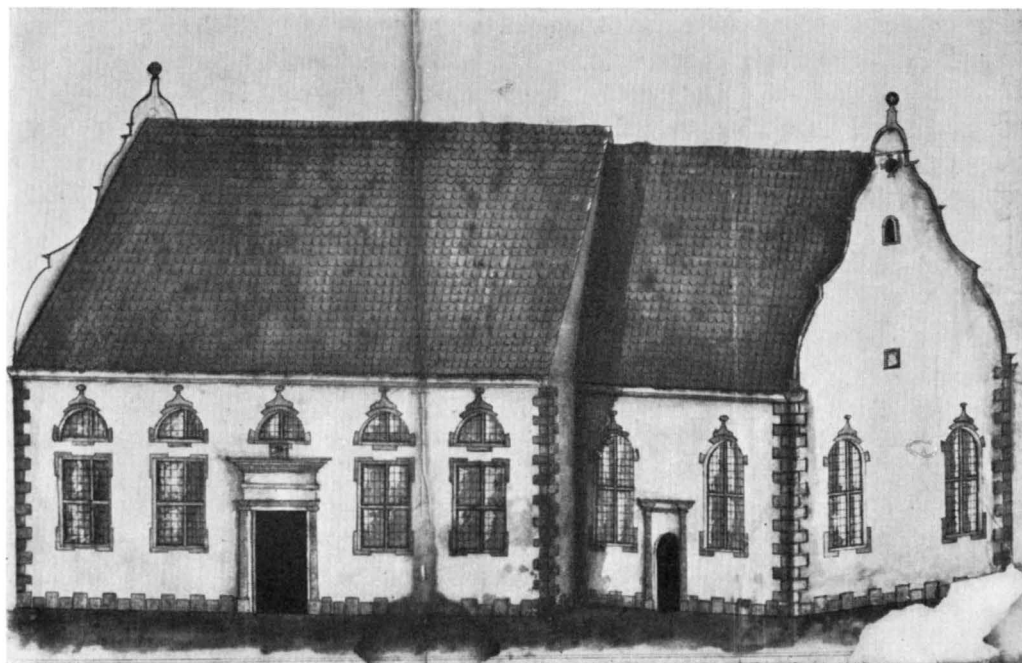

Fig. 75. Förslag till ombyggnad av kyrkan, uppgjort av kyrkoherden Peter Estenberg 1737—39.
Entwurf zu einem Umbau der Kirche, von Pfarrer Peter Estenberg 1737—39.
Project of rebuilding made by the vicar Peter Estenberg, in 1737—39.

Under ledning av församlingens kyrkoherde Peter Estenberg¹ och enligt dennes egna ritningar (fig. 75) undergick kyrkan åren 1737—39 en radikal omgestaltning. Den lilla ESTENBERGS
OMBYGGNAD
1737—39

¹ PETER ESTENBERG, f. i Sthlm 1686 $\frac{3}{6}$, student i Upsala 1699, där han tillbringade 13 år; fil. adjunkt i Lund 1716, utsågs av Karl XII till guvernör för dennes syssling, greve Carl Gyllenstierna under dennes resor samt tjänstgjorde därunder även såsom handsekreterare hos konung Stanislaus i Zweibrücken; kort efter hemkomsten professor i grekiska i Lund 1719 $\frac{19}{10}$ samt adlad; kyrkoherde i Jämshög 1727 $\frac{3}{10}$; prost; d. där 1740 $\frac{26}{4}$. G. 1722 m. Regina Westersköld, f. i Hälsingborg 1698 $\frac{27}{5}$, d. 1764. — E. efterlämnade strödda svenska, grekiska och latinska kväden och tal, dels tryckta, dels i handskrift. EMIL HERLENIUS, Några anteckningar om adliga ätten Estenberg. Meddelanden från Dalarnes Fornminnesförening VII, Falun 1920, s. 3 ff. samt M. WEIBULL och ELOF TEGNÉR, Lunds universitets historia 1668—1868, II, Lund 1868, s. 202 f. — ÖLLER s. 315, 288 omnämner dels E:s murade grav framför altaret, vilken återfanns vid restaureringen 1926 (s. 92), dels ett nu förkommet epitafium samt dels ock ett porträtt av E. »i full Kropsstorlek» med bl. a. följande överskrift: »Lät utwidga till hela Södra Sidan, detta HErrans hus, som börjades 1737, och lyktades 1739». — Enl. anteckning å en till de ovan nämnda ritningarna bifogad lapp, dat. 1741 $\frac{3}{5}$, har E. »nästan aldeles låtit nedrifwa och ombygga samt mäst med egna och i eget namn förskaffade medel til hälften utwidgat och sjelf architect samt bygmästare sjelf til det anseende och glants fulkomnat, at nu uti hela Bleking nu ej finnes mera lysande och mindre kostande landtkyrka». O. WALDE, Blekingebilder i Uppsala Universitetsbiblioteks plansamling. Blekinge-Bygder 1923, s. 124 f.

tegelbyggnaden från 1200-t. förvandlades till en barockkyrka med en för den blekingska landsbygden dittills helt främmande exteriör, karakteriserad av svängda gavlar och målad ytterdekoration. Av 1200-talskyrkan behöll Estenberg såsom av ovanst. framgår långhusets och korets n. långdmurar samt korets östgavel. Allt det övriga jämte valven raserades (endast en grundsten till västgaveln, men inga spår av långhusets och korets sydmur påträffades vid undersökningen 1926). De kvarstående murarna påbyggdes med gråsten till nuvarande höjd och kyrkan utvidgades mot s., så att den fick en L. av 50 alnar (= 30 m.) och B. av 28 alnar (= 16,80 m.).

Murarna blevo putsade med dekorerings i blåsvart ton kring fönster och portaler samt dito hörnkedjor och sockel. Uppe i korröset fanns en svart sol, varifrån utgingo röda strålar. Huru västgaveln varit prydd, veta vi ej. Rester av dekorationen påträffades 1926; den bibehölls och kompletterades å hörnen, kring korets ö. fönster samt kring korportalen. Fönstren voro rundbågiga och smårutade med målade omfattningar. Korets tvenne ö. fönster blevo 1926 bibehållna såsom blindnischer. 1800 omtalas inalles 19 fönster. — Långhusets s. portal hade rak avslutning; korets sydportal var segmentbågig, den hade senare tillmurats, men posterna blevo nu markerade genom skåror i putsen och den målade omfattningen i svart och vitt kompletterades. Trol. har en portal även funnits i v., ty 1800 omtalas tre ingångar. Invändigt fick kyrkan brädvalv; åtminstone korvalvet var dekorerat och målat samt visade den segrande församlingen och de 24 äldste (Upp.b. 7 : 9); på den med bräder klädda triumfbågen syntes hela Försoningsverket: Behådelsen, Födelsen och Döpelsen; mot v. Korsfästelsen, Kristi begravning, Uppståndelsen och Himmelfärden; mot ö. tvenne keruber. Så stod kyrkan jämte den 1778 tillbyggda sakristian (se nedan), tills den 1803 härjades av eldsvåda. — Estenbergs kyrka, genomströmmad av ljus och prunkande av målning, synes ha varit en hos oss ovanlig typ. Beskrivningen påminner om sydtyska småkyrkor i barockstil. Möjl. sammanhänger detta med Estenbergs resor, varunder han bl. a. gjorde ett längre besök i Pfalz, vid kung Stanislaus' hov i Zweibrücken.

Sakristian från 1778 har i s. en gråmålad dörr i segmentform. Fönstren i segmentform med grönmalade träspröjsar och smidda järnbeslag. Längst upp i röset en liten rundbågig nisch. Vid n. muren en i senare tid tillbyggd värmekammare av cement. Platt, vitat innertak.

Den 1 sept. 1803 drabbades kyrkan av eldsvåda¹. Strax vidtogos förberedelser till återställandet. Arkitektens ritning är färdig, och ämbetspåteckningen är dagtecknad den 20 juni 1804. På denna ritning är hela den äldre kyrkans murar bibehållna och därtill är tillagt en västlig förlängning med torn. Till att börja med utfördes dock ej förlängningen, det var blott det gamla långhuset och koret som reparerades och erhöilo ny inredning. Annexförsamlingen Näsums innevånare deltog i byggnadsarbetet.

Vid visitation 1822 upptogs åter frågan om den v. utvidgningen, och 1832—33 till-

¹ Vid detta tillfälle nedbrunno även klockstapeln, prästgården samt sju bondgårdar.

byggdes långhuset enl. ritningen av 1804 15 alnar mot v., varjämte ett torn uppfördes (fig. 70). Tornuret skall (enl. VIS.PROT. 1836) bekostats genom frivilliga gåvor av socknens tjänstehjon.

Samma år uppfördes vid långhusets n. mur »Gudmorshuset», avsett till uppehållsrum för »kvinnokönet vid barndop och kyrkotagningar», en fullkomlig nyhet i det kyrkliga byggnadsprogrammet inom vårt land och åtminstone bland landskyrkor troligen enastående¹. Materialet är gråsten, spritputsad, med tegel i omfattningar. Slätputsad tegellist. Raktäckta fönster med gråmålade karmar och träspröjsar. Mot v. en stickbågig, gråmålad dörr, i s. till långhuset även en ingång. Invändigt äro väggarna avfärgade i blått, innertaket består av ett platt, gråmålat trätak.

Altarbord, gråmålat, något framflyttat 1926. — Altarring av trä med vitmålade dockor. — Altarprydnaden uppbär ett entablement och inramar en framställning av Himmelsfärden, oljemålning på duk av O. Strömberg i Karlshamn 1837, renoverad 1926. Därunder fält med inskr. ur Joh. 1 : 14. — Vid visitationen 1822 föreslog översten von Dannfelt, att en altartavla om 6 alnars H.måtte anskaffas. Den nuv. uppsattes 1834, men tvärt emot Kungl. Maj:ts ritning och brev 1834 d. $\frac{1}{4}$ anordnades det hela så, att predikstolen fick sin plats på altarbordet. I brev 1835 d. $\frac{26}{8}$ förklarade Kungl. Maj:t att predikstolen skulle flyttas och 1836 d. $\frac{18}{5}$ gillade Ö. I. Å. nya ritningar till altaranordning. — Samma år anskaffades den nuv. altartavlan och predikstolen flyttades. — 1665 fanns en gammal altartavla »med Billedsnideri förgylt». Senare, intill branden 1803, fanns en 1671 av dåvarande kyrkoherden Jens Andersson med maka skänkt uppsats, visande i relief Nattvarden, flankerad av de fyra evangelisterna (W 1153). Denna ansågs för liten och uppsattes 1791 på ett två alnar högt postament med sinnebilder och inskr. ur 1 Kor. 11 : 26 samt flankerades av Moses och Johannes, vilka statyer nu äro uppsatta över ingången till »Gudmorshuset». De äro av ek, synnerligen grovt arbetade. H. 137. Omkring altaruspsatsen var, enligt W 1153, anordnat ett på tvenne pelare vilande, marmorerat valv, som visade i n. och s. målade framställningar av Lidandet och Segern.

Krucifix av trä, gråmålat. H. c:a 300. Kristus' H. c:a 150. Omkr. 1500—1525. Gott arbete. Konserverat 1927. S. långhusväggen.

Predikstolen i vitt och guld, med sinnebilder i korgens bröstning och baldakinen krönt av ett förgyllt kors, uppsatt 1834 på altaret, 1836 eller 37 flyttad till sin nuv. plats. — 1665 omtalas en ny snidad predikstol »ändnu icke anströgen». 1800 omtalar ÖLLER att på baldakinen funnos tre »bilder» av Tron, Hoppet och Kärleken. Möjl. har en fågelbild av ek, skulpterad, med spår av förgyllning, L. 23, (nu i St. H. M.) tillhört denna predikstol.

Timglas av trä, förgyllt, krönt av Gustaf III:s namnchiffer. H. 67.

¹ Enligt H. CORNELL, Norrlands kyrkliga konst, Uppsala 1918, s. 17, har dock i Norrland funnits liknande utbyggnader, kallade »skrifterummet» vid bl. a. Alfta o. Järvsö kyrkor.

»GUDMORS-
HUSET»

INREDNING
OCH LÖSA IN-
VENTARIER

Bänkar, slutna, 1832—33, ommålade 1926. — 1665 omtalas bänkarna utan dörrar. År 1700 köptes material till elva nya, slutna bänkar i koret. — År 1665 omnämnes prästkvinnans stol med dess dörr och panel.

Orgelläktare från 1832—33, med marmorerad bröstning. Orgelfasad i vitt och guld, 1843, tillbakaflyttad 1926. — År 1767 skänktes en av byggmästaren, mekanikus Sven Algren, förfärdigad orgel mot villkor att han själv under sin livstid skulle få bestrida organistbefattningen.¹ På grund av att organisten låg i ständig oenighet med församlingen, måste han emellertid efter 5 års tjänstgöring avflytta från orten. Han medtog då sitt orgelverk, varefter kyrkan länge saknade orgel. — 1665 fanns en lång läktare i n., och 1701 utbetalas medel för »14 st. beläten på Läcktaren att förbättra.» Lantbrukaren Peter von der Wattering, bosatt på sin gård i Jämshög, samt son till prosten i Ljungby Henrik Nissenius (Wattering), ville 1699 uppsätta en läktare i koret för sig och sitt folk, varöver kyrkoherden Peter Sorbonius d. ¹⁶/₁₂ s. å. besvärade sig hos biskopen.

Kalk av silver. Stplr: tre kronor — I L (= Jacob Liljedahl) — Sölvesborgs vapen — P 3 (= 1821). H. 26,2. — Patén av silver. Stplr som å kalken. Diam. 18. — 1800 nämner ÖLLER en år 1754 omarbetad kalk. Kalk och patén samt dopskål av silver bortstulos 1821 d. ⁶/₁. — Sockenbudskalk av silver. Stplr: tre kronor — I L (Jacob Liljedahl) — Sölvesborgs vapen — P 3 (= 1821). H. 12,5. — Patén av silver. Stplr som å kalken. Diam. 9. — Oblatask av silver. Stplr: B. ERLANDSSON — tre kronor — Kristianstads vapen — Z 6 (= 1922). H. 23. — Vinkanna av silver. Stplr: I L (= Jacob Liljedahl) — tre kronor — Sölvesborgs vapen — H 4 (= 1838). H. 39. — Sked av silver, förgylld, med vridet skaft. L. 21.

Brudkrona av silver, delvis förgylld. Två kransar med spetsar, rikt besatta med stenar. Enl. stplr tillverkad av N. Juhlin i Karlshamn. H. 14. Diam. 26. Anskaffad 1840. — En brudkrona av förgyllt silver med krans, om 121 lod, inköptes 1730 för 160 dlr smt. Den hade »i långlige tider varit Prästehusen här wid församlingen tillhörig» samt inropades s. å. på offentlig auktion efter avlidne prosten Olaus Troilius (LANDSKYRKOR). Den omarbetades 1780, förgylldes och försågs med »löf».

Dopfunt av trä, vitmålad och förgylld, i form av åtta voluter, uppbärande en platta. H. 85. — I Näsums (forna annexförsamlingens) kyrka står en dopfunt av trä, skulpterad, målad och förgylld, vilken möjligen tidigare tillhört Jämshögs kyrka. Å den 8-sidiga skålen i relief: »MAGDALENA — LARSDOTER — GEMSE — ANNO — 1681 — H : IENS : — SORBONIVS». H. 93 cm. — 1665 omtalas »Funten af sten, staar wester i Kirken». — Dopskål av silver, enl. inskr. skänkt 1830. Stplr: I L (= Jacob Liljedahl) — tre kronor — Sölvesborgs vapen — Z 3 (= 1830). H. 13 cm. — Dopfat av silver med inskr.: »LOFVA, ZION, DIN GUD! TILL JEMSHÖGS KYRKA. ÅR 1830, AV N. S.

¹ A., »som varit nyttjad wid flere byggnader i Riket, och äfwen i Ronneby å nyo anlagt Gewärs Factoriet», åtnjöt en årslön av 85 dlr smt och 85 skäppor råg. A. A. HÜLPHERS, Historisk afhandling om musik . . . Westerås 1773, s. 294.

r. ps. 138: 2». Stplr som å skålen. Diam. 28. — 1821 d. $\frac{6}{1}$ bortstals en dopskål med fat av förgyllt silver, skänkt 1805.

Ett par nummertavlor, med svarta förgyllda ramar, krönta av lyror, uppburna av hållare av smitt järn. H. 118.

Votivskepp, grön- och rödmålat, med en mast och ett lag kanoner. L. 48.

Bland mässingsljuskronorna märkas en, enl. inskr. skänkt 1728, en köpt 1756, samt två, som enl. inskr. skänkts den ena av Per Svensson i Rösjö juldagen 1836, den andra, till föräldrarnas åminnelse, av deras son Per Persson i Rösjö, juldagen 1862. — Ett par ljusplåtar av driven mässing för 1 ljus med inskr.: »IAH MLD». 1700-t. H. 50. — Ett par ljuslampetter av mässing för 2 ljus, skänkta 1880, med Oscar II:s namnchiffer. H. 36,5. — Ett par ljusstakar av malm, vilande på tre lejon. Med avbrutna piggar. 1600-t:s f. h. H. 37. — Ett par ljusstakar av mässing, 2-armade, 3-pipiga. Inskr.: »JÖRAN IOH : ÖLLER 1777 — GIEMSHÖG». Stplr: D Z (= Daniel Zerl¹) - Karlskronas vapen. H. 27.

Ett antependium av svart sammet samt ett av röd sammet med bårder och IHS i guldgalon. L. 335. — ÖLLER omtalar s. 271 ett nu förkommet antependium »af ägta

Carmoisie rödt brocherat Sammet, hwarå är en, i Guld, broderad Sol, med årtalet 1581, äfwen därunder broderadt; samt på ena sidan om solen, hela språket av Ps. CXI. 4 på Tyska: Er hat ein gedächtniss gestiftet etc. samt på andra sidan äfwen på Tyska, fullt utsatt I Cor. XI. 26. So oft ihr von diesem brodt esset etc., alt broderadt. Om detta täcke, som wid Kyrkans Inventarium² vidare nämnes, finnes i Kyrkans Inventarii Bok, berättadt, at det blifwit förärt af Bonden Ola Nillsson i Holljö och först uptaget uti

Fig. 76. Krucifix. Omkr. 1500—1525.

Kruzifix. Etwa 1500—1525.
Crucifix. About 1500—1525.

¹ DANIEL ZERL, mässingsslagare i Karlskrona. Ljuskronor av honom bl. a. i Älmeboda, Smål. 1787, och på Öland i Föra 1799, Persnäs 1810 samt Källa 1812.

² »Widskepelse är icke eller aldeles förswunnen, emedan man då och då förmärkt, at små stycken warit afklipte af Altare Täcket, hwilka lära nyttjas wid Barn-sjukdomar» (VIS.PROT. 1813 $\frac{18}{9}$).

Fig. 77. Porträtt av kyrkoherden Karl Sonnberg Rönbeck,
f. 1765, d. 1841.

Bildnis des Pfarrers Karl Sonnberg Rönbeck, geb. 1765, gest. 1841.
Portrait of the vicar Karl Sonnberg Rönbeck, born in 1765, d. in 1841.

Inventario 1682. Det är utan twifwel förfärdigadt och kjøpt utrikes ifrån». — En mässhake av röd sammet med guldgaloner, modern, samt ett par håvar av röd sammet med guldgaloner, skänkta 1790.

Flera murade gravar i kyrkan omtalas av ÖLLER, s. 311 ff., bl. a. en mitt på stora gången över prosten Jöns Sorbon, f. 1644, d. 1711, med »en wäl uthuggen Liksten». I samma grav vilade prosten, f. d. bibliotekarien i Lund Johan Corylander¹, f. 1707, d. 1775. — Mitt framför altaret är den Estenbergska gravnen, invändigt slätputsad, täckt av bräder, vilka vid undersökningen 1926, då den lämnades i orubbat skick, voro

¹ Kyrkoherde i Jämshög och Näsrum sedan 1766, skrev 1755 sin »Berättelse om Lunds domkyrka», utgiven av M. WEIBULL, Lund 1884. Se G. CARLQUIST i Svenskt biografiskt lexikon 9, Sthlm 1931, s. 9 ff.

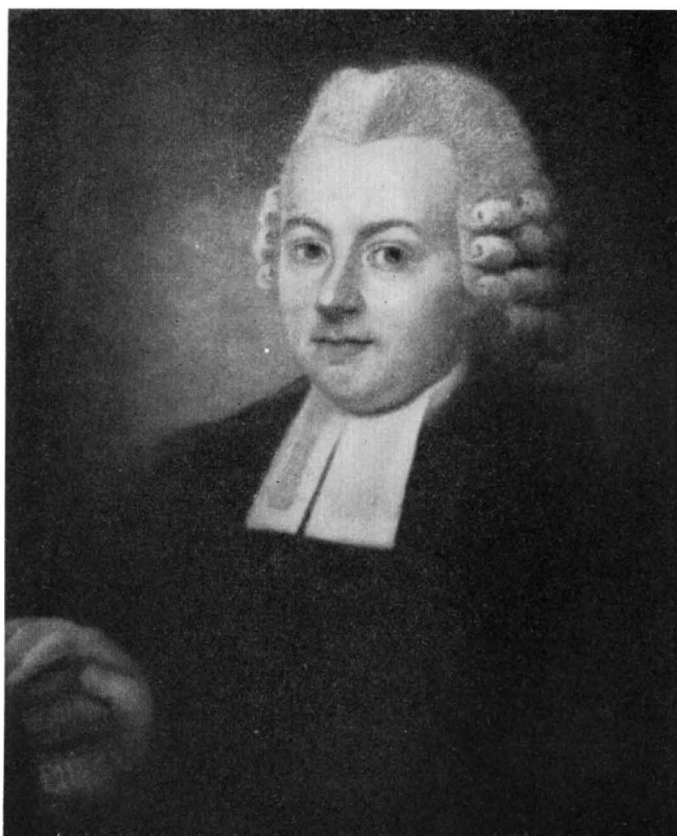

Fig. 78. Porträtt av kyrkoherden Jöran Johan Öller, f. 1740,
d. 1811.

Bildnis des Pfarrers Jöran Johan Öller, geb. 1740, gest. 1811.
Portrait of the vicar Jöran Johan Öller, born in 1740, d. in 1811.

nästan förmultnade. Bland kyrkogårdens gravminnen må nämnas en kulle i s.v. med en enl. traditionen välvd, nu instörtad gravkammare från 1806 och på toppen en gravsten med inskr. över K. hovpredikanten, teol. d:r Jöran Johan Öller, f. 1740, d. 1811, kyrkoherde i Jämshög och Näsrum sedan 1776, med tvenne hustrur. — Ö. om kyrkan ett gravminne över familjen Hammar från 1800-t:s mitt.

På kyrkogården stå ett antal gravkors av smitt järn av enkla, men goda typer, så som de ännu äro bevarade på kyrkogårdarna i v. Blekinge, samtliga från 1800-t:s sen. del och arbetade av en numera avliden smed Rosenlund, en vallon, som inkommit till Sölvesborg och där antagit svenskt tillnamn. — På en kulle invid landsvägen vid Lilla Holje står ett 1836 i ståtlig Karl-Johansstil uppfört gravkapell av vitputsad gråsten för familjen von Dannfelt.

Fig. 79. Porträtt av Magdalena Ch. Öller, f. 1740, d. 1806.
 Bildnis von Magdalena Ch. Öller, geb. 1740, gest. 1806.
 Portrait of Magdalena Ch. Öller, born in 1740, d. in 1806.

I sakristian hänga följande porträtt:

1. Kontraktsposten i Oxie hd, Skåne, kyrkoherden i Skanör o. Falsterbo, senare i Malmö, mag. Jöns Rönbeck, f. i Jämshög 1685, d. 1740. Olja på duk. Skulpterad och förgylld ram. Bröstdbild, brun fond. Enl. ÖLLER uppsatt 1780 och signerat av C. L. Gradman. Restaurerat 1915. H. 146, B. 98.
2. Prosten och kyrkoherden i Ystad Matthias Rönbeck, f. 1708, d. 1772. Olja på duk inom förgylld ram. Mörkbrun fond. Inskr. bl. a. »DEPICT. ANNO ÆT. 48». Skänkt 1796. Restaurerat 1915. H. 90, B. 76.
3. Prosten och kyrkoherden i Röstånga Abraham Rönbeck, f. 1706, d. 1794. Olja på duk inom förgylld ram. Himmelsblå fond med bryna skyar, brun kolonn med inskr.: »DEPICT. ANNO ÆT. 78». Skänkt 1796. Restaurerat 1915. H. 88, B. 75.
4. Kyrkoherden Karl Sonnberg Rönbeck, f. 1765, d. 1841 (fig. 77). Olja på duk

Fig. 80. Porträtt av hovpredikanten, mag. Johan Pet. Lindström,
f. 1776, d. 1819.

Bildnis des Hofpredigers Magister Johan Pet. Lindström, geb. 1776, gest. 1819.
Portrait of Doctor Johan Pet. Lindström, court chaplain, born in 1776,
d. in 1819.

inom förgylld ram. Bakgrunden ett landskap med blå och brungul fond. Restaurerat 1915. H. 91, B. 82.

5. Kyrkoherden Jöran Johan Öller, f. 1740, d. 1811 (fig. 78). Pastell inom förgylld och skulpterad ram. Ljusblå, delvis mörkare fond. H. 89, B. 68.

6. Kyrkoherde Öllers första hustru Magdalena Ch. Öller, f. 1740, d. 1806 (fig. 79). Olja på duk inom skulpterad och förgylld ram. Mörkblå dräkt, vit mössa, röd stol och bord. Restaurerat 1915. H. 92, B. 70.

7. Trol. ovannämnda Öller som ung. Olja på duk inom förgylld ram. Restaurerat 1915. H. 73, B. 65,5.

8. Hovpredikanten, mag. Johan Pet. Lindström (fig. 80), f. 1776, d. 1819. Olja på duk inom skulpterad och förgylld ram. Restaurerat 1915. H. 85, B. 72.

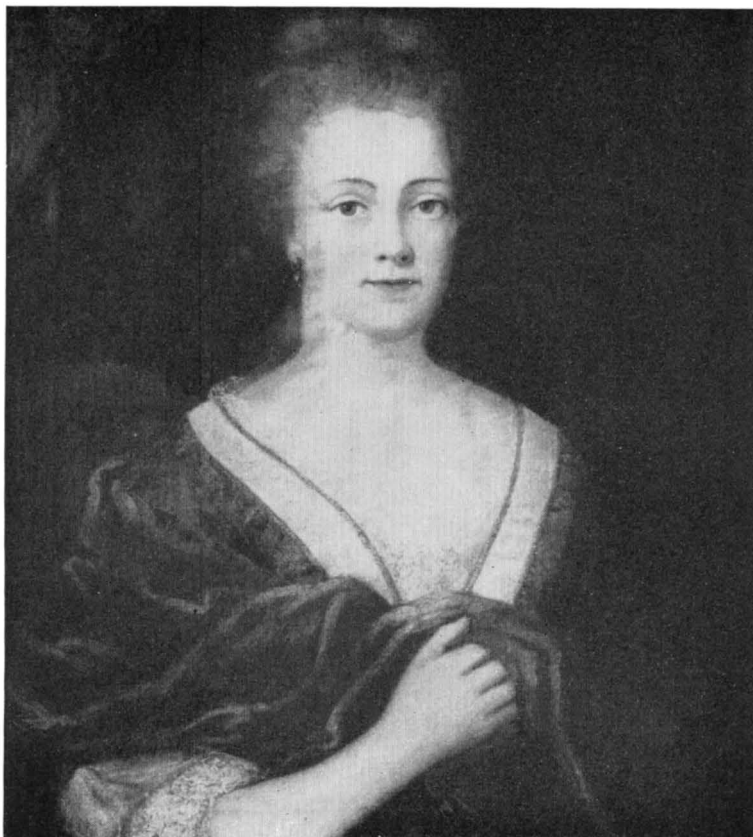

Fig. 81. Porträtt av kyrkoherde Öllers moder?
 Bildnis der Mutter Pfarrer Öllers?
 Portrait of the mother of the vicar Öller?

9. Kyrkoherden och prosten O. Hammar, f. 1784, d. 1864. Olja på duk inom skulpterad och förgylld ram, sign. »M. JEANSON, (MAGNUS JÖNSSON?, s. 76) 1864». H. 147, B. 118.

10. Kyrkoherde Öllers fader? Olja på duk inom förgylld ram. Chokoladbrun dräkt. Restaurerat 1915. H. 80, B. 69.

11. Kyrkoherde Öllers moder? (fig. 81). Olja på duk. Blå dräkt med gul besättning, röd schal, mörk fond. Restaurerat 1915. H. 73, B. 66.

12. Äldre blekingsbonde (fig. 82), enl. traditionen bonden Lars från Holje i Jämshögs sn. Olja på duk inom förgylld ram. Blå rock med silverknappar, röd väst, gula vantar. Restaurerat 1915. H. 85, B. 70.

13. Äldre bondkvinna (fig. 83), enl. traditionen den ovannämndes hustru Margareta. Olja på duk inom förgylld ram. Svart jacka, röd kjortel, grönt förkläde med vita bårder, »fälttecken», vit halskrage med hålsöm, vit huvudklut. Hon bär psalmbok i

Fig. 82. Porträtt av bonde, enligt traditionen Lars från Holje.
 Bildnis eines Bauern, der Überlieferung nach Lars von Holje.
 Portrait of af armer, according to tradition Lars from Holje.

rött band med silverknäppen, näsduk med hålsöm, röda vantar. Restaurerat 1915. H. 84, B. 69.

Åminnelsetavla över prosten och kyrkoherden Johan Billing, f. 1697, d. 1764. Olja på duk inom skulpterad, målad och förgylld ram av skulptören och målaren vid K. Amiralitetet i Karlskrona Johannes Jacob Linnell 1766. H. c:a 250, B. 120. — Den murade Billingska gravens plats var i koret, n. om altaret, alltså strax under tavlan.

Förkomna äro: ett epitafium över kyrkoherden Lauritz Pederson, d. c:a 1657, uppsatt 1671, samt porträtten av kyrkoherden Jens Andersson, d. 1671, kyrkoherden Jöns Sorbon, d. 1711, kapellänen Johan Gotske samt kyrkoherden Peter Estenberg, f. 1686, d. 1740, samtliga omtalade av ÖLLER 1800.

Tavla, oljemålning på duk inom röd- och svartmålad ram (fig. 84). Ett kors på en plint är bildat av bokstäverna IESVS CHRISTVS. Vid sidorna språkband med inskr.: »CUM

Fig. 83. Porträtt av bondkvinna, enligt traditionen Margareta, hustru till Lars från Holje.

Bildnis einer Bäuerin, der Überlieferung nach Margareta, Ehefrau des Lars von Holje.
Portrait of a countrywoman, according to tradition Margareta, the wife of Lars from Holje.

PATRE, CUM SACRA QUI FLAMINC CUNCTA CREAVIT CREDE IEHOVA POTENS CHRISTUS IESUS IS EST» resp. »IPSE REDEMPTOR, ITEM SALVATOR CHRISTUS IESUS UNICUS EST HOMINUM, VERUS EST HOMINUM.» Färger: grått, vitt och svart med mörk fond. H. 103, B. 79. Möjligen av den trol. holländske konstnären eller byggmästaren Adam Horislamb, vilkens vistelse i Danmark och Sverige är belagd för åren 1646—49.¹

¹ En teckning i samma geometriskt-kubistiska stil med påteckningen »Gerissen in Stockholm Anno 1.6.4.6» samt utförd av Adam Horislamb, förvaras i Kunstmuseet, Köpenhamn. På samma plats förvaras dessutom av H. ett tunt band färglaverade teckningar med arkitekturdetaljer såsom gavlar, portaler, gravmonument och epitafier från åren 1647—49. Av dessa framgår, att H. under 1648 vistades i Rotterdam, Leyden och Danzig, samt under de första månaderna av 1649 i Tönningen i Holstein.

Fig. 84. Oljemålning, möjligen av Adam Horislamb. 1600-t:s mitt.
Ölgemälde, möglicherweise von Adam Horislamb. Mitte des 17. Jahrh.
Oil-painting possibly by Adam Horislamb. Middle of the 17th century.

Två Gustaf III:s tal 1771 o. 1772, inom skulpterade, blåmålade och förgyllda ramar. H. 78 resp. 75.

En länstol av bok med vridna ben från omkr. 1700, H. 106, samt en av björk, blå- och svartmålad, med tulpaner m. m. i relief. Å ryggens frånsida inskr.: »1823 P.K.S.» H. 128. — Trebent stol av ek med nyare ryggstöd från 1779. H. 130.

Ytterligare ett löst blad av H:s hand finnes i Kunstmuseet, det visar ett förslag till epitafium och är daterat $24/11$ 1649 i Muhell vid Leyden. Horislamb synes ha hört till den trupp av holländska ingenjörer eller byggmästare, vilka under Kristian IV verkade vid de danska fästningsanläggningarna. Därpå tyder hans under tiden $5/1$ — $27/2$ 1649 belagda vistelse i Tönningen. Vad som föranlett hans vistelse i Stockholm 1646 är t. v. obekant.

Gapstock av furu med 6 hål. L. 147.

Storklockan, enl. inskr. omgjuten 1804 av Johan H. Fries i Kristianstad. H. c:a 100, Diam. 117.—1700 honoreras mästern Conradt grovsmed, borgare i Kristianstad, för en ny klocka. — Lillklockan,¹ enligt inskr. inköpt 1664 från Åhus, där den tillhört ett S. Nikolai gille, nedsmält vid kyrkans brand 1803, omgjuten 1804 och ånyo omgjuten 1839 av G. O. Fredrickson i Kristianstad. H. 89, Diam. 101. — Enligt GYNTHER och ÖLLER visade klockan urspr. följande inskrifter: 1) troligen MC, 2) en stående biskop i relief och inskriften santvs : nicholavs +, 3) en sittande biskop i relief med inskrift: Ss conuio : sancti : nicholai : inimus(?)+, 4) + Andreas: fecit : hac : campanam : (i majuskler). Därest den första inskriften är rätt läst, skulle klockan varit gjuten år 1100 och alltså en av vårt lands äldsta daterade klockor. Detta synes dock vara mycket osäkert. Nicolauskulten blev allmän i västerlandet först efter år 1087, då helgonets ben fördes till Bari i Apulien. Nicolaus nämnes i Skåne först 1126, då vänstra altaret i Lunds domkyrkas krypta vigdes åt bl. a. detta helgon, men först 1161 omtalas en S:t Nicolai kyrka i Simrishamn. Då emellertid klockorna i Lumby och Thorslunde i det egentliga Danmark bära inskriften : »Andreas fecit hanc Campanam», är det troligt att en fel-läsning föreligger samt att Åhusklockans tillkomsttid sammanfallit med dessa, eller början av 1300-talet, samt att den gjutits av mästern Andreas (ANDERSON, Blekingebilder, s. 122).

SAMMANFATTNING

I. Vid 1200-t:s mitt uppföres en kyrka av tegel med rektangulärt långhus och lägre och smalare, rakt avslutat kor. Av medeltida inventarier har bevarats ett krucifix från tiden 1500—1525.

II. 1737—1739 ombygges kyrkan under ledning av kyrkoherde Peter Estenberg, varvid kyrkan höjes samt utvidgas mot s. Exteriören förvandlas i barock anda med svängda gavlar och målad ytterdekoration.

III. 1778 tillbygges sakristia.

IV. 1803—1804 iståndsättes kyrkan efter brand.

V. Under 1700-t. och 1800-t:s förra del har tillkommit en porträttsamling av för en landskyrka mindre vanlig omfattning.

VI. 1832—1833 tillbygges långhuset mot v. och uppföres torn. I n. tillbygges det s. k. gudmors-huset, avsett för »kvinnekönet vid barndop och kyrkotagningar».

VII. Restaurering 1926.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Mitte des 13. Jahrhunderts wurde eine Kirche aus Ziegel mit rechteckigem Langschiff und niedrigerem und schmalere, gerade abschliessendem Chor errichtet. Von den mittelalterlichen Inventarien ist ein Krucifix aus der Zeit 1500—1525 erhalten geblieben.

II. 1737—1739 wurde die Kirche unter Leitung von Pfarrer Peter Estenberg umgebaut. Sie

¹ Före »Högtidsdagar ringes om aftonen äfwenså alla sommaraftnar med den mindre klockan». (VIS. PROT. 1813 1⁸/₉).

wurde dabei erhöht und gegen Süden erweitert. Das Exterieur wurde dem Barockstil angepasst, mit geschwungenen Giebeln und gemalter Aussendekoration.

III. 1778 wurde eine Sakristei angebaut.

IV. 1803—1804 wurde die Kirche, nach einem Brand, wiederhergestellt.

V. Während des 18. Jahrhunderts und in der ersten Hälfte des neunzehnten kam eine Porträt-sammlung von für eine Landkirche ungewöhnlichem Umfang hinzu.

VI. 1832—1833 wurde das Langschiff gegen Westen erweitert und ein Turm aufgeführt. Im Norden wurde das sogen. »Gevatterinnenhaus« angebaut, das »für Frauenspersonen bei Kindtaufen und Einsegnungen« bestimmt war.

VII. Restaurierung 1926.

SUMMARY

I. In the middle of the 13th Century a church was erected of brick with a rectangular nave and a lower and narrower chancel ending with a straight wall. Of the medieval fittings there is preserved a crucifix from the period 1500—1525.

II. In 1737—39 the church was rebuilt under the guidance of the Reverend Peter Estenberg, when the church was built higher and extended towards the south. The exterior was altered to Baroque-style with curved gables and painted outside ornaments.

III. In 1778 a sacristy was built.

IV. In 1803—4 the church was repaired after a fire.

V. In the 18th Century and the first part of the 19th Century a collection of portraits was added, of a size unusual in the case of a country church.

VI. In 1832—33 the nave was added to in the west and a tower erected. To the north was built the so-called »Godmother's house« intended for »womankind at christenings and churching«.

VII. Restored in 1926.

Fig. 85. Exteriör från s. o.
Äusseres von Südosten. — Exterior from the south-east.

MÖRRUMS KYRKOR

TRYCKTA KÄLLOR: BRUNIUS, s. 665. — JOH. C. EDELFELT, Brudparen i Mörrums kyrka, Norrköping 1841. — PEHR JOHNSON, Ur Blekinge kyrkoböcker, Karlshamn 1911, s. 5 ff. — MÜTZELL, Lister, s. 17 ff. med avb. av sigill. — HJ. WN., Mörrum i Bleking, Ny Ill. Tidn. 1876, s. 73 o. 75 f.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: CRONHOLM, s. 209. — A. T. A.: BRUNIUS XIV o. XLI, p. 165. — B. Sr.: Förslag till utvidgning och tornbyggnad av L. W. SIFVERZ 1838; Förslag till d:o av I. W. GERSS 1839; Förslag till d:o gill. 1845; Ritn. till predikstol av J. F. ÅBOM 1846; Ritning till ny orgel, gill. 1872; Ändringsförslag 1914 och 1935—36. — U. B.: Ritning av L. W. SIFVERZ 1838 i Topogr. planschsaml. Bleking nr 42495. — R. A.: Ö. I. Å:s skrivelser, ritning 1836.

KYRKANS ARKIVALIER: RÅK. 1733; KR.PROT. 1769—1797, 1783-nu; VIS.PROT. från 1812; KRÖNIKEBOK från 1910.

KYRKOGRÅRD Mörrums kyrkogård har sin största utbredning i v. delen och kringgärdas här av häck; eljest kallmur. Utefter muren växa lindar. I ö. en ingång med smidda järngrindar inom stenstolpar, i n. två par portar med smidda järngrindar inom murade

vitputsade pelare, täckta av kalkstensplattor med stenkulor. I marken äro inlagda smidda järnrister. Portarna torde ha uppsatts resp. 1837 och 1847. — Muren var 1739 vitputsad och avtäckt. 1844 och 1846 utvidgades kyrkogården, varvid ö. och n. muren anlades. 1860 företogs ånyo en utvidgning. Ö. om kyrkan en nyare kyrkogård med gråstensmur, delvis häck och järngrindar, planterad med cypressallé. Man beslöt 1929 att utvidga denna kyrkogård åt s.

Fordom fanns, trol. på kyrkogården, klockstapel av trä, som ombyggdes 1741. I denna uppsattes 1789 ett urverk, vilket nedtogs 1846 och uppsattes i den nya kyrkans torn.

I s.v., nära Mörrumsåns strand står ett gravkapell av trä, spånklätt samt med bräddtak.

Den äldsta kyrkans plan kan icke med säkerhet fastställas, men sannolikt bestod den av rektangulärt långhus med smalare, rakslutet kor. Jfr fig. 89. Materialet var gråsten. Utvändigt voro murarna vitputsade (1739). Yttertakets var 1744 lagt med tegel åtminstone i n. Kyrkans utseende f. ö. okänt. Möjl. var hon uppförd under 1200-t., dock icke som den första på platsen. I konungalevlistan i konung Valdemars Jordebog från 1200-t:s f. del omtalas såsom tillhörande konungalevet bl. a. Mörrum med dess laxfiskeri.¹ På grund av sitt läge vid den gränsskiljande ån måste orten antagas haft betydelse även ur andra synpunkter än såsom laxfiskeplats och kungsgård. Man torde därför här ha att räkna med en äldre kyrka, uppförd kanske redan kort efter Eginos' mission på 1060-t., antagligen av trä.

År 1774 blev kyrkan »utvidgad på n. sidan till dubbel bredd, emot vad hon förr hade» och långhusets ö. gavel rödfärgades. På en ritning av år 1836 i R. A., sign. C. Ahlberg, ser man att kyrkan trots utvidgning bibehöll sin gamla, förmodade plantyp: bredare långhus, smalare fyrkantkor. — 1776 omtalas tio fönster; 1794 omnämnes »det stora Gafwelfönstret» i v. I koret inlades golv av bräder 1793. Innertakets dekoration omtalas 1777: »Kyrkohwalfwets whit målning samt en swart Runestens inscription med förgyllte bokstäfwer i Choret». — 1845—47 raserades kyrkan helt eller till övervägande delen.

En sakristia hade tillbyggt 1721. Trol. låg den i n., stötande intill koret, ty CRONHOLM omtalar på 1750-t. ett »nyare utbygge i n. mot prädikstolen».

Vapenhus i n. omnämnes 1744. Detta torde dock knappast vara detsamma som reparerades 1800, ty långhuset blev tillbyggt åt n. 1774. I stället torde härmed avses det sydliga vapenhus, som synes å fig. 89.

Om altarpopsatsen, se under nya kyrkan (s. 109 ff).

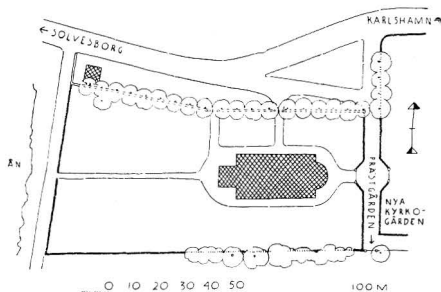

Fig. 86. Situationsplan.
Lageplan. — Plan of situation.

KLOCK-
STAPEL

GRAVKAPPELL

GAMLA
KYRKAN

¹ O. NIELSEN, Kong Valdemar den Andens Jordebog. København 1873.

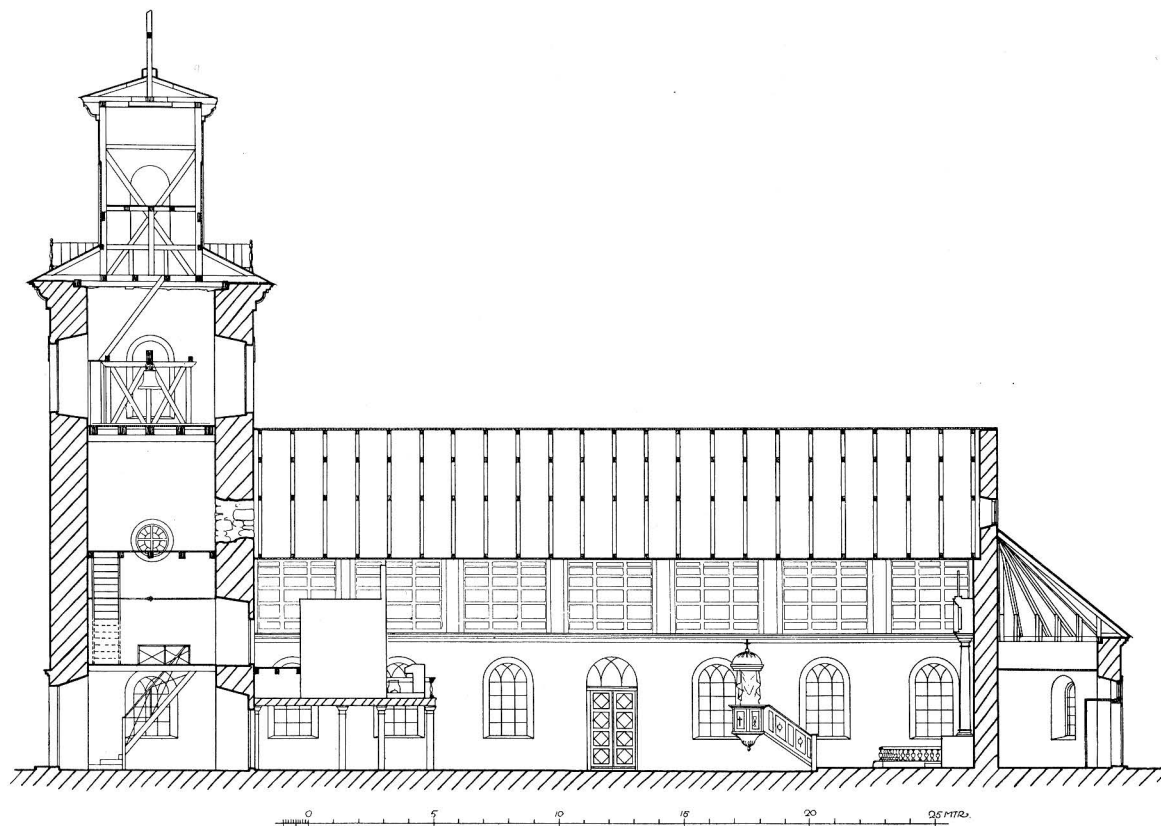

Fig. 87. Längdsektion.
Längenschnitt. — Longitudinal section.

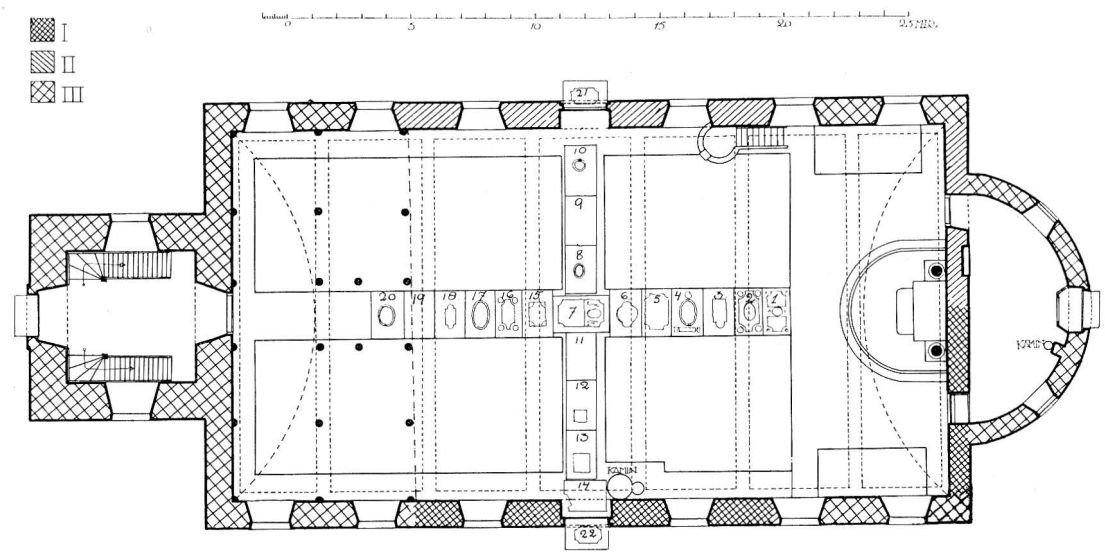

Fig. 88. Plan.
Grundriss. — Plan.

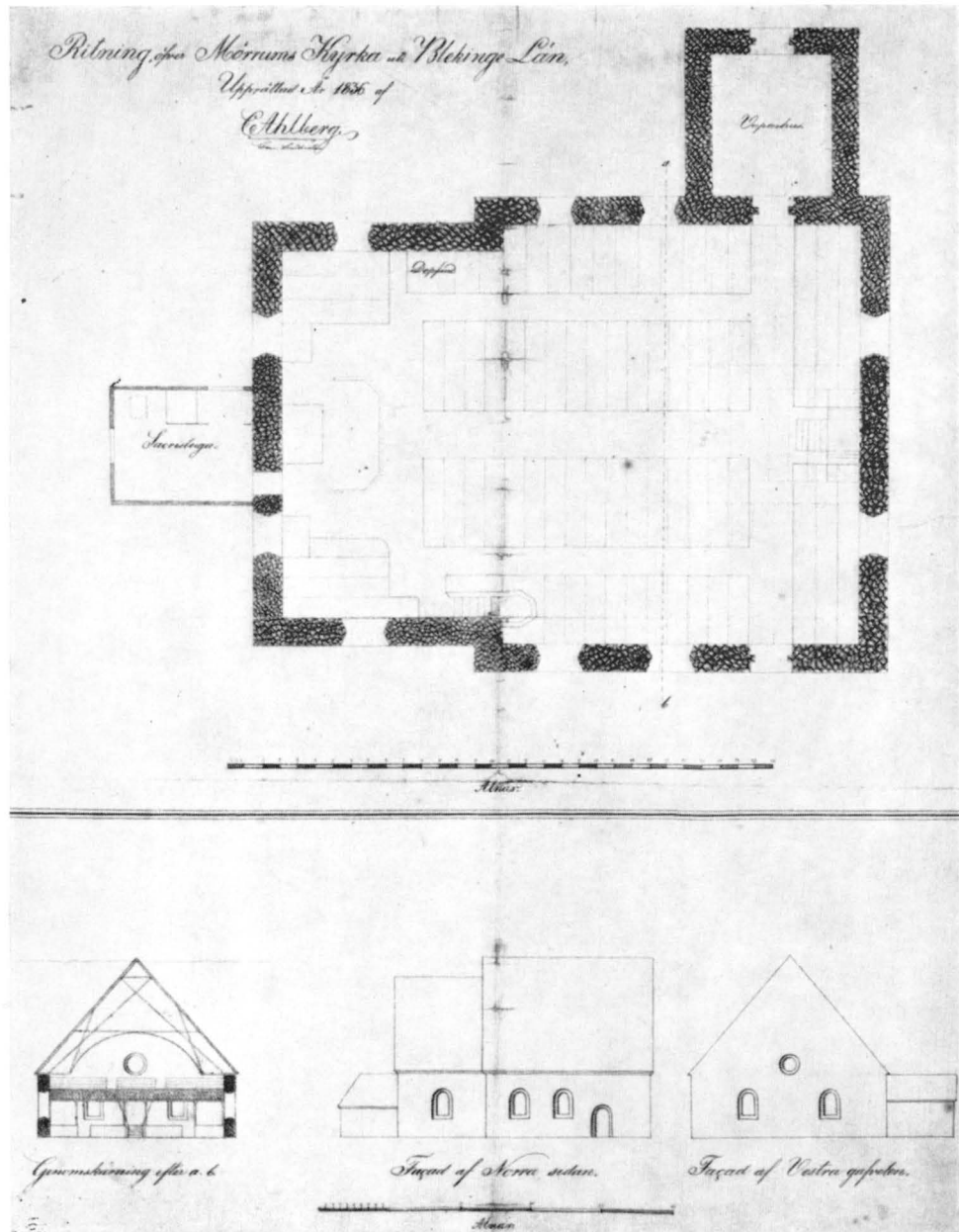

Fig. 89. Mörrums kyrka enligt ritning 1836 av C. Ahlberg.
Die Kirche zu Mörrum nach einer Zeichnung 1836 von C. Ahlberg.
Mörrum church according to a drawing by C. Ahlberg in 1836.

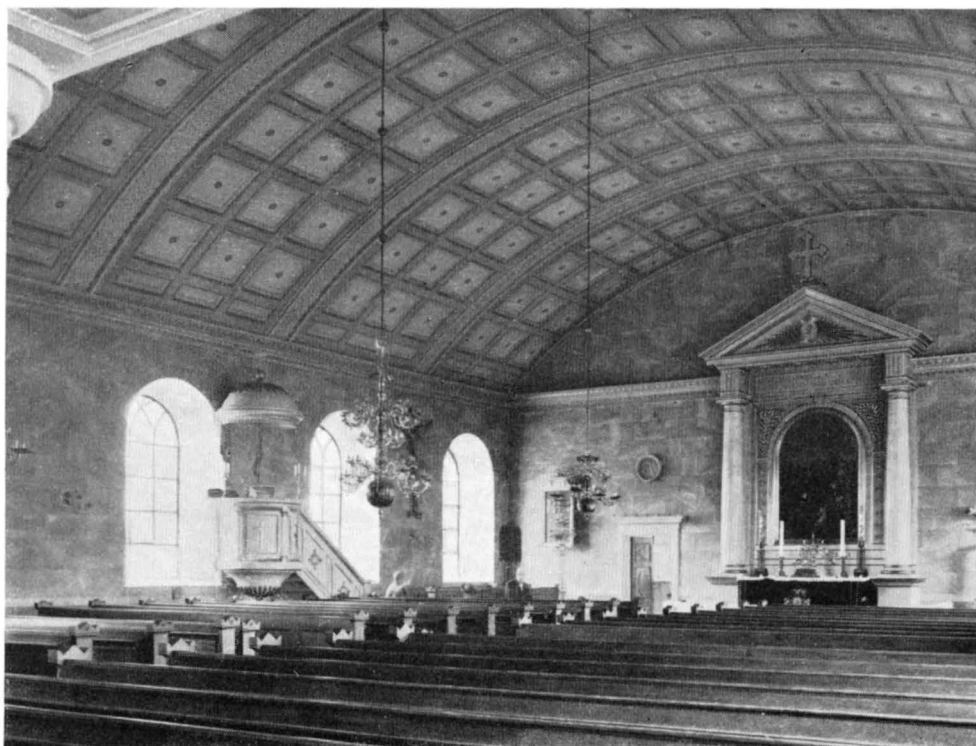

Fig. 90. Interiör mot ö.
Innes gegen Osten. — Interior towards the east.

Bänkarna omnämnas som nya 1739. — En läktare omtalas 1776, då den målas. Den ombyggdes 1794. I övrigt intet känt.

Nuvarande kyrkan byggdes 1844—47 enligt av arkitekten I. W. Gerss¹ 1839 upp-

¹ Ang. GERSS, se Sv. K., Blekinge, I, s. 51. — Redan 1831 hade kostnadsförslag uppgjorts för torn och följande år d. $\frac{25}{3}$ beslutades att tillbygga den gamla kyrkan 10 alnar, varjämte ritningar anskaffades, visande tillbyggnad och torn. Härmed torde menats tillbyggnad åt v. Ritningen ifråga synes ha överensstämt med ettdera av L. W. Sifverz 1838 signerade två förslag, det ena med bredare centralparti, tillbyggnad mot v. och torn, det andra med starkt utskjutande, högre korsarmar. 1837 d. $\frac{29}{1}$ förekommer beslut om tornbygge. 1839 hade anskaffats nya ritningar, uppgjorda av I. W. Gerss 1839. Det ena förslaget anslöt sig rätt nära till Sifverz' ena alternativ, varvid endast en liten del av östpartiet skulle bibehållas, varjämte skulle tillbyggas stora korsarmar, västlig arm och torn. Gent emot Sifverz' förslag till korsarmarnas yttre upplivning med stora blindarkader, eftersträvade Gerss en betydande förenkling. Gerss' andra alternativ, vilket antogs till utförande, avsåg endast förlängning av långhusmurarna samt torn. — Arbetet påbörjades 1844. 1845 d. $\frac{13}{7}$ beslutades på sockenstämma ytterligare utvidgning, så att det gamla koret skulle få samma bredd som långhuset. Man frångick nu Gerss' ritning i så måtto, att långhuset, i stället för de projekterade fyra, fick sex fönsteraxlar; det lägre och smalare koret slopades, och absiden fick ansluta sig omedelbart till långhusets ö. gavel.

GAMLA
KYRKANS IN-
REDNING OCH
INVENTARIER
NUVARANDE
KYRKAN

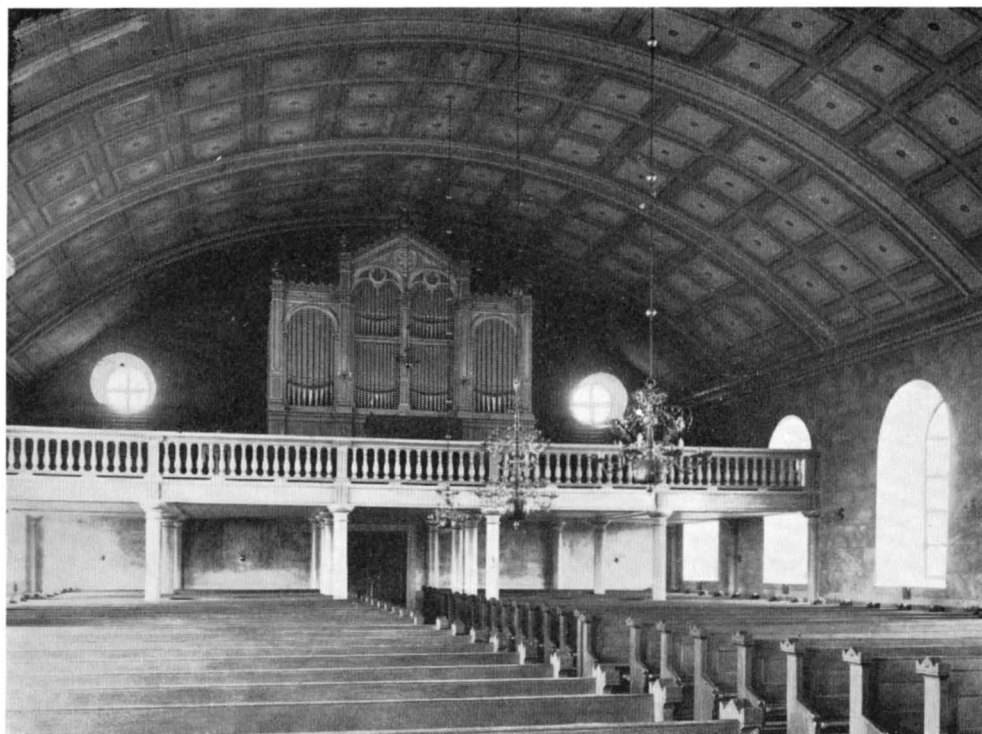

Fig. 91. Interiör mot v.
Inneses gegen Westen. — Interior towards the west.

gjord ritning. Dess långhus består av den gamla kyrkans långmurar, förlängda såväl åt ö. som åt v. Västtornet byggdes alldeles nytt, likaså den absidformade sakristian. Byggnadsmaterial: gråsten. Utvändigt äro murarna spritputsade med slätputsade fönster och dörrömfattningar och profilerad taklist. Fönstren rundbågiga, med järnspröjsar. I solbänkarna tjärad järnplåt. Dörrarna raka, gulmålade, i n., ö. och s. med påsatta, försilvrade trästjärnor. Tornets granitömfattade ingång krönes av en inskriftpatta av gjutjärn med upplysningar ang. nybyggnaden. Yttertaket klätt med tjärad plåt. — Golv i långhusets mittgång och vapenhuset av äldre gravstenar och kalkstensplattor, eljest cement och trä. Innerväggarna äro behandlade i grå- och gulmålade kvaderimitation. Innertaket av brunmålade trä i segmentform med blåmålade kassetter och i dessa vitmålade stjärnor. Interiören ommålade 1934. — Kyrkan uppvärms sedan 1930 av värmeledning, förut av järnkaminer. Tidigare (1857) omtalas en kakelugn i sakristian. Elektrisk belysning installerad 1934.

INREDNING
OCH LÖSA IN-
VENTARIER

Altarbord av vitputsat tegel, ovan till träklätt sedan 1856. — Altarring med svarvade dockor från 1854. — Altarprydnaden utgöres av en kolonnställning, bärande

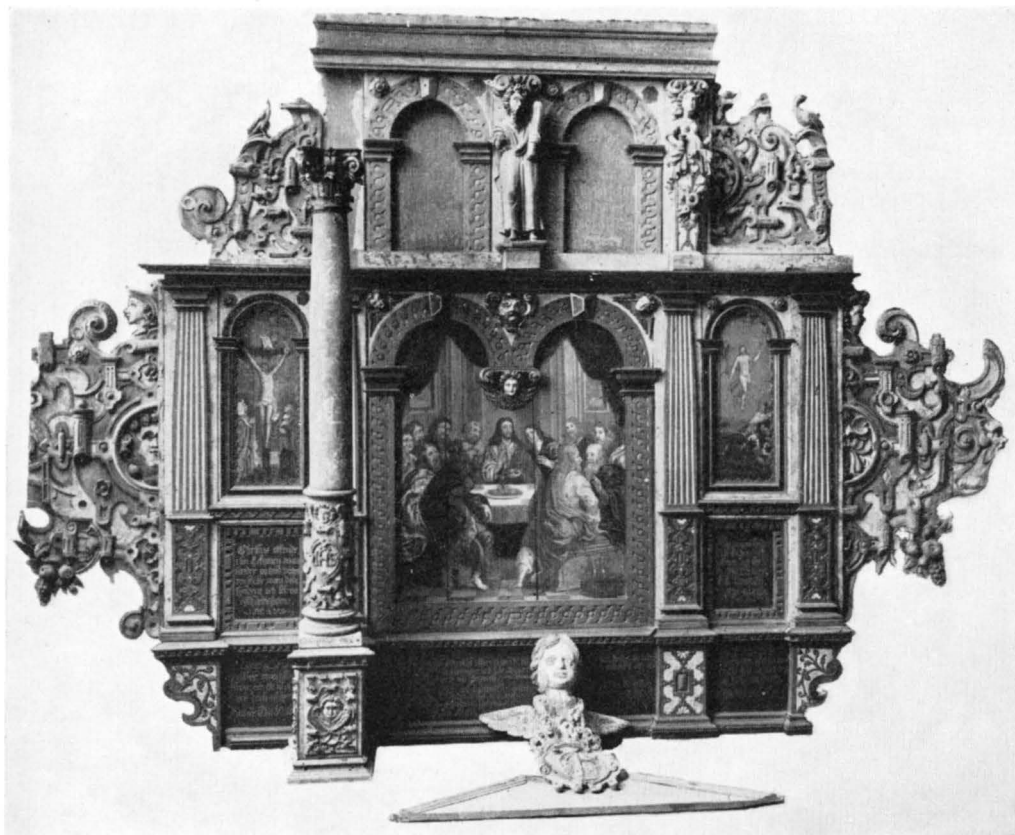

Fig. 92. Altaruppsats. 1600-t:s förra del.
Altaraufsatz. 1. Hälfte des 17. Jahrh. — Retable. First part of the 17th century.

ett klassiskt gavelröste av vitt och förgyllt trä, inramande en framställning: Kristus välsignar barnen, oljemålning på duk av Lönblad, Kristianstad 1861. — Den tidigare använda, för gamla kyrkan tillverkade altarprydnaden, nu uppsatt å s. väggen, bestod av en uppsats av trä (fig. 92), skulpterad i beslagsstil, med delvis ursprunglig målning och förgyllning. I mittpartiet är Nattvarden målad, å ömse sidor Korsfästelsen och Uppståndelsen. Däröver inskriptionsfält, tvenne dygder och en Mosesstatyett. I krönet Christian IV:s namnchiffer. Mellan första och andra våningen torde ett mellanparti funnits, trol. i form av en baldakin, som stöttats av två kolonner.¹ Två dylika

¹ Baldakinaltaret med stödjande kolonner blir från omkr. 1600 omtyckt i Skåne. En dylik anordning ägde Rengs kyrkas altarpredell från 1590-t. av mästare Daniel Tommisen, d. c:a 1603. Se GREGOR PAULSSON, Skånes dekorativa konst. Sthlm 1915, s. 137 ff. Jfr även altarpredellerna i Fuglie, Träne, Gårds Köpinge etc.

Fig. 93. Processionskrucifix. 1400-t:s mitt.
 Prozessionskruzifix. Mitte des 15. Jahrh.
 Processional crucifix. Middle of the 15th century.

H. 191, äro bevarade, med korintiserande kapitäl. Å baksidan inskr. med kyrkoherden Christen Christensson Kocks (1696—1712) namn. 1600-t:s förra del. Uppsatsen har övermålat och försetts med svensk text i inskriptionsfälten 1715. Den nedtogs 1846 och förvarades länge på nya kyrkans vind, tills den 1912 konserverats av artisten A. Norblad.

Krucifix av ek. Förgyllt ländkläde, brunt hår och skägg, grön krona, skär karnation. Vid fötterna döds-kalle och korslagda ben. Kors med inskr.: »I N R I» omkr. 1700. Renoverat 1911 av A. Norblad. H. c:a 220. N. korväggen.

Processionskrucifix av ek (fig. 93) på svartmålat, nyare kors, 1400-t:s mitt. H. 50.

Predikstol av trä (fig. 90) med rund korg. Vitmålad och förgylld. Uppsatt 1846—47 enl. ritn. av J. F. Åbom.¹ — Av kyrkans äldre predikstol är bevarad en skulpterad, målad och förgylld konsol i form av ett änglahuvud (såsom i Elleholm, s. 120). 1700-t:s början. H. 57.

¹ Arkitekt, f. 1817, d. i Sthlm 1900.

Fig. 94. Bokstöd. 1743.
Leseput. 1743. — Book-stand. 1743.

Fig. 95. Baldakin till äldre dopfunt. 1600-t:s
förra del.

Baldachin eines älteren Taufsteins. 1. Hälfte des
17. Jahrh.
Baldachin of an older baptismal font. First part of
the 17th century.

Öppna bänkar, enkelt snickeriarbete, samtida med kyrkan.

I v. en läktare med orgel, allt i vitt och guld.

Av kyrkans äldre dopfunt återstår en i sakristian förvarad, 6-kantig baldakin av trä (fig. 95), ornerad i beslagsstil, målad och förgylld, med inskr. ur Mattheus 28:19. 1600-t:s f. del. H. 65.

Dopskål av silver (fig. 97). I brättet fem fastnitade änglahuvuden. Enl. stplr av Fredrik August Meyer i Karlshamn 1787. Diam. 30. Jfr Elleholms Inv. av 1715/16: »ett mässingsbäcken och ett tenfaat i funten» (s. 121).

Bokstöd av skulpterat trä (fig. 94), blå- och rödmålat samt förgyllt. Med inskr. ur Efes. 5:19 och årtalet 1743. L. 36.

Kalk av silver (fig. 96), förgylld. Sexpassformad fot med fastnitat krucifix och graverad ornering samt inskr.: »ANNO 1605 . IN . VSVM . ECCLESIE . CHRISTI . QVÆ . EST . MØRVM . COMPARATVS . EST . HIC . CALIX . PASTORE . DOMINO . CHRISTOPHO . PAVLI .» (= Till bruk för Kristi kyrka som är i Mörrum köptes denna kalk år 1605, då herr Christoffer Paulsen var kyrkoherde). I botten: »ON HA XXXXXIIJ LOT» (två bomärken).

Fig. 96. Kalk. 1605.
Kelch. 1605. — Chalice. 1605.

Fig. 97. Dopskål. 1787.
Taufbecken. 1787. — Baptismal bowl. 1787.

Stplr: HK¹ — vapen inom sköld. H. 22. Enl. Räk. omarbetades kalken 1785. Trol. utökades (förhöjdes?) då cuppan. — Patén av silver. I botten ingraverat: »i h s». 1600-t. Diam. 14,3. — Sockenbudskalk av silver med två cuppor. Inskr.: »Uti Kiörkiherdens Herr Christian Kocks tid er denne Kalck gjort till Mörums Kiörekia Anno 1705». Stplr å foten: X — Karlskronas vapen — C. H. 12. — Patén av silver. Enl. stplr av Hans Georg Tillström, Karlshamn 1847. Diam. 7. — 1785 års Inv. upptager en nu förkommen silverkanna om 56 lod. — Oblatskrin av silver, ovalt, på 4 fötter (fig. 98). Inskr. i botten: »TIL HÖR MÖROMS KJÖRKA 1837». Enl. stplr av N. Juhlin, Karlshamn 1835. H. 15.

Nummertavla med ram i allmogear och målning i blått, gult och skärt. 1700-t. En d:o imiterad. H. 82.

¹ Sannolikt = guldsmeden Hans Klausson i Vä. Se O. KÄLLSTRÖM, Guldsmeder i Vä omkring år 1600, i Skånes Hembygdsförbunds årsbok 1937.

Bland ljusredskap märkas: Tre ljuskronor av mässing, vardera för 8 ljus, skänkta 1774 och 1797, samt en likaledes för 8 ljus krönt av en fläkt örn, från 1700-t:s f. del. H. 60. — Ljuskandelaber av mässingsbleck, 6-armad, 7-pipig, skänkt 1822. — Ett par ljusstakar av malm (fig. 99), profilerade, med pigg; vilande på tre lejon. 1600-t:s f. del. H. (total) 53. — 1839 köpas »2:ne Ryska waxljus» för 6:32 rdr bco. möjl. = ett par målade träljus, som nu sitta i nya ljushållare, skänkta 1927.

Kalkduk av sammet med målad ornering samt fragment av guldspets. 1700-t. 61 × 29.

Två mässhakor av svart sammet. Den ena med kors och bårder av silvergalon samt silverknäppe med inskr.: »I.B.S.P.W. 1796». H. 123. B.M.

I kyrkans golv äro inlagda 20 gravstenar av kalksten med inskr. från 1700-t., dessliques en utanför s. och en utanför n. dörren.

Porträtt av kyrkoherden, prosten J. B. Santesson, f. 1727, d. 1809. Oljemålning på duk inom skulpterad, förgylld ram. 100 × 82. Renoverat 1819. — INV. 1817 upptager ett nu förkommet porträtt av prosten Aquilonius med hustru.

BIBLIA, Das ist die ganze heilige Schrifft, Verdeutschet durch D. Mart. Lutherum ... Lüneburg, Bey den Sternen 1641.

Martin Luthers skrifter, bd 8; tryckt i Wittenberg 1568. I skinnband med rik pressning och inskr.: »M.V.R. F. H. 1586.» Enl. anteckning å latin i innerpärmen skänkt 1647 av generalen, fältmarskalken Arvid Wittenberg till Benjamin Magnus Wortmann, P. L. på slottet Friedland i Böhmen »med krigets rätt till förökande af mitt bibliotek». Skänkt till kyrkan 1741 enl. testamente av avlidne fältskären Berns.¹

Sigill av mässing med inskr.: »MÖRRUMS SOCKNE SIGILL 1787» — Kyrkans gamla sigill, trol. från sl. av 1500- eller b. av 1600-t., visade enl. avb. i MÜTZELL, Lister, ett M inom en sköld samt inskr.: »MÖRUMS KIIRCKE SEIEL.»

Stora klockan med inskr.: »ANNO .1599 . HAFFWER . ERLIG . OCH . WELBIVRDIG . MAND . KNVD . GRVBBE . ALSLØFF . HØFFVIDTZMAND . PAA . LYCKOW . OCH . SILLISBORIG .

¹ De i Mähren och Böhmen av svenskarna tagna litterära krigsbytena, vilka senare införlivades med drottning Kristinas bibliotek, äro nu delvis förstörda. Enl. O. WALDE, Storhetstidens litterära krigsbyten, 1—2, Uppsala 1916—20, sakna vi närmare kännedom om vad som tagits av bibliotek under dessa många fälttåg. Det är därför som notiser som ovanstående ha sitt värde.

Fig. 98. Oblatskrin. 1835.
Oblatenkästchen. 1835. — Wafer-box. 1835.

Fig. 99. Ljusstake av malm. 1600-t:s förra del.
Eherner Leuchter. 1. Hälfte des 17. Jahrh.
Iron candlestick. First part of the 17th century.

SLOT . LADET . STØBE . DENNE . KLOCKE . TILL . MORVM . KIRCKE . WDI . BLEGING . BORCHARD . GELLEGETHER . ME . FECIT».¹ Dessutom ornerad med fyra reliefer visande: 1—2) Grubbes och hans hustrus vapen, 3) Pelikan med ungar och 4) Kristus på korset. H. (total) 100, Diam. 106.

Lilla klockan enl. inskr. gjuten 1770 av Magnus Bergstedt i Karlskrona. H. 84., Diam. 99.

SAMMANFATTNING

I. Trol. på 1200-t. uppföres en gråstenskyrka med rektangulärt långhus och smalare, rakslutet kor.

II. Processionskrucifix från 1400-t:s mitt (fig. 93).

III. Altaruppsats (fig. 92) och kalk (fig. 96). 1600-t:s förra del.

¹ BORCHARD(T) GELLEGET(H)ERS verksamhet infaller 1585—1613. — På klockan på Själlands Odde förekommer även hans gjutaremärke, den ovannämnde reliefen, visande pelikanen med sina ungar samt Kristus på korset. Vidare förekommer ibland en dubbelörn, vilken även torde kunna betraktas som hans gjutaremärke. Förf. har funnit klockor av honom i Laholm, Hall. 1591, Västra Karleby, Skåne 1593, Öja, Skåne 1599 och Stora Köpinge, Skåne 1611. Dessutom har funnits eller finnes en klocka från 1608 i Väsby, Skåne. Se även W. ANDERSON, Blekingebilder, s. 122. En son eller anhörig till B. var troligen den i Köpenhamn bosatte RUDOLF BORCHART, vilken gjutit klockan i Vä, Skåne, 1620 och på Sejerö i Kattegatt 1651 (under Karl XI:s krig förörd till Göteborg, där den till 1680 hängde i Kristine kyrka), samt två ljusstakar i Burs, Gotland 1625.

IV. Sakristia tillbygges 1721. Ett vapenhus fanns på kyrkans s. sida, ett annat sådant tycks även ha funnits i n.

V. 1774 utvidgas kyrkan åt n. till dubbel bredd.

VI. Nuv. kyrkan bygges 1844—1847, trol. med användande av den äldre kyrkans s., n. och ö. murar.

VII. Restaurering 1936.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Wahrscheinlich im 13. Jahrhundert wurde eine Feldsteinkirche mit rechteckigem Langschiff und schmalerelem, gerade abschliessendem Chor errichtet.

II. Ein Prozessionskruzifix aus der Mitte des 15. Jahrhunderts ist erhalten (Fig. 93).

III. Altaraufsatz (Fig. 92) und Kelch (Fig. 96) stammen aus der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts.

IV. 1721 wurde eine Sakristei angebaut. An der Südseite — und wahrscheinlich auch an der Nordseite — der Kirche befand sich eine Vorhalle.

V. 1774 wurde die Kirche nach Norden zu doppelter Breite erweitert.

VI. Die jetzige Kirche wurde 1844—1847 erbaut. Dabei wurden wahrscheinlich die Süd-, Nord- und Ostmauern der älteren Kirche verwendet.

VII. Restaurierung 1936.

SUMMARY

I. Presumably in the 13th Century a rubblework church was erected with a rectangular nave and a narrower chancel ending with a straight wall.

II. A processional crucifix from the middle of the 15th Century (Fig. 93).

III. A retable (Fig. 92) and a chalice (Fig. 96). First part of the 17th Century.

IV. A sacristy was built in 1721. There was a porch on the southern side of the church, there also appears to have been another one on the northern side.

V. In 1774 the church was extended in the north to twice its breadth.

VI. The present church was built in 1844—7, presumably using the southern, northern and eastern walls of the old church.

VII. Restored in 1936.

Fig. 100. Exteriör från s. v.
Äusseres von Südwesten. — Exterior from the south-west.

ELLEHOLMS KYRKOR

TRYCKTA KÄLLOR: CAWALLIN V, s. 299. — STYFFE, s. 93.

HANDSKR. KÄLLOR O. AVB.-SAML.: A. T. A. INV. 1830. — LANDSKYRKOR. — K. B. K.: JOHANNES MEJERUS, Designatio der Tabulen, Von den Ländern Schonen, Halland und Blecking, den Festungen, Stätten und Insulen Borringholm und Gothlandt. Gl. Kgl. Saml. No. 712. Omkr. 1648—50. — U. B.: W 1153.

KYRKANS ARKIVALIER: RÄK. 1733 — nu; KR.PROT. 1770—nu; ST.PROT. 1796—nu.

Den nu försvunna medeltidsstaden Elleholm låg på en långsträckt holme i Mörrumsån, nära dess utlopp i havet (fig. 101). Staden, som varit befästad med vallar, erhöll köpstadsprivilegier av ärkebiskop Tuve år 1450 d. $\frac{3}{2}$ (STYFFE). Ärkebiskop Birger Gunnersen gav 1509 Elleholms borgare nya privilegier. På tvenne små holmar n. om staden låg det gamla slottet Sjöborg. Redan under äldre medeltiden fanns på det stora godset, som tillhörde ärkebiskopsstolen, ett indräktigt laxfiske. Ælæholm nämnes som egen socken under medeltiden; vid reformationen reducerades godset till kronan; 1600 upphävdes stadens privilegier. Av staden och slottet finnas nu ej några spår ovan jord; vid provgrävning i sept. 1924 av William Anderson påträffades på den nordligaste holmen i ån några obetydliga rester, möjl. av fästets bottenvåning. Någon klosteranläggning har ej funnits här under medeltiden; de på J.

Fig. 101. Medeltidsstaden Elleholm. Karta från 1600-t:s mitt av J. Mejer.
Die mittelalterliche Stadt Elleholm. Karte aus der Mitte des 17. Jahrh. von J. Mejer.
The mediaeval town of Elleholm. Map from the middle of the 17th century
by J. Mejer.

Mejers karta från 1600-t:s mitt (fig. 101) angivna platserna ö. om ån, »Munckhusen» och »Munckenabben», samt »Munckeholm» s. om dessa utanför kusten erinra om den tid, då Elleholm låg under ärkebiskopsstolen.

Elleholms kyrka är belägen på holmens s. del, strax invid ån. Någon kyrkogård finnes ej; den närliggande herrgårdens park omgiver byggnaden med granar, lindar etc. Liken jordas numera på kyrkogården i moderförsamlingen Mörrum. 1847 och 1860 deltog Elleholm i kostnaderna för denna. Kyrkogård har dock tidigare funnits och omgivits av en med tegel avtäckt bogårdsmur. Den reparerades bl. a. 1752 samt omlades 1794. När den revs, är ovisst. Genom muren ledde en »lucka», omtalad 1770 och 1796.

Vid kyrkan har funnits en klockstapel av okänt utseende, reparerad 1752.

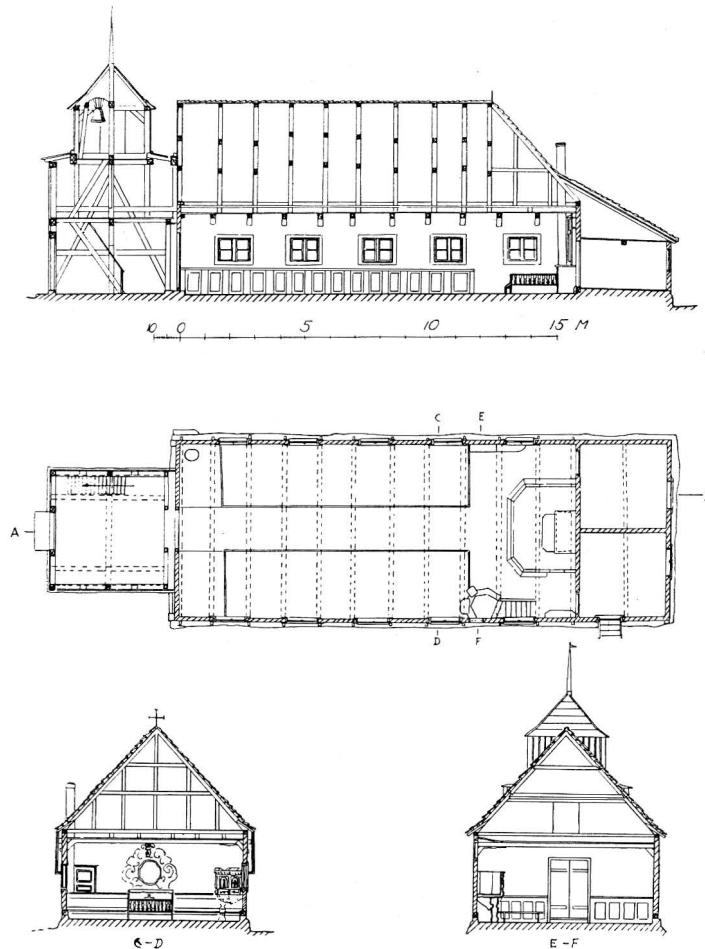

Fig. 102. Längdsektion, plan samt tvärsektioner.
Längenschnitt, Grundriss und Querschnitte.
Longitudinal section, plan and cross-sections.

På ett avstånd av omkring $1\frac{1}{2}$ km n. v. om kyrkan ligger en pestkyrkogård, möjl. från 1711 eller koleraåret 1853. Den omgivande gråstensmuren har i s. en järngrind inom stenstolpar.

ELLEHOLMS
KAPELL

Troligen på platsen för nuvarande kyrkan låg »Elleholms Capell» tidigast omtalat 1569. Materialet var sten. Möjligen hade det uppförts under medeltidens senare del, sedan Elleholm fått stadsprivilegier 1450. Åren 1697 och 1792 omtalas det såsom mycket bristfälligt, varför fråga uppstod, om det skulle ytterligare begagnas eller raseras och socknen läggas till Mörrum. Det synes ha grundligt ombyggt eller helt raserats omkring 1713.

Fig. 103. Interiör mot altaret.
Innes mot Altar. — Interior towards the altar.

Nuvarande kyrkan är uppförd 1713 samt består av ett rektangulärt långhus med tillbyggd lägre sakristia i ö. samt torn i v. av samma bredd som långhuset. Långhus och sakristia vila på en cementerad gråstenssockel samt äro uppförda i korsvirke; tornet av ek i resvirke. Vid långhusets n. mur skjuta stora grundstenar fram. Långhusets murar äro slätputsade och vitade, sakristians spritputsade, under taksägget utskjutande tjärade bjälkändar; tornet är vitmålat. — Fönstren äro rektangulära, brunmålade, med träspröjsar. — Dörrarna raktäckta, brunmålade. 1847 tillmurades

NUVARANDE
KYRKAN

en »obehöflig» dörr i koret. Troligen låg den på n. väggen. — Yttertakets tegeltäckning. 1737 omtalas, att taket rödfärgas, varför det då torde varit täckt med spån. 1748 omtalas taktegel. 1793 omlades taket. Tornet täckes av bräder sedan 1934. Å långhusets ö. taknock är såsom vindflöjel uppsatt ett kors av järn. — Golv i långhuset av ölandsflis i mittgången, trol. sedan 1781; eljest trä; i tornet gråsten, kalkstensflis och tegel; i sakristian trä. Innerväggarna äro vita och slätputsade. Innertaket består av ett på synliga bjälkar spikat, vitat trätak med bjälkarna understödda av konsoler.

Sakristian vid långhusets ö. del är uppförd 1784 av korsvirke och tegel. Invändigt platt, vitat trätak med synliga bjälkar. En äldre, 1727 omtalad sakristia har funnits. Den målades s. å. och reparerades 1781.

Ett vapenhus av trä i v. fanns redan 1763, då det försågs med nytt träloft. 1786 reparerades dess tegeltak. Vapenhuset påbyggdes 1819 med ännu en våning till ett klocktorn, krönt av en lanternin. Å denna en flöjel med årtalet 1819.

Kyrkan uppvärms av en järnkamin.

INREDNING
OCH LÖSA IN-
VENTARIER

Altaret är träklätt. — Altarring med kontursågade balustrar. — Altaruppsats av skulpterat, målat och förgyllt trä (fig. 103). En akantusornering omramar en relief, visande Nattvarden. Enkelt arbete. Därunder inskr. med Nattvardens instiftelseord. Snidade inskriptioner: »ZACH KLING» »I M WELSHUIJS» »ANNO 1713». Uppsatsen, som krönes av Karl XII:s namnchiffer och däröver en förgylld, kunglig krona, reparerades 1781.

Triumfkrucifix av ek (fig. 104). En fotspik. Förgyllt ländkläde. 1927 restaurerat och uppsatt n. om altaret. Omkr. 1500. H. 225.

Predikstolen, uppsatt vid s. väggen, består av korg och baldakin, av skulpterat, målat och förgyllt trä (fig. 105). I korgens bröstning äro insatta statyetter av de fyra evangelisterna, skilda av kolonner. Vid korgens undre del målad inskr.: »ANNO 1713». Å baldakinen inskr.: »ZACH KLING — I M WELSHUYS ANNO 1713». Den nuvarande stödpelaren under korgen uppsattes 1796. — Predikstolens bokstöd uppbares av en konsol i form av ett änglahuvud. En motsvarighet härtill finnes i Mörrums kyrkas sakristia. Nummertavla av trä, skulpterad, målad och förgylld, med inskr.: »Z K : I M W 1713». H. 87. Enligt initialerna är denna, liksom altartavlan och predikstolen, en gåva av inspektoren Zacharias Kling och Johanna Welshuysen.

Bänkarna äro slutna, enkla och gråmålade. — En herrskapsbänk har tidigare funnits, ty 1830 stod n. om altaret »Hofgårdsägarens Fruntimmers bänk», vars fasad synes ha krönts av ett genombrutet galler (»gallerverk»).

Den i långhusets s.v. del uppställda orgeln är en enkel kammarorgel, omgiven av gallerverk (jfr ovan).

Dopfont av trä i form av en skål, buren av Johannes Döparen som gosse (fig. 106). Målad och förgylld. Står sedan 1931 n. om altaret och är försedd med målad och förgylld baldakin av trä med plattsnideri i beslagsstil, restaurerad. Inskr.: »DÖPER THEM I NAMN — —» o. s. v. Därunder skymtar äldre inskr. 1600-t. Inv. 1715 och 1716 omtalar:

Fig. 104. Triumfkruzifix. Omkr. 1500.
Triumphkruzifix. Um 1500. — Triumphal crucifix. About 1500.

»1 st. mässingsbäcken, och ett tenfaat i funten, af H:r Jöran Matzon föräbrat, tillijka med sielfwa funten». Trol. samma dopskål, som enl. Vis. PROT. 1817 »bör säljas till inköp af en porslinsskål».

Kalk av silver med 8-passformad fot. Inskr. å cuppan: »ANNO 1706 ÄR DENNE KALCK GIORD TILL ELLEHOLMS KIÖRKIA UTI KIÖRKIOHERDENS H:R CHRISTIAN KOCKS TID». Stplr: Karlskrona vapen (otydl.)-H (= 1766). H. 20,4 — Patén till d:o. Stplr. som kalken. Diam. 14,5. — Oblatask av silver med driven ornering. Å locket inom en

Fig. 105. Predikstol. 1713.
Kanzel. 1713. — Pulpit. 1713.

nella Widell, en med inskr. M A K + LID — 1695. (W 1153), en av karmosinröd sammet med gulddaloner, skänkt av hr Jöran Matzon (Inv. 1715 och 1716); två antependier, det ena av violett sammet med silverdaloner (1816), det andra av rött kläde med gulddaloner, gåva av Jöran Matzon.

Karl XIII:s tal 1810 d. 2/5 inom målad och förgylld träram.

Offerkista av furu, järnbeslagen med två öppningar. Inskr.: »TILL DE FATTIGE, TILL KÝRKAN, ELLEHOLMS KÝRKIO-CASSA». L. 98, H. 43,5. — 1812 repareras den av tjuvar sönderbrutna kyrkokistan.

En 1782 för 42 sk.specie inköpt gapstock är förkommen.

Karl XII:s bibel i skinnband med knäppen. Omtalad såsom ny i Inv. 1715—16. — I en glasmonter en dansk bibel i läderklädda träpärmar med mässingsbeslag (Christian III:s). Början och slutet, som saknas i tryck, ha präntats och även försetts.

förgylld kartusch: »ANNA. ELISABET. SKRÖDER ANNO 1771». Stplr i bottnen: Karlshamns vapen - tre kronor - I M (= Johan Meyers änka) - N (= 1771). L. 13,3.

Bland ljusredskap märkas två kronor av mässing: 1) för 6 ljus, profilerad mittstång krönt av en »vildman», avslutad av en kula med inskr.: »CHRISTINA. SOPHIA. WIRELL — CHRISTIAN MÜTZELL». H. 46 — 2) för 8 ljus, krönt av en dubbelörn, avslutad av en kula med inskr.: »GIFVEN. TIL. HOSPITALET. AF. ANDREIS. BÄÄRN:»; bronserad hängare av konstsmide, H. 61, har troligen tillhört »hospitalet», d. v. s. sjukhuset i Karlshamn. — Ett par ljusstakar av malm, tvåarmade, 3-pipiga, 1700-t:s förra hälft. H. 37. — Ett par ljusstakar av tenn med graverad ornering å foten. Omtalas i Inv. 1715—16. H. 25.

Bland textilier märkas: en håv av blått kläde, omnämnd i Inv. 1816. — Nattvarden, broderi på stramalj inom förgylld ram. Inskr. på fransidan: »HEDWIG W. MÖRCK 1841». H. 43, B. 36. Står på altaret.

Följande textilier äro förkomna: Tre mässhakar, en av svart bomullssammet med silverdaloner, skänkt 1796 av häradsprosten J. B. Santesson och hustru Petro-

med illustrationer för hand, vilket signerats av Ludowich Dietz, Københaffn 1550. Å bakre pärmens insida dessutom en originalteckning i rött, blått, grönt, gult och svart, föreställande Adam och Eva i paradiset, signerad »1707 Rittade iag Detta Peder Börent» (eller Bärent?) (Fig. 107).

Gravsten (?) av granit, kallad »Biskopsstenen». I ristning ett likarmat kors på en båge. L. 245, övre B. 48, nedre B. 45, Diam. 30—40. — Det är ovisst, om denna sten varit en medeltida gravsten eller en bautasten, som senare försetts med inristning. Stenen ligger nu i Villängen.¹

Sigill av mässing med inskr.: »ELLE HOLMS SOCKNE SIGILL. 1787».

I tornet en klocka, enl. inskr. omgjuten i Jönköping 1871. H. 59, Diam. 67. — Inv. 1715—16 omtalar en ny klocka. Enligt GYNTHER var den ornerad med Karl XII:s namnchiffer och omgjuten av Martin Wetterholtz i Karlskrona 1717.

SAMMANFATTNING

I. Den medeltida staden Elleholm — vars stadsprivilegier upphävdes år 1600 — ägde ett kapell, möjl. uppfört under 1400-t:s sen. del. Dit har hört triumfkrucifixet fig. 104, från omkr. 1500.

II. Kapellet blev helt raserat eller grundligt ombyggt 1713, då nuv. kyrkan uppfördes.

III. Altaruppsats och predikstol 1713.

IV. Sakristia tillbyggdes 1784.

V. Vapenhuset påbyggdes till ett torn 1819.

¹ Avskr. av Mandelgrens P. M. om sin resa till Elleholm i april 1857, avlämnad s. å. till Fredrik VII på Fredensborg, Mandelgrenska saml., Lunds Univ. — Då artisten N. M. Mandelgren besökte kyrkan 1856, stod stenen såsom grindstolpe vid ladugården, men den hade »fordom legat å Willängen. Säggen berättar här skall varit en Biskop Brylius begrafwen. Folket trodde att det förorsakades stor skada i ladugården att denne sten blifvit flyttad så att Inspector Lange sade han skull låta flytta den». — Då kreaturen blevo sjuka och det spökade vid ladugården, vilket troddes komma av, att stenen rubbats, flyttades den också för omkr. 40 år sedan till sin urspr. plats på »Ångabacken». Sedan dess har man inte haft några obehag i ladugården (muntlig tradition i orten 1919).

Fig. 106. Dopfunt. 1600-t. Taufstein. 17. Jahrh. — Baptismal font. 17th century.

Fig. 107. Teckning på insidan av en bibelpärm. Adam och Eva i paradiset. Sign. Peder Börent eller Barent. 1707.

Zeichnung auf der Innenseite eines Bibeldeckels: Adam und Eva im Paradies.
Drawing on the inside of a Bible cover: Adam and Eve in Paradise.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Die mittelalterliche Stadt Elleholm — deren Stadtrechte im Jahre 1600 aufgehoben wurden — besass eine Kapelle, die vielleicht während der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts errichtet worden war. Zu dieser Kapelle gehörte das Triumphkruzifix Fig. 104 von za. 1500.

II. Im Jahre 1713 wurde die Kapelle gänzlich abgerissen oder gründlich umgebaut die jetzige Kirche errichtet.

III. Altaraufsatz und Kanzel stammen aus dem Jahre 1713.

IV. 1784 wurde eine Sakristei angebaut.

V. 1819 wurde die Vorhalle zu einem Turm aufgestockt.

SUMMARY

I. The medieval town of Elleholm — whose privileges as a town were annulled in 1600 — had a chapel, possibly erected during the later part of the 15th Century. To this belonged the triumphal crucifix, Fig 104, dating from about 1500.

II. The chapel was entirely demolished or thoroughly rebuilt in 1713, when the present church was erected.

III. Retable and pulpit 1713.

IV. A sacristy was added in 1784.

V. The porch was built into a tower in 1819.

Fig. 108. Exteriör från n. o.
Äusseres von Nordosten. — Exterior from the north-east.

GAMMALSTORPS KYRKA

TRYCKTA KÄLLOR: J. N. BJÖRK, Några anteckningar om Gammalstorps kyrka, Blekingeboken 1928, s. 27 ff.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: CRONHOLM. s. 196. — A. T. A.: INV. 1830. — B. ST.: förslag till utvidgning (plan o. fasad) 1788; kopia av ritn. till orgelfasad, gill. 1893; förslag till värmeanläggning 1937. — LANDSKYRKOR. — R. A.: Ö. I. Ä:s skrivelser, ritning 1787.

KYRKANS ARKIVALIER: RÄK. 1662; handl. om kyrkan 1708—1718; VIS. HANDL. O. PROT. 1705—1792 o. fr. 1801; födelsebok 1815—1825 med ant. om kyrkan o. församl. av kyrkoh. L. SJÖBERGER.

Enl. Blekinge läns Landebog 1569, s. 501, innehade »Hellne Kirke» (= Allhelgonaklostret i Lund) patronatsrätten till Gammalstorps kyrka.

Gammalstorps kyrka har en egenartad belägenhet. I forna tider bildade Lister en ö, vilken från Sölvesborgsviken till Norge var skild från fastlandet genom ett segelbart sund, Vesan. Den plats, där kyrkan är belägen, bildade då en ö i sundet. Härigenom ligger kyrkan isolerad från bebyggelsen och längst mot s. inom socknen. Från byn och

landsvägen går en sidoväg över de sankna markerna mot v. ned till kyrkan. I samband med Vesans nu fullbordade torrläggning har en kyrkoväg anlagts till annexförsamlingen Ysane, eljest har »kyrkoön» tills in i våra dagar åt detta håll omgivits av vattensjuka utmarker. Vid den forna ön skall en gång, enl. sägnen, en vikinga-flotta ha övervintrat samt byggt den första kyrkan och infört kristendomen. CRONHOLM berättar en tradition, att kyrkan »skall ock så tidigt vara byggd, att och Bornholmsboarne hava fört sina barn hit över och låtit döpa dem»; däremot heter det i VIS. PROT. 1830 16/9, att gamla kyrkan »förmenas varit byggd av munkar från S:ta Maria gille i Sölvesborg med biträde av sjöfarande, som övervintrat i Vesansjön».

»Kyrkoön» upptages av kyrkan med dess kyrkogård, prästgården och sockenstugan samt församlingshem. Den med lönnar planterade kyrkogården inhägnas till sin v. del av en gråstensmur, som på de n. och v. sidorna är lagd i murbruk, spritputsad samt avtäckt med kalkstensflis. H. c:a 160. Eljest kallmur. I ö. består inhägnaden av häck. 1921 har en nyare del av n. muren ö. om kyrkan rivits och kyrkogården utvidgats mot n. I v. en ingång med järngrindar. 1665 fanns en övertäckt port av trä samt en lucka. Före 1768 synes en port av sten uppförts; 1823 uppmuras fyra stenpelare till portarna. Muren omtalas 1665 såsom uppförd av gråsten samt avtäckt med tegel. 1825—26 utvidgades kyrkogården åt prästgårdens åker (trol. i s.), omkring 30 träd planterades och muren uppfördes av sten i bruk. 1867 planterades träd å kyrkogården. Denna utvidgades 1879, trol. åt ö. och nyplanterades 1897, varvid gångar anlades och gravplatser inhägnades. Slutligen utflyttades ö. delen av n. muren 20 m mot n.

I n. v. på kyrkogården stod en klockstapel av trä, täckt med furuspån, krönt av fyra små gavlar och en mittspira, således av Hjortsberga-Edestadtypen. Den revs då det nuvarande tornet uppfördes 1823.

Då den gamla kyrkan på 1780-t. var förfallen och utdömd, uppgjorde murmästaren J. Haraldsson 1787 »karta på en tillämnad ny kyrkobyggnadsförändring» (fig. 111), och enl. den av Ö. I. Ä. omarbetade ritningen av 1788 uppfördes kyrkan åren 1790—93 under ledning av byggmästaren L. Dymling från Kristianstad, det redan då planerade tornet dock först 1823. Materialet huvudsakligen gråsten, med långhusets s. och ö. samt korets murar vilande på en gråstenssockel, möjl. från gamla kyrkan. Fasaderna spritputsade med släta fönster- och dörrromfattningar. Profilerad, dragen list. Fönstren smårutade, med brunmålade karmar och blyspröjsar. I sakristians fönster smidda galler av järn. Ytterdörrarna brunmålade. Yttertaket tegel, tornhuvuven täckt av tjärad spån, lagd i mönster. — Golvet i långhuset av kalksten från 1801 och 1821, vid sidorna tegel (mått 29,5 × 29,5); eljest överallt kalksten. Invändigt äro murarna vitputsade med en del av långhusets östvägg gråmålad i kvaderimitation. Valv av trä,

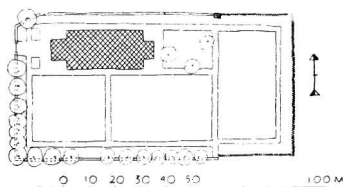

Fig. 109. Situationsplan
före 1921.
Lageplan. — Plan of situation.

KYRKO-
GÅRD

KLOCKSTAPEL

KYRKO-
BYGGNAD

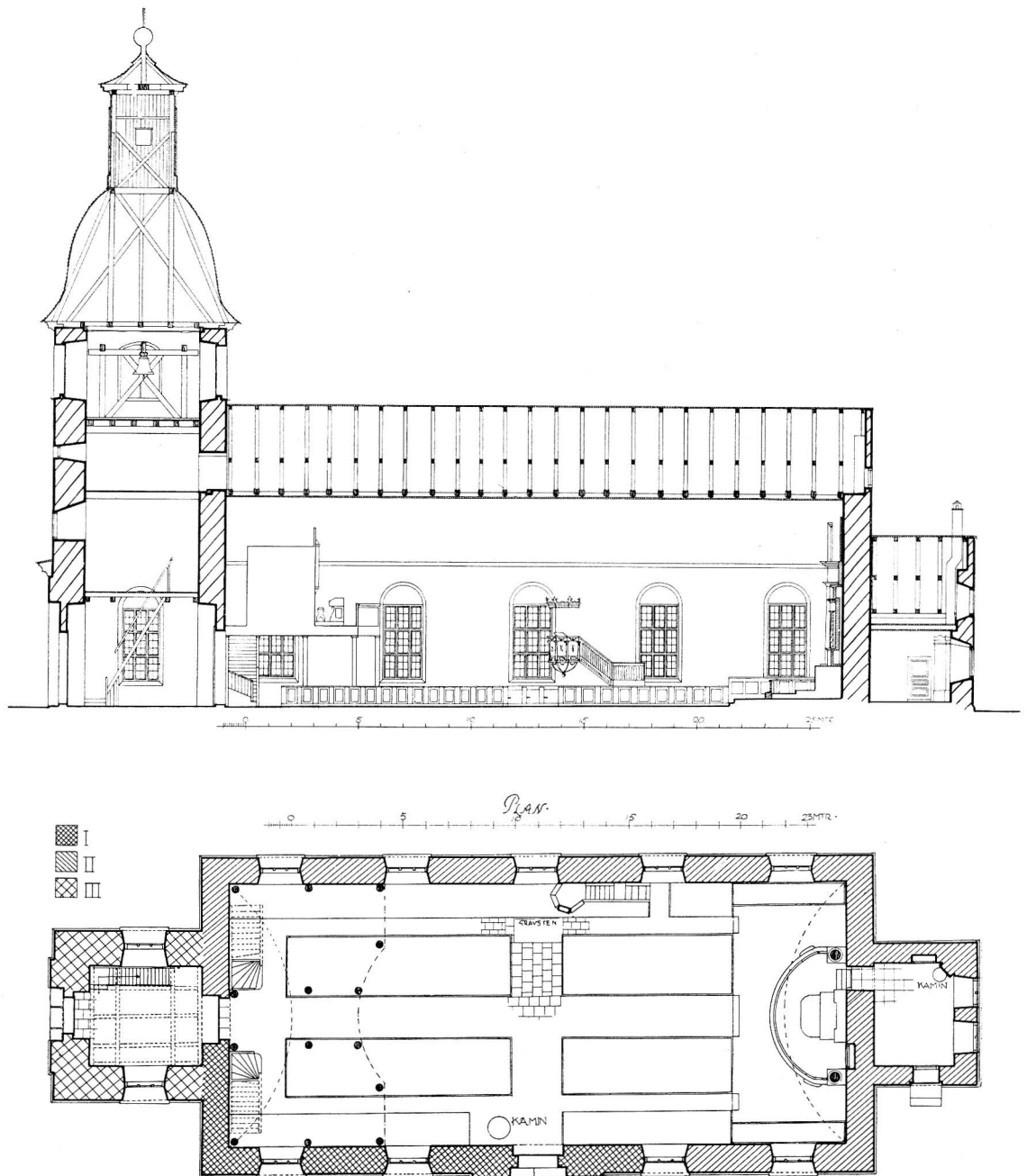

Fig. 110. Längdsektion och plan.
Längenschnitt und Grundriss. — Longitudinal section and plan.

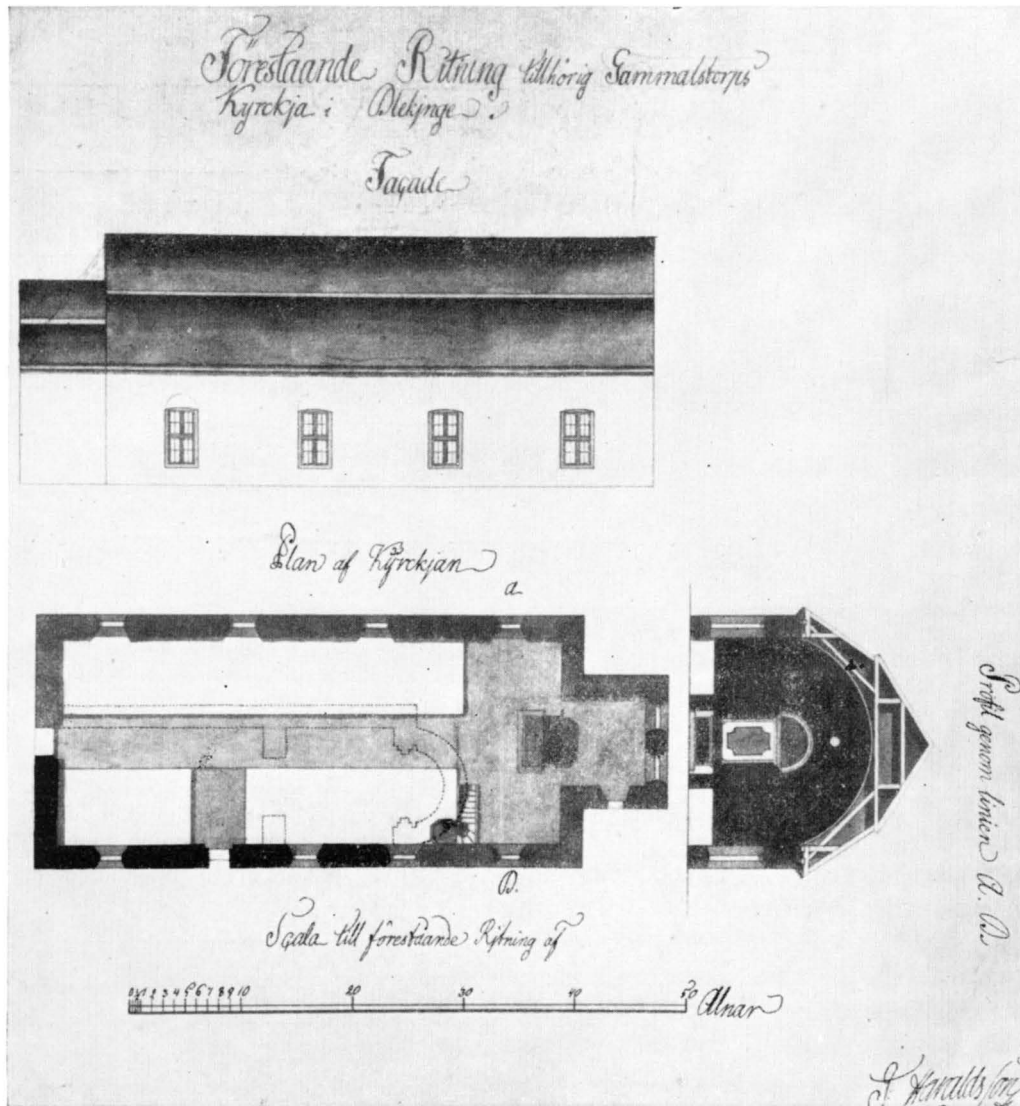

Fig. 111. Ombyggnadsförslag av murmästare J. Haraldsson 1787.

Umbaueutwurf von Maurermeister J. Haraldsson. 1787.
Project of rebuilding by J. Haraldsson, the master-mason, 1787.

gråmålat. En i mörkare färg målad trälist förmedlar övergången till väggarna. I sakristian platt, vitat tak, i tornets bottenvåning platt, vitat trätak på synliga bjälkar.

År 1823 uppfördes det nuv. tornet av tegel och gråsten (fig. 108). Samtidigt härmed upptogs tvenne fönster i långhusets v. gavel. Först vid denna tid voro samtliga arbeten

Fig. 112. Interiör mot ö.
Innes gegen Osten. — Interior towards the east.

i kyrkan fullbordade, invigningen ägde rum 17/9 1826. En i v. gaveln omkr. 1800 uppsatt inskriftstavla av kalksten med uppgift om kyrkans byggnadsstid flyttades då till tornet, där den infälldes över v. dörren.

Uppvärmningen sker genom värmeledning, införd 1938.

ÄLDSTA
KYRKAN

Kyrkans plan före 1790-t:s ombyggnad framgår av Haraldssons ritning av år 1787. Den visar ett rektangulärt långhus av något mer än nuv. kyrkans halva bredd samt absidförsett kor av samma bredd som långhuset.

Delar av den gamla kyrkan ingå möjl. i den nuv. byggnadens v. o. s. murar. Ingångarnas utseende i den gamla kyrkan är okänt, likaså fönstrens. 1665 omnämns två fönster i s., ett i v. samt ett i n., trol. i koret; det n. korfönstret antecknas nämligen 1703 såsom lagat. Innertaket möjl. ett platt trätak (omnämnt 1665, då det var spikat på synliga bjälkar). Datering förmodl. 1100-t. eller 1200-t:s början. Ang. senare förändringar veta vi, att yttertaket 1665 var lagt med tegel. 1632—42 omnämnes, att taket förbättrats och att två nya »piller» uppförts. Härmed avses möjl. strävpelare till långhuset. — Golvet var 1665 av tegel samt lagades med bräder 1690 och 1705 med sten. Invändigt målades väggarna 1690 av mästare Jon Columbus. 1720 företogs någon större reparation, ty 200 tegel användes till v. gaveln.

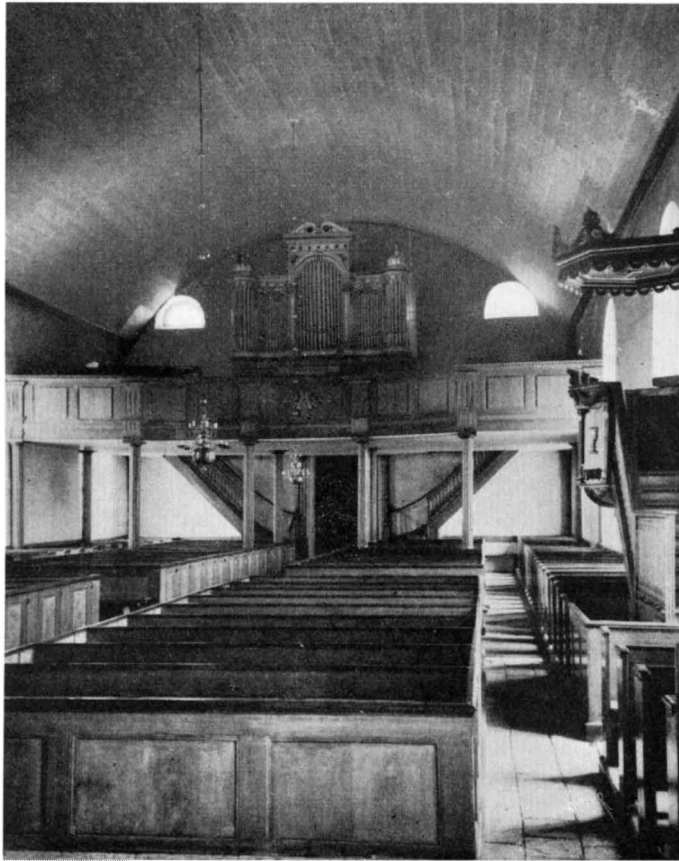

Fig. 113. Interiör mot v.
Innes gegen Westen. — Interior towards the west.

Ett vapenhus av gråsten med loft, täckt med tjärad ekspån, omnämnes 1665. Möjligen har det kvarstått tills tornet uppfördes 1823, ty 1801 lägges nytt golv »under tornet eller s. k. vapenhuset».

Altare av murad och putsad sten. — Altarring med enkla spjälor.

Altarprydnaden (fig. 112) utgöres av en dubbel arkitektonisk uppställning av trä, innefattande en i trä skulpterad och målad relief av Nattvarden. Vid sidorna stå i bronsfärg målade trästatyer av de fyra evangelisterna. Den egendomliga anordningen har tillkommit på följande vis: 1771 gavs handpengar till bildhuggaren för en altartavla med 3 rdr. 1772 inköptes en altartavla från Bäckaskog, för vilken med målning och uppsättning utgavs 273 rdr. 14 sk. Av denna användes huvudpartiet med Nattvarden, överstycket med Himmelsfärden uppsattes i Ysane kyrka (s. 152). För Gammalstorp

INREDNING
OCH LÖSA IN-
VENTARIER

Fig. 114. Madonna. Baltiskt arbete från omkr. 1500.

Madonna. Baltische Arbeit um 1500. — Madonna. Baltic work from about 1500.

anskaffades ytterligare, 1795, »En gammal Altartafla i Näsум inkjøpt at dermed tillöka och förbättra den förr warande». Den kostade 6 rdr. 8 sk. Evangelistbilderna härröra troligen från denna altartavla i Näsум. Slutligen heter det i Vis. PROT. 1830 om altartavlan, att »Då denna Tafla år 1826 renoverades och befriades från en mängd snirklar, öfverlopps bilder och sirater, blef hon genom målningen förvandlad till ett nattstycke, som erhåller sitt ljus från en nedhängande Silfver lampa och glorian kring Frälsarens hufvud». Sedan nu från den av två olika uppsatser hopkomponerade altaruppsatsen avlägsnats allt som ej syftade på Nattvarden, blev den flankerad med kolonner, förgylld och målade. Därvid övermålades bl. a. Gustaf III:s namnchiffer. — De från Bäckaskog och Näsум inköpta altaruppsatserna tillhörde 1600-t:s senare hälft. Utom Nattvardsscenen äro bevarade i kyrkan några defekta rester med inskr. bl. a. »1772»; dessutom förvaras i B. M. följande träskulpturer: Kristus med världsklotet, H. 66; kvinnlig krönfigur, enkelt arbete, H. 39; Johannes evangelisten, rester av grönt, svart, karmosinrött, karnationsfärg och guld, H. 53; Kristus i »Ecce homo»-ställning, har tillhört samma serie som föregående, H. 53; 4 konsoler i form av änglahuvuden, H. 23—25. — Lampan, som hänger över altaruppsatsens Nattvardsscen, är av silver. Stplr: tre kronor. I L (= Jacob Liljedahl i Sölvesborg). H. 4,5, total 28, Diam. 8. Enligt Vis. PROT. 1826 var lampan skänkt av »en kyrkans och församlingens vän» (pastor J. F. Bökman, klockare här från 1818, titulär v. pastor 1821).

Kyrkan har ägt en äldre altarupp-

sats, ty 1688 betaltes 1 dlr 8 öre smt för »Låtit förhöija Altaret medh Een ny Ecketafla». 1690 förses den med »guldh och Sölf» av mästare Jon Columbus från Karlskrona, vilken s. å. målar »Några Beleten». Vad som från denna altaruppsats ingår i den nuv. är ovisst.

Ett medeltida altarskåp har funnits, ty 1665 års Inv. nämner »En gammell Altartaffle, med gammell Arbeit och gammell Malning». Om altarskåpets utseende kunna vi icke få någon tillförlitlig föreställning. Vissa av de följande gotiska träbilderna kunna dock ha tillhört detta skåp.

Stående madonna (fig. 114). H. 74. Baltiskt arbete från omkr. 1500. Besläktad med en bild i Edestad.¹ B.M.

Helig abbot (fig. 115), bärande i högra handen en bok, i vänstra förlorat attribut. Fernissad. H. 79. Vackert, kanske sydnerländskt arbete från sen. hälften av 1400-t.

Två apostlar utan attribut (fig. 116 o. 118), den ena med Kristus-liknande skägg och egendomligt, listigt, men dock godmodigt uttryck, den andre med hängande mustascher och köttig hals, med synnerligen levande karakterisering. Nordtyskt arbete från 1400-t:s början.² H. 36,5—37,5. B. M.

Två ungdomliga apostlar (fig. 117), den ena håller i vänstra handen en bok, den andra en kalk (= Johannes; endast foten av kalken bibehållen). Spår av blått och rött å dräkt samt skär karnation. 1400-t:s sen. del. H. 45. B. M.

¹ Sv. K., Blekinge, I, fig. 320.

² WILLIAM ANDERSON, Apostlarna från Gammalstorp. Blekingeboken 1932.

Fig. 115. Helig abbot. Sydnerländskt arbete från sen. hälften av 1400-t.

Heiliger Abt. Südniederländische Arbeit aus der 2. Hälfte des 15. Jahrh. — Holy abbot. South-Netherlandish work from the latter part of the 15th century.

Fig. 116. Apostlar. Nordtyskt arbete från 1400-t:s början.

Apostel. Norddeutsche Arbeit, Anfang des 15. Jahrh.
Apostles. North-German work from the beginning of the 15th century.

Krucifix. Rött ländkläde, brunsvart hår och skägg, benfärgad karnation. Brunmålade enkelt kors med INRI. 1600-t:s slut. 1690 målas tvenne krucifix av mästare Jon Columbus i Karlskrona.

Kyrkan har ägt ett processionskors av förgylld koppar, tidigast omnämnt i INV. 1788. I VIS.PROT. 1830 beskrives det så: »Ett kors af Koppar, med qvarlefvor af någon förgyllning, 3/4 Aln högt och 1/2 bredt. Å dess ena sida är graverad Frälsarens Korsbild med öfverskrift: IHCPX och Passions emblemer i hörnen; å andra sidan en qvinnobild med öfverskrift: MARIA och ofvan denna bild Lammet med korsfanan samt Evangelisternas attributer i de fyra hörnen. Detta kors synes hafva varit fästadt på ett skaft för att bäras vid processioner». Om dess öde upplyses i INV. 1856: »ett litet krucifix af koppar försåldt».

Predikstol av skulpterat trä, visande fyra sidor av en sexkant; med användande av äldre delar förfärdigad 1825. — 1665 omtalas, att predikstolen med dess baldakin

Fig. 117. Apostlar (t. h. Johannes). 1400-t:s senare del.

Apostel (rechts Johannes). Zweite Hälfte des 15. Jahrh.
Apostles (to the right John). Latter part of the 15th century.

»er Snekiere och Billedsnidere Verck, men icke malet». Den målades 1690 av mästern Jon Columbus i Karlshamn. 1784 heter det, att gamla predikstolen söndertages och inflyttas i läktaren, och 1826 att den blivit »förenklad». »Det har förmodligen icke lyckats att lika så väl förnya dess utseende, efter den goda smakens fordringar, som altartaflan; likväl har den förenklad och prydd med målning och några försilfrade stjernor, blivit satt i ett passande skick» (VIS.PROT.).

Av den äldre predikstolen äro flera rester bevarade i kyrkan, snidade med ornament i beslagsstil, bl. a. två fält av korgens bröstning; i B. M. en fyllning till bröstningen med en evangelist (?) med förlorat attribut. Spår av röd och ljusgrön bemålning. H. 60. 1600-t:s sen. del.

Bänkar, slutna, vid sidogångarna öppna, 1872 målade i ekfärg. — 1665 omnämns nya bänkar »af Snekere arbeid, uden döre». De reparerades och trol. även omändrades 1826.

Fig. 118. Detalj av fig. 116.
Detail der Abb. 116. — Detail of fig. 116.

En herrskapsbänk synes ha funnits ty VIS.PROT. 1850 omnämner, att på »Ryedahlska¹ Herrskapets bänk i Kyrkan» funnos tvenne vapen.

År 1690 utbetalas 2 dlr smt för en horpall.

Läktare i v., vilande på 13 refflade träkolonner. — Orgel med fasad i grått och förgyllning, uppsatt 1893. — 1665 omtalas en läktare av »Sneckiere arbeid», som målas 1690.

Kalk av silver. Sexpassformad fot, trol. 1500-t., med graverad ornering. Å noden 6 knappar med inskr.: »I-H-E-S-V-S». Cuppan är enl. inskr. tillika med patén tillverkad 1819. Splr: tre kronor - Sölvesborgs vapen - ILD (= J. Liljedahl) - N 3 (= 1819). H. 22. — Patén av silver, förgylld.

Sockenbudstyg i träfodral, bestående av kalk av silver, stplr: FM (= Fredrik Meyer) - Karlshamns vapen - C 2 (= 1785) - tre kronor. H. 13. — Patén av silver.

¹ Ryedals säteri förvärvades trol. 1655 av HENRIK OLDELAND, f. 1615 på Skinnerup (nu Ulriksholm) i Bjerger Herred, Odense Amt, Fyen, nedskjuten på Ryedal 1656. Han var militär och konstnär samt förde ett romantiskt kringflackande liv, bl. a. som överste i tysk kejsarlig tjänst. Se V. THORLACIUS-USSING, Henrik Oldeland, En ukendt dansk Kunstner fra det 17. Aarhundrede. Kunstmuseets Aarsskrift 1933—34, s. 131 ff.

Diam. 9. — Oblatask, rund, av silver. Stplr.: tre kronor - Sölvesborgs vapen - ILD (= J. Liljedahl) - N 3 (= 1819). Diam. 4,2.

Dopfunt av ek (fig. 120), målad i ekfärg. 8-kantig. Skålen uppbäres av ett mittstycke och åtta i beslagsstil ornerade sidostöd. Inskr. i relief: »LADER SMAA BØRN KOMME TIL MIG MARC. X. KIRSTENE SUEND OLSONS. I. KYLINGE ANNO 1637.» H. 88. — 1814 omtalas en nu förkommen baldakin. Funten målades 1690 av mästare Jon Columbus i Karlskrona. Enl. Inv. 1830 har även funnit en dopskål av mässing. — I prästgårdens trädgård ligger foten till en medeltida dopfunt av gotländsk kalksten. H. 28. Diam. 69. Trol. 1200-t. sen. del.

Dopskål av silver, enl. inskr. skänkt 1828. Stplr i botten: Sölvesborgs vapen - Tre kronor - IL (= Jacob Liljedahl) - X 3 (= 1828). Diam. 21,5.

Nunmertavla av trä, skulpterad, gråmålad, med spår av äldre blå och röd färg. På stång. Möjl. den som förfärdigades 1750 samt renoverades 1825, varvid ramen förgylldes. H. 100.

Två ljuskronor av mässing. 1). För 6 ljus, å kulan inskr.: »DENA LIUSKRONA ÄR SKIÄNKT AF NÄMDEMANEN OLA LAFVASSON I MÖLLEBIÖRKE TILL GAMMALSTORPS KYRKA ÅR 1796. FÖRFÄRDIGAD AF M : G : HELLSTRÖM I CARLSHAMN». H. 77. — 2). För 6+6 ljus, å kulan inskr.: »FÖRFÄRDIGAD AF M : G : HELLSTRÖM I CARLSHAMN ÅR 1796 ÄR DENNA LIUSKRONA TILL JULEGÅFVA OCH FÖRSTA JULE OTTESÅNG VÄLMENT UPSATT AF EN SOCKNENS LEDAMOT, SOM MED NÖLJE BIDRAGIT TILL DETTA NYBYGDA HERRANS TEMPEL. LARS THYSENIUS COOPV : CAPT :». H. c:a 85. — Ljuskrona av gjutet glas för 6 ljus. Troligen den som 1834 omtalas såsom gåva av Sven Ingemansson i Bjäraryd. H. c:a 80.

Kandelaber av nysilver, 7-pipig, gåva 1881. H. 72. — Ett par ljusstakar av tenn, profilerade. Inskr.: »1784 GAMMALSTORP KYRKE STAKAR. Stplr: tre kronor — Karlshamns vapen — PE (= Petter Ek) — B 2 (=1784). H. 43.

Spänne till mässhake av silver med graverad ornering och: »CDE — ABS.» Stplr: IM (= Johan Meyer, Karlshamn (?) — N I (= 1737). Har tillhört en mässhake, skänkt

Fig. 119. Predikstol, med användande av äldre delar förfärdigad 1825.

Kanzel, unter Verwendung älterer Teile 1825 angefertigt. Pulpit built in 1825 using older parts.

Fig. 120. Dopfund. 1637.
Taufstein. 1637. — Baptismal font. 1637.

av ägaren till Nya Ryedal, kammarherren C. D. Ehrenborg och Anna Beata Silfversparre. Vid inbrott i kyrkan blev den illa skadad, varför den försåldes. — 1803 skänktes ett antependium av svart sammet med silvergaloner av kammarherren Carl Henrik Wachschrager på Ryedal.

Kalkduk av gult siden broderad med silke. Inskr.: »SHL—EVS—IPW—RYEDAL—1790». B. M.

Gravsten av kalksten över »Peder Povelsøn Fordum Sognepräst», d. 1634. I långhusets n. tvärgång, påträffad 1821 i den s. k. prästgraven, då brädgolvet borttogs och stengolv inlades i långhuset. Därvid igenfylldes fyra på sidorna om stora gången belägna gravar.

Porträtt, trol. av kyrkoherden Hans Quidings, d. 1729, hustru, Katrina Elfwedalius; oljemålning på duk inom svart ram. Starkt skadad. H. 91. — Förkomna äro porträtten av kyrkoherdarna Quiding o. Michael Heerman, samt av två okända personer.

Sigill av stål med träskafft. Inskr.: »GAMALSTORPS KYRKORÅDS SIGILL». H. 9,5. B. M.

Stora klockan gjuten 1865, H. 95, Diam. 115. Lilla klockan med nummer 165 omgjuten 1744 av Andreas Wetterholtz i Malmö, H. 95, Diam. 95. — Inv. 1665 omtalar en klocka. Då denna omgöts 1692, nedsmältes även tre gamla, på altaret placerade

Ijusstakar, trol. desamma, som 1667 reparerades i Danzig. Gjutningen skedde på platsen, till ugnen inköptes 480 murtegel. Kostnaderna uppgingo till inalles 491 dlr 11 öre smt. Under omgjutningen användes vid kyrkan en från friherrinnan A. B. Cronhiort på Ryedal lånad klocka.

SAMMANFATTNING

- I. Absidkyrka, invändigt möjl. täckt med plant bräddtak. 1100-t. eller 1200-t:s början.
- II. Madonnabild, helig abbot och fyra apostlar från 1400-t. och omkr. 1500.
- III. Dopfont och predikstol (med senare ändringar) från 1600-t.
- IV. Nuv. kyrkan bygges 1790—1793.
- V. Torn uppföres 1823.

ZUSAMMENFASSUNG

- I. Im 12. oder zu Beginn des 13. Jahrhunderts wurde eine Apsidenkirche errichtet, die vielleicht inwendig mit einer planen Holzdecke versehen war.
- II. Aus dem 15. Jahrhundert und aus der Zeit um 1500 stammen ein Madonnenbild sowie die Statuen eines heiligen Abtes und von vier Aposteln.
- III. Taufbecken und Kanzel (mit späteren Änderungen) aus dem 17. Jahrhundert.
- IV. Die jetzige Kirche wurde 1790—1793 erbaut.
- V. Der Turm wurde 1823 errichtet.

SUMMARY

- I. An apsis church possibly having a plane timbered ceiling. 12th Century or beginning of 13th Century.
 - II. An image of the Virgin, a holy Abbot and four Apostles from the 15th Century of about 1500.
 - III. A baptismal font and pulpit (altered later) dating from the 17th Century.
 - IV. The present church was built in the years 1790—1793.
 - V. A tower was erected in 1823.
-

Fig. 121. Exteriör från s. v.
Auseres von Südwesten. — Exterior from the south-west.

YSANE KYRKA

TRYCKTA KÄLLOR: BRUNIUS, s. 667. — MÜTZELL, Lister, s. 38. — PERON (= Per Persson), Sagor och berättelser på landskapsmål, Sölvesborg 1887, s. 5. — TIDSTRÖM, A., Resa 1756, Lund 1891, s. 1.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: CRONHOLM, p. 197. — A. T. A.: INV. 1830. — B. ST.: Ritn. t. torn o. tillbyggnad av L. HEDIN, gill. 1860. — LANDSKYRKOR. — U. B.: S 32.

KYRKANS ARKIVALIER: ST.PROT. 1798—1827; VIS.PROT. 1818—1882.

Lussabacken strax n. o. om kyrkan har troligen varit en stor kultplats och ett religiöst hedniskt centrum, enär den är anknuten till sagan om Hagbard och Signe. Här finnes en stor platå, en källa, Hagbards ek samt Signes bur, vilken, såsom T. J. ARNE, Blekinge fornminnen, Svenska Turistfören. årsskr. 1925, s. 32, visat, är en bronsåldershög. Dessutom finnas husgrunder samt gravar från bronsålderns mitt. Jfr WILLIAM ANDERSON, Hagbards ek och Signes bur. Sölvesborg 1930.

Fig. 122. Parti av kyrkogårdsmuren.
Partie der Kirchhofsmauer. — Part of the wall of the churchyard.

Till Norge är anknuten sagan om den undergångna staden (Vineta-Atlantissagan); där låg enl. traditionen staden Luntertun.

En sägen, som tyder på byggnadsoffer, berättas av PERON (= Per Persson, Sagor och berättelser på landskapsmål. Sölvesborg 1887, s. 5): »Förr i världen» skulle man bygga en kyrka invid Ysmans, ty det var meningen, att både Mjällby och Ysane skulle höra ihop. Innan bygget börjades, nedgrävdes en bagge, som skulle vara kyrkogrim, men allt virket, som kördes dit om dagen, drogs bort om nätterna; en del drogs dit Mjällby kyrka nu står och en del till Ysane. Därför måste man bygga, där kyrkorna nu äro. Men baggen, som grävts ned till kyrkogrim, måste bli där, och han har visat sig många gånger sedan.

Tills för några år sedan fanns en »Helle källa» på Ängaliden strax s. om Ysane kyrka.

Kyrkogårdsmuren är i n., s. och ö. murad med utbredda, vitmenade fogar, delvis helt brukbeslagen samt avtäckt med gråskifferflisor och röd kalkstensflis (fig. 122); i v. nyare granitmur i kallmur. — 1665 var muren avtäckt med tegel, 1749 utvidgades muren, troligen mot v., samt täcktes. Därvid förbrukades bl. a. 1600 tegel och 500 tegelpannor. 1794 köpes »Täcksten» till muren, som då torde ytterligare utvidgats. Utvidgningar mot v. och s. ha företagits under senare tid. Genom muren leda i ö. och s. ingångar med gjutna järngrindar inom vitade och slätputsade tegelpelare fr. 1860. I n. muren en nyare, smal lucka med järngrind. Å ö. murens yttersida äro anbringade järnringar, vari hästarna bindas under kyrkobesök. — 1663 nämnes en ny port av ek, spånklädd och tjärad. 1749 omtalas s. porten; 1749 får ö. porten brädtak. 1794 inköpas 48 järnplåtar till täckning av »pelarna».

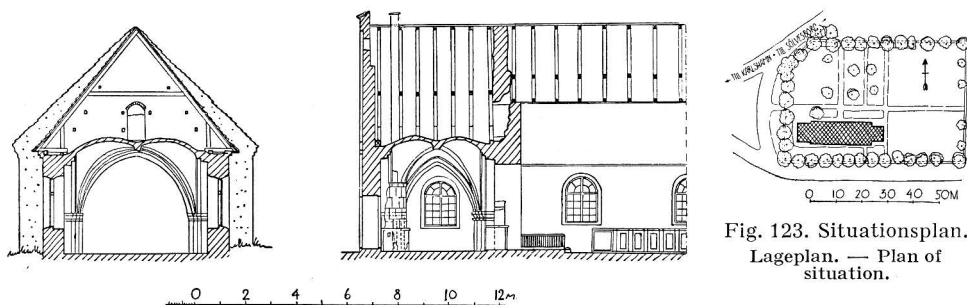

Fig. 123. Situationsplan.
Lageplan. — Plan of
situation.

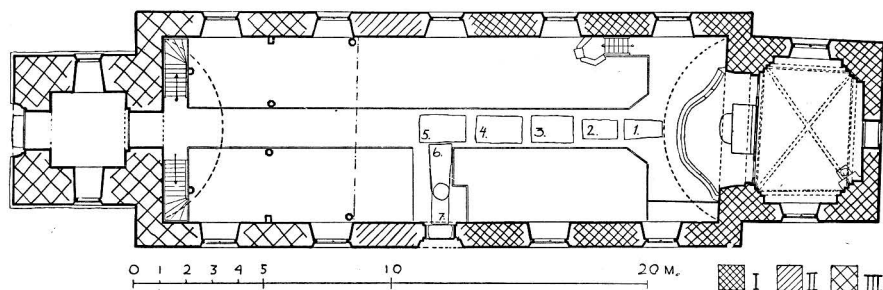

Fig. 124. Plan och sektioner.
Grundriss und Schmitte. — Plan and sections.

Omedelbart utanför ö. muren stod en klockstapel av trä, klädd med spån samt rödfärgad. 1714 blev den helt ombyggd. Den revs samtidigt med tornets uppförande 1861. Dess ljudöppningar liksom senare tornets kallades då för »Ravnegabet» av socknens ungdom. — I s. utanför muren står kyrkans bod av rödfärgat trä.

KYRKO-
BYGGNADEN

Kyrkobyggnaden innehåller ett rätt väl bevarat medeltida parti; det är den längst i ö. befintliga, nu som sakristia tjänstgörande fyrkanten, vilken ursprungligen var kor samt långhusets ö. del. I övr. är kyrkan resultatet av 1777 och 1862 företagna radikala om- och tillbyggnader.

Materialet är i äldsta delen gråsten och tegel i munkförband (mått 28—30×12—13×8) med rösten och valv helt av tegel; långhusets v. del och tornet av gråsten. Sockel å kyrkans äldre murar är icke observerad; tornet däremot vilar på en enkel, spritputsad gråstenssockel. — Utvändigt äro murarna spritputsade och vitade. Profilerad, dragen list. Korets ö. röste livas av tre rektangulära krön samt av spetsbågiga blinderingar och sågsnitt. — Fönsterna äro stickbågiga, i senare tid utvidgade i koret och långhusets ö. del. Träspröjsar i ekfärg. Solbänkar klädda med svartmålad järnplåt. I

Fig. 125. Munkpannor på korets n. takfall.
Mönchdachziegel auf der nördlichen Dachfläche des Chors.
Roofing tiles upon the northern roof truss of the chancel.

korets ö. röste en liten rektangulär dageröppning. — Dörrarna äro raktäckta och brunmålade. — Yttertaket å tornet av plåt, eljest tegel. Korets n. takfall täckes ännu av munkpannor (fig. 125).

Invändigt äro murarna slätputsade och vitade. Vid inläggning av värmeledning 1931 påträffades i samband med raseringen av en kakelugn i korets (= nuv. sakristians) s.ö. hörn en sakramentsnisch i ö. väggen, H. 70, B. 43, Djup 43. — Golvet är i tornet av ölandsflis; i långhusets mittgång ölandsflis och äldre gravstenar samt kring altaret tegel (mått $27,5 \times 13$); under bänkarna samt i koret trä. — Innertaket utgöres i långhuset av ett i grävitt, tidigare i gult målat brädvalv i segmentform, i tornets bottenvåning platt trätak, spikat på synliga bjälkar. Koret täckes av ett senare inslaget, vitputsat korsvalv av liggande tegel i fiskbensmönster med svagt buktande hjässlinjer (tegelmått $27,5 \times 12 \times 8?$), vilande på 4-språngiga hörnpilastrar (fig. 127) med kapital, bestående av platta, hålkäl och vulst. Den n. murpelaren mot ö. är avhuggen strax nedanför kapitälet (en sten under profilen och 126 cm från golvplanet). Sköld- och gördelbågar äro spetsbågiga, med tre hörn. Valvribbornas profil är fyrsidig, av en stens bredd; något avsmalnande vid anfangen. Triumfbågen är rundbågig och till sin nedre

Fig. 126. Interiör före senaste restaurering.
Innere vor der letzten Restaurierung. — Interior before the last restoration.

del något skrånande mot v., emedan ett stycke av vederlagen här blivit avhuggen. Den är högre och vidare än den intilliggande valvgördelbågen och bevisar sig sålunda vara i senare tid förstörad.

URSPR.
TILLSTÅND

Om kyrkans urspr. skick kunna vi med ledning av bevarade delar och av handlingar göra oss en viss föreställning. Hon bestod av ett rektangulärt långhus med lägre och smalare, rakt avslutat kor (= nuvarande sakristian). Utvändigt stodo murarna troligen oputsade. Koret har och troligen hade även långhuset en tegellist med enkel profilering. Av fönster funnos ett spetsbågigt i korets ö. mur, (spår därav synes), trol. två i kyrkans s. murar och möjl. ett i v. — I långhusets s. mur, där nuvarande portal finnes, syntes trol. en spetsbågig portal. — Yttertaket av munktegel. Invändigt voro murarna vitputsade. Å den nuvarande korvinden äro nämligen murarna ovan valven upp till takstolens fot vitputsade. Innertaket bestod sannolikt av ett platt trätak, korets röste ovan hanbjälken är nämligen oputsat. I nuvarande takstolen i långhuset finnas rester av en äldre; korets nuvarande takstol av furu (sparrarna 14×11) är möjligen den ursprungliga, dess bindare synas ha avsågats vid valvets inslagning. I gaveln mellan långhus- och korvind finnes en rundbågig ingång, vilken senare delvis igenfyllts med tegel och gråsten.

Denna lilla kyrka, vars måttförhållanden enligt beskr. 1830 voro: koret 7 aln. L.

9 aln. B. långhuset 18 aln. L. 12 aln. B. har möjligen uppstått under inflytande från den närliggande Sölvesborgs kyrka, vars i s. tillbyggda kapell å röstet har en om Ysane korröste erinrande blinding. Då Sölvesborgskyrkan torde ha uppförts vid 1200-t:s slut och tillbyggnaderna något senare, torde Ysane kyrka ha uppförts omkr. 1300 eller under 1300-t:s förra hälft. Den lär ha varit vigd åt den hel. Gertrud (MÜTZELL, Lister).

Troligen under 1400-t:s mitt välves kyrkan. I koret inslås ett korsvalv med ribborna utgående från fyrsprångiga pilastrar; i långhuset slås tvenne korsvalv, vars ribbor gå ned på tresprångiga pilastrar.

I samband härmed torde interiören ha dekorerats; 1931 upptäcktes sengotiska, ännu ej konserverade kalkmålningar ovan triumfbågen i långhuset samt å korets ö. vägg. Ovanför ett draperi synes i koret en horisontal bladstav och över denna å en med rödbruna stjärnor beströdd fond figurer, bl. a. en apostel, allt i svart och rödbrunt. Målningarna äro samtida med valvet och torde kunna dateras till 1400-t:s mitt. I långhuset synes intill triumfbågens n. kant svart målning med rester av en inskr. i minuskler: M:c, därunder några otydliga fragment i mörkgrått samt ovanför ornamentfragment i samma färg, bl. a. ett rutverk av samma art som i sakristian. Målningen har troligen fortsatt uppåt kring bågen samt om hörnet på triumfbågens innersida. Det är möjligt, att den del av inskr. som synes, utgör början till ett årtal som också skulle datera målningarna i sakristian — Sedan ovanst. skrivits ha målningarna år 1938 frilagts gen. konservator O. Oswald. Doc. Monica Rydbeck har för Sv. K. gjort nedanstående beskrivning av målningarna. (Jfr M. Rydbeck, Nils Håkansson, »Vittskövlmästaren», Fornvännen 1940).

Korets målningar täcka delvis östra väggen och valvets fyra kappor, medan långhusmålningarna inskränka sig till triumfbågen samt ett murparti mellan sydväggens östligaste fönster och det nedrivna östra kryssvalvets ännu skönjbara sköldbågskontur. Triumfbågens undersida markeras av ett rombmönster, medan ett språkband följer själva bågöppningen (fig. 128).

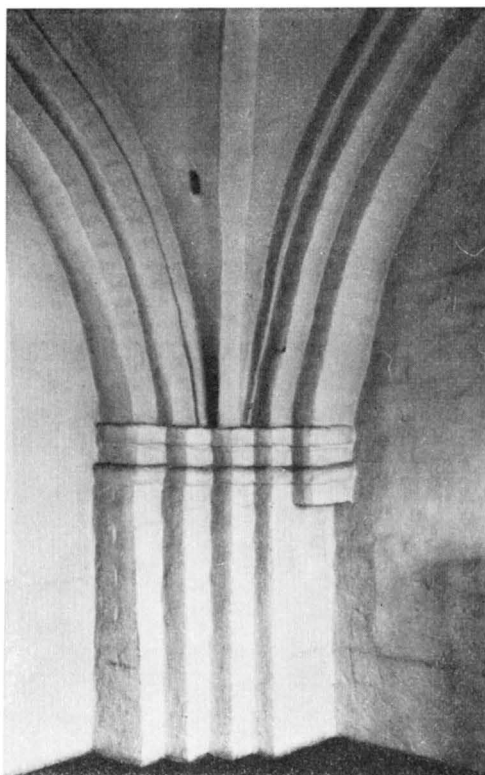

Fig. 127. Fyrspångig hörnpilaster i koret.
Eckpilaster im Chore. — Vault-supporter in the
chancel.

KALK-
MÅLNINGAR

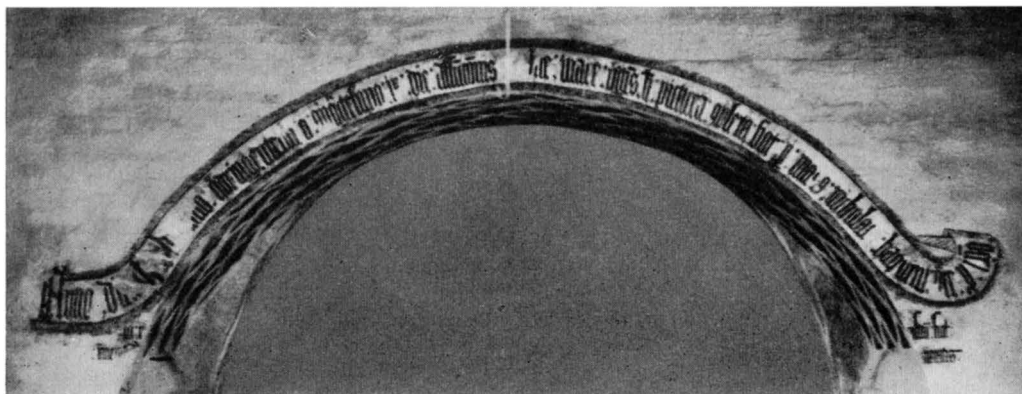

Fig. 128. Språkband över triumfbågen.
Spruchband über dem Triumphbogen. — Inscription over the chancel-arch.

Inskriften å detta språkband, placerad på en så anmärkningsvärd iögonenfallande plats, är målad med svart färg i 10—20 cm. höga minuskler och är av den största vikt, när den innehåller uppgifter både om året för målningarnas tillkomst och om målarens namn: ANNO: DOMINI: MILLESIMO: QUADRINGENTESIMO: IX: IN DIE ASSUMPTIONIS: SANCTÆ: MARIE: VIRGINIS: HÆC: PICTURA: COMPLETA FUIT: PER: MANUS: NICHOLAI: HAQUINI: ORATE: PRO: IPSO: (År 1459 å den heliga jungfru Marie himmelfärdsdag, fullbordades denna målning av Nils Håkanssons hand. Bed för honom).¹

Nedanföör språkbandets fria ändar synas några få rester av en tyvärr otydlig inskrift. Troligen har den skadats i samband med en mindre utvidgning av triumfbågen under språkbandet. Vid södra sidan kan skönjas ?ASTRU: FUIT: ?IETATIS.

Intill östligaste långhusfönstret, längs konturen av det nedrivna kryssvalvet, återstår av en framställning av Kristus i Getsemane den knäböjande Kristus och, bredvid honom, två lärjungar, en ung skägglös samt en försedd med mörkt, klivet skägg (fig. 129). Ovanför Kristi huvud pekar en hand på ett språkband med en delvis utplånad inskrift, som sträcker sig från Kristushuvudet till de högre upp placerade pinoredskapen. Nedanföör Kristus löper en bård av stora, utbredda eklövslänkande blad och därunder en framställning av ett medelst ringar på en stång upphängt draperi.

Målningensresterna som helhet markera genom sin komposition tydligt konturen av det valv, som en gång täckt detta parti av långhuset. Utan tvivel ha båda de valv, vilka enligt Brunius' uppgift² täckt långhuset, varit försedda med liknande målningar. Av korets utsmyckning är åtskilligt mera bevarat. Dess östra vägg fylles

¹ Till tolkningen ha professor Albert Wifstrand och docenten Krister Hanell bidragit.

² C. G. BRUNIUS, Konstanteckningar under en resa år 1849, Lund 1851, s. 667.

Fig. 129. Kalkmålning intill östligaste långhusfönstret. Kristus i Getsemane, bredvid honom två lärjungar.

Kalkmalerei neben dem östlichsten Fenster des Langschiffs. Christus in Gethsemane, neben ihm zwei Jünger.
Mural painting near the most eastern window of the nave. Christ in Gethsemane, beside him two disciples.

av en skildring av Jesu intåg i Jerusalem (fig. 130). Mot en ljus vitgul bakgrund, dekorerad med strödda, mer eller mindre invecklade stjärn- och liljeornament, avtecknar sig å väggens vänstra tredjedel Kristus, ridande på åsnan, följd av fem glorieprydda lärjungar, av vilka två äro helt synliga, placerade i förgrunden, medan endast huvudena av de tre övriga angivas.

Det kläde, på vilket åsnan trampar, avbrytes av en sedermera upptagen dörröppning och fortsätter å murens högra tredjedel, som till större delen täckes av en bild av det muromgärdade Jerusalem. Innanför tinnkransen ses två kyrkobyggnader med torn, medan i porten skymtar en folkmassa, representerad av fem personer.

Fig. 130. Kalkmålning på korets östvägg. Jesu intåg i Jerusalem.

Kalkmalerei auf der Ostwand des Chors. Jesu Einzug in Jerusalem.
Mural painting on the eastern wall of the chancel. The entry of Jesus into Jerusalem.

Längst i bakgrunden ses ett träd med dels hjärtformiga, dels mångflikade blad och en man, som klättrat upp bland dess grenar.

Målningarna å murens mittparti, mellan en fönsteröppning och en därunder upptagen dörr, ha emellertid förstörts. Dekorationen å partiet från och med åsnans huvud fram till figurerna i porten äro sålunda tillfogade vid restaureringen. Brunius omtalar den utåt spetsbågiga fönsteröppningen som igenmurad.

Under figurframställningarna sträcker sig här som i långhuset en bred bladbård,

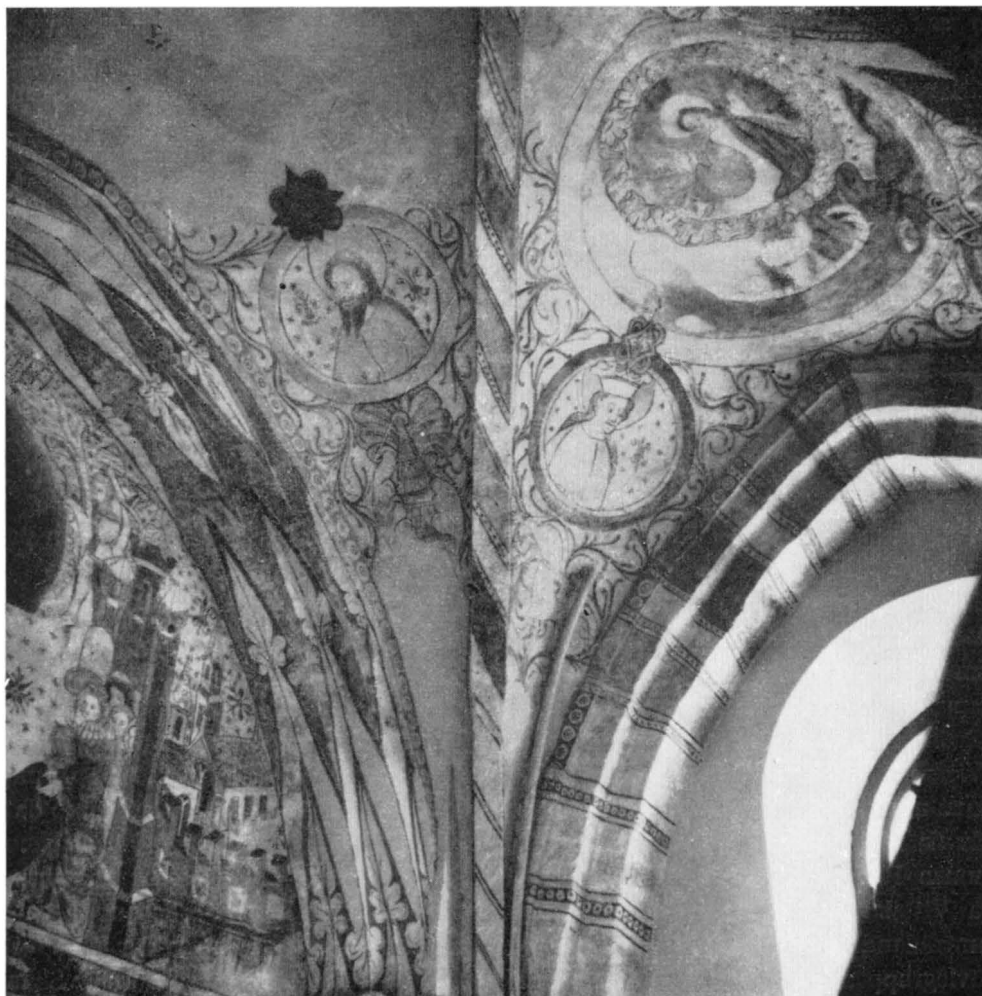

Fig. 131. Kalkmålning i korvalvets svicklar.
 Kalkmalerei in den Zwickeln des Chorgewölbes.
 Mural painting in the spandrels of the vault of the chancel.

genomdragen av en stav och därunder samma målade draperiarrangemang med upphängningsringar och stång som på södra långmuren.

Å kryssvalvets kappor har decorationen anbragts efter andra principer. Mitt på varje valvkappa har funnits en stor rundel och därnedanför i vardera svickeln en mindre sådan. Mellan dessa utbreder sig ett ytfyllande rankverk, som oftast nederst i svickelhörnen ersättes av en djurfigur eller stora akantusornament.

Rundlarna omsluta figurframställningar (fig. 131). Av de åtta svickelrundlarna

äro sex bevarade och innehålla bröstbilder av gestalter ur helgonlegenden eller bibeln. De sakna visserligen individuella attribut, men fyra äro glorieförsedda, två av dessa äro kvinnliga helgon med krona, två sakna gloria, nämligen en äldre man i rundkullig mössa samt en kvinna i huckle eller luva. Av de stora mittrundlarna finnas endast två i behåll men av dessa att döma ha de bildat en serie skapelseframställningar. Det bör dessutom särskilt betonas, att vissa av valvfigurerna efter avknackningen varit så pass ofullständiga eller suddiga, att de ej kunnat med säkerhet tolkas vid restaureringen.

Å korvalvets ribbor och de osedvanligt rikt artikulerade sköld- och gördelbågarna är anbragt en dekoration av tvärställda band, cirkel- och linjeornament. Den östra sköldbågen är speciellt markerad genom kraftiga spjutformade akantusblad, som inarbetats i det lineära zig-zagornamentet.

De färger, som Nils Håkansson använt i Ysane, äro rödbrunt (stundom svart) till konturerna och i övervägande grad även för figurernas dräkter, vidare svart, gråblått, grönt och gult.

Vad människornas ansikten beträffar, äro de tämligen stereotypa, med höga pannor, breda kindknotor och ofta tvekluvet, spetsigt skägg.

Den ytfyllande ornamentikens bladrankor, liljeornamenten, de kraftiga akantusartade eller treflikade bladen, de koncentriska cirkelornamenten bidraga jämte de synnerligen karakteristiska figurskildringarna till att man med säkerhet kan inlemma Ysanemålningarna i en serie kyrkodekorationer i nordöstra Skåne.¹

Sedan länge ha till en och samma grupp kunnat räknas utsmyckningen i kyrkorna i Vittskövle, Gärds Köpinge, Långaröd och Gladsax.² Till denna Vittskövlegrupp kunna numera föras målningarna i Torna Hällestad i mellersta Skåne, vilka äro daterade år 1460, året efter Ysanemålningarna.³ Ytterligare bör serien utvidgas genom namnen Rinkaby, Nymö, Ravlunda och Knislinge, dessa senare liksom den ursprungliga Vittskövlegruppen belägna i provinsens östra del. Tack vare den på en så framträdande plats anbragta inskriften i Ysane kyrka kan dessutom den s. k. Vittskövlegruppen benämnas efter sin upphovsman, Nils Håkansson, som utgör Skånes enda till namnet kända medeltida kyrkomålare.

VAPENHUS

Möjligen något senare under medeltiden tillbyggdes vid långhusets v. del i s. ett vapenhus av tegel, vars röste enl. BRUNIVS upplivades av tre spetsbågiga blinderingar. Det vitputsades 1770. Utvändigt var det 1665 täckt med tegel, invändigt med ett platt trätak (1729 omtalas ett nytt loft). 1664 förfärdigas en ny dörr av ekplankor. Vapenhuset revs, då tornet uppfördes 1860.

¹ MONICA RYDBECK, Sydsv. Dagbl. d. 26. 10. 1938.

² O. RYDBECK, Medeltida kalkmålningar i Skånes kyrkor, Lund 1904, s. 116 f.

³ J. ÅKERMAN, Försök till beskrifning öfver Hellestads pastorat, Lund 1828, s. 56 ff. — J. E. FORSSANDER, Skånskt kalkmåleri, Skånes hembygdsförbunds årsbok 1939, s. 56 f.

Fig. 132. Altaruppsats med relief, föreställande »Uppståndelsen».

Altaraufsatz mit Relief, die Auferstehung darstellend.
Retable with reliefs, representing the Resurrection.

År 1703 insattes nya järngaller i fönstren. 1751, 1754, 1812 och 1813 insättas nya fönsterkarmar, men huruvida fönsterna utvidgats vid dessa tillfällen kan numera icke avgöras. De nuvarande fönsterformerna torde i huvudsak förskriva sig från tillbyggnadsåret 1777 (se nedan). — 1664 inköpas ekplankor till två nya dörrar utom den ovan nämnda i vapenhuset. Ännu 1830 voro kyrkans äldre delar helt täckta med munktegel. 1840 uppsattes kostnadsförslag för yttertakets reparation, varvid »en del af monkstenen borttages för att reparera den öfrige delen af taket som är af samma stensort, och i dess ställe lägges tak af wanlig taktegel». — Golvet var 1665 lagt med tegel. 1688 lägges hela golvet med sten och 200 tegel. 1803 höjes korgolvet, och 1840 omlades golvet i långhus och kor, 1917 beviljade K. M:t, att de gamla gravstenarna i kyrkans golv finge upptagas och ölandssten inläggas. — 1920 beslöts täcka långhusets brädvalv med ett lager murbruk för att bibehålla värmen i kyrkan.

SENARE FÖR-
ÄNDRINGAR

År 1777 tillbyggdes långhuset mot v. 8 alnar. Till material användes gråsten. Invändigt täcktes denna del med ett tunnvalv av bräder. 1782 utbetalades arvode »Till målaren för Hans Maijt:s höga namns och årtalets påsättning å tillbygget af kyrkan».

Samtidigt härmed torde s. långhusportalen utvidgats, enär den 1849 enligt BRUNIUS var invändigt stickbågig.

I samband med denna tillbyggnad torde koret förändrats till sakristia. Det spetsbågiga fönstret i korets östvägg tillmurades, en kakelugn uppmurades i sö. hörnet, vilken helt dolde den redan under 1400-t. genom valvpilastern skymda sakramentsnischen, altaret flyttades fram i triumfbågen, och denna utvidgades.

År 1862 ombyggdes kyrkan enligt förslag av L. Hedin. De tvenne korsvalven i långhuset nedbrötos, och i stället uppfördes det nuvarande brädvalvet; i korets ö. mur upptogs den nuvarande raktäckta ingången; vapenhuset raserades, s. långhusportalen nedbröts, och ingången fick en raktäckt, enkel omfattning.

I v. tillbyggdes samtidigt ett torn av gråsten och delvis tegel, varvid materialet bl. a. togs från det samtidigt rivna, vid långhusets s.v. del uppförda vapenhuset. I översta våningen fyra par ljudöppningar med brunmålade luckor. Däröver reser sig en 8-kantig, gråmålad trälanternin med huv av galvaniserad plåt, krönt av ett gjutet järnkors.

Kyrkan uppvärms sedan 1931 med lågtrycksånga; vid anläggningen av värmekammaren påträffades under korgolvet gravkistor av trä.

INREDNING
OCH LÖSA IN-
VENTARIER

Altarring av 1803. — Altaruppsats av skulpterat, målat och förgyllt trä (fig. 132), renoverad 1928. I mitten en relief: Uppståndelsen. Överst Kristus med världsklotet. På sidorna de fyra evangelisterna. — 1772 inköptes en ny altartavla. I VIS. PROT. heter det, att uppsatsen »såges hafva utgjort öfra delen af den altartafla, som Gammalstors kyrka år 1772 inköpte för 60 dlr smt ifrån Beckaskog». Över centralscenen syntes förr Gustaf III:s namnchiffer, nu endast inskr.: »Gloria in excelsis Deo» jämte 1772. De figurliga delarna äro från senare hälften av 1600-t., så även delvis infattningen; predellan är dock trol. från 1772.

Kyrkans medeltida altarskåp omnämnes 1665: »En gammell Altertafla, med gammell arbeid och gammell malning». 1691 förgylles det av mästare Jon Columbus, som även målar ett krucifix. 1727 omnämnes »lagat och sammanlimat något på crucifixet som står öfver altaret och på sielfwa altaretaflan». 1830 ägde kyrkan ännu i behåll två skåp med dörrar, »visande apostlarnes bilder af trä, 13 tum höga och simpelt arbetade». 1822 funnos: tre kvinnor med barn på armen (madonnor) och en biskop. VIS. PROT. 1830 omtalar fyra »träbilder» c:a 1 1/4 aln H. (tre kvinnor med barn på armen, den fjärde biskop med mössa). Det är påtagligt, att här föreligger en förväxling med de från Gammalstorp kända träskulpturerna (se sid. 133). Numera äro endast bevarade i kyrkan: en manlig helgonstaty av ek, defekt, endast underdelen är bevarad samt ett stycke av sidan, (trol. 1400-t:s slut), H. 67, samt en rest av korset till det ovan nämnda krucifixet med spår av grön färg, L. 209.

Predikstol av skulpterad ek (fig. 135), målad och förgylld, med reliefbilder av de fyra evangelisterna. 1600-t. 1665 omnämnes predikstolen med baldakin: »er Snekie och Billedsnider Verek, dog ingen malning». 1691 målas den av mästare Jean Columbus. Enl. beskr. 1830 i A. T. A. stod över den nu försvunna dörren: »Anno 1691». 1727 upp-

Fig. 133. Manlig helgonstaty. Trol. 1400-t:s slut. Statue eines männlichen Heiligen. Wahrscheinlich Ende des 15. Jahrh. Statue of a male saint. Probably from the end of the 15th century.

Fig. 134. Matteus. Skulptur från altaruppsatsen. Matthäus. Skulptur aus dem Altaraufsatz. Matthew. Sculpture from the retable.

sättes en trappa till predikstolen och baldakinen repareras; 1840 föreslås att hela predikstolen vitmålas och »figurerna skuggas». 1860 flyttas den till norra väggen och målas i ekfärg, 1916—17 beslutas att restaurera predikstolen samt avlägsna bronsfärgen. Den övermålad 1925 och renoverades 1928.

Bänkar, slutna, målade i ekfärg, med enkla fyllningar och beslag. Vid nuvarande korets s. vägg en sidobänk av samma utseende. — 1665 voro bänkarna nya, i tvenne rader »och Skuret alt aff Snekiere arbeid». 1727 inköpas dörrbeslag till 28 stolar, som även målas. 1781 repareras de gamla bänkarna, och nya uppsätts (delvis?); 1786 målas samtliga. 1916—17 beslutas att borttaga främsta bänken vid altaret.

Läktare i v., vilande på pelare, allt i ekfärg. — Orgelfasad i vitt och guld från 1923, målad 1925. En läktare målas 1690 av mästern Columbus. 1698 uppsattes en ny läktare.

Kalk av silver, 6-passformad fot med fastnitat krucifix samt inskr. »YSSENE. KERKIS. KALK. OC. DISK. 1. 6. 7. 0.» Å noden sex knoppar med inskrift: »IHESUS.» H. 18,1. — Patén av silver med IHS i botten; stplr å brättet: Kristianstads vapen — otydlig.

Fig. 135. Predikstol. 1600-t.
Kanzel. 17. Jahrh. — Pulpit. 17th century.

Diam. 13,6. — 1669 tillökas en liten kalk och disk av guldsmeden Johan van Woweer i Kristianstad. Kalken förgylles 1689 samt lagas 1708, 1757, 1773 och 1784. 1689 köpes en liten kalk för 19 dlr. smt.

I Inv. 1665 omtalas att »Daaben er en huggen Steen». 1849 skriver BRUNIUS, att dopfunten är av »marmor. Foten, som till nedra delen är fyrkantig till öfra rund, har skråkant och rundstaf samt derpå ett koniskt mellanstycke jemväl med rundstaf. Skålen, hvilken är halfklotformig, siras med spetsiga blad.» Detta tyder på att den nu försvunna funten trol. varit av kalksten med spetsbågig godronnering och alltså till tiden kunnat sammanfalla med kyrkans förmodade byggnadstid, omkr. 1300 eller 1300-t:s förra hälft. — 1691 målas funten av mästern Columbus. — Den nuvarande träfunten är från 1850-t.

Dopfat av mässing. Å brättet inskr.: »B. B.» Trol. 1600-t. Diam. 80.

Bland ljusredskapen märkas: En ljuskrona av mässing för 8+8 ljus. Profilerad mittstång, avslutad av en stor kula. Enl. inskr. skänkt 1808 av riksdagsman Anders Nilsson i Ysane. H. 75. — 1 par ljusstakar av malm, rikt profilerade, med en

pigg; vilande å tre kulor. Inskr. å den ena: »HAVER. OLUF. PEDERSON¹. I. HOLIE. LADIT. BEKOSTE. DISSE. LYSESTAGER. SOM. SALIG. NIELS. OLSEN. N. O. S. S. D. 1. 6. 3. 7.»; å den andra samma initialer samt: »OC. HANS. SALIG. HVSTV. SISCEL. SANDER. DAATER. HAVE. FORERED. TIL. YSSENE. KIRKE.» H. 31,5. Båda med prydnadsljus av trä, vitmålade och dekorerade. H. 50,5. — Ett par ljusstakar av tenn med inskr.: »HH: S. M. I. D. 1656.» H. 24,5.

Antependium av blå sammet med påsytt kors och silverspetsar. Möjligen det, som inköptes 1810. L. 207. — Mässhake av mörkröd sammet, skänkt 1930. — Mässhake av vinröd sammet (fig. 136) i granatäpplemönster; å frånsidan ett kors av rött siden med guld- och silverbroderi samt krucifix i upphöjt arbete, sidenapplikation och broderi. Dep. i B. M. H. 110. Trol. den som omtalas i Inv. 1665.

I kyrkans mitt- och s. tvärgång ligga gravstenar,² delvis med inskrifter från 1600-t.

En värja dep. i B. M. — Kollektskopa av trä, vitmålade. Under nuvarande färglager spår av rött. L. 30. Dep. i B. M. Omnämnd i Inv. 1800. — Nyckel av järn L. 26.

Kyrkan har ägt ett nu förkommet rökelsekar. I Inv. 1700 omnämnes »1 gl. Elldkar af malm». Det nämnes senare under hela 1700-t., men ej i Inv. 1800. — 1805 inköptes och uppsattes »på kyrkoväggen» en nu försvunnen solvisare.

I tornet två klockor av 1897 och 1808. — Vid grävning i koret 1931 fanns i fyllningen en liten (prim-?)klocka, »stor som en bjällra», vilken förkom.

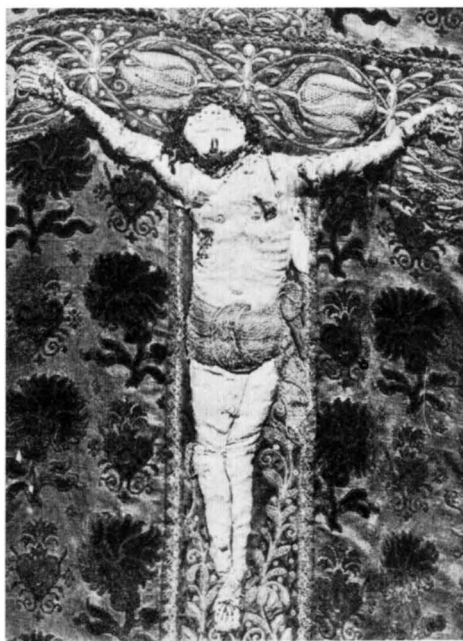

Fig. 136. Detaljer av mässhake. 1600-t.
Details eines Messgewandes. 17. Jahrh.
Details of a chasuble. 17th century.

¹ Storbonden OLOF PERSSON i Holje misshandlades 1658 — året för Roskildefreden — av en svensk ryttmästare Windrufva samt beskylldes senare för att ha legat i bakhåll för denne och hans ryttare. I början av 1660 börjades därför från svensk sida en rättegång mot P., men denne frikändes i april s. å. Saken togs emellertid upp på nytt av landsdomaren, och Olof Persson satt fången i Kristianstad till i slutet av februari 1661, då han för andra gången förklarades frikänd. Möjligen gav hans stora rikedom anledning till denna behandling, enligt KNUD FABRICIUS: Skaanes Övergang fra Danmark til Sverige I, København 1906, s. 144.

² CRONHOLM omtalar vid 1700-t:s mitt, att under kyrkgolvet fanns en mängd människoben, två å tre gånger större än dåtida människors, varför han antager »att de på Risa bärget (= Ryssberget) fordom boende Jättar här haft deras Kyrka och Gudstjenst, om annars sådane warit, sedan christendomen kom in i landet».

SAMMANFATTNING

I. En kyrka, bestående av rektangulärt långhus och lägre och smalare, rakavslutat kor uppföres omkr. 1300 el. under 1300-t:s förra del.

II. Vid 1400-t:s mitt välves kyrkan och förses 1459 med kalkmålningar av Nils Håkansson. Vapenhus uppföres. Av medeltida inventarier har bevarats ett fragment av en helgonbild (fig. 133), trol. fr. 1400-t:s slut.

III. Under 1600-t. ha tillkommit bl. a. predikstol och nattvardssilver.

IV. 1777 tillbygges långhuset mot v., och koret förändras till sakristia.

V. 1862 ombygges kyrkan, varvid långhusvalven och vapenhuset rivs och torn tillbygges i v.

VI. Restaurering 1938, varvid bl. a. de medeltida målningarna framtagits och konserverats.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Um 1300 oder während der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts wurde eine Kirche errichtet, die aus einem rechteckigen Langschiff und einem niedrigeren und schmaleren, gerade abschliessenden Chor bestand.

II. Mitte des 15. Jahrhunderts wurde die Kirche eingewölbt, 1459 mit Kalkmalereien von Nils Håkansson versehen. Eine Vorhalle wurde errichtet. Von mittelalterlichen Inventarien ist ein Fragment eines Heiligenbildes (Fig. 133) erhalten, wahrscheinlich aus dem Ende des 15. Jahrhunderts.

III. Im 17. Jahrhundert kamen u. a. Kanzel und Silbergeräte für das Abendmahl hinzu.

IV. 1777 wurde das Langschiff gegen Westen erweitert und das Chor zu einer Sakristei umgebaut.

V. Im Jahre 1862 wurde die Kirche umgebaut. Dabei wurden die Gewölbe des Langschiffes und die Vorhalle abgerissen und ein Turm an der Westseite angebaut.

VI. Bei einer Restaurierung 1938 wurden u. a. die mittelalterlichen Kalkmalereien freigelegt und konserviert (Fig. 128—131).

SUMMARY

I. A church consisting of a rectangular nave and a lower and narrower chancel ending with a straight wall was erected about 1300 or during the first part of the 14th Century.

II. In the middle of the 15th Century the church was vaulted and decorated in 1459 with plaster paintings by Nils Håkansson. A porch was erected. Of the medieval fittings there remains a fragment of a Saint's image (Fig. 133) presumably dating from the end of the 15th Century.

III. During the 17th Century a pulpit and communion silver were added.

IV. In 1777 the nave was added to in the west and the chancel was changed into a sacristy.

V. In 1862 the church was rebuilt, the vaults of the nave and the porch were demolished, and a tower was erected in the west.

VI. Restored in 1938, when inter alia the medieval paintings were brought out and restored (Fig. 128—131).

Fig. 137. Exteriör från s. o.
Äusseres von Südosten. — Exterior from the south-east.

MJÄLLBY KYRKOR

TRYCKTA KÄLLOR: CARL ADRIAN, Mjällby kyrka, Lund 1931. — ANDERSON, Helgonkult, s. 16. — Karlshamns Allehandas Minnes-Album, Karlshamn 1894. — MÜTZELL, Lister, s. 29 ff. — PERON (Per Persson), Mjällby kyrkoby, Stjernan ²⁴/₁₂ 1904; D:o Kyrkobullret i Mjällby kyrka den 5 april 1801, Nytt och Gammalt 1901. — N. H. SJÖBORG, Samlingar för Nordens fornälskare 2, s. 190 f. o. pl. 49, fig. 167. — STYFFE, s. 90. — Vitterhets Akademiens Handlingar VII, s. 434.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: K. B.: CRONHOLM, p. 184; Smärre skrifter (topogr.); ENGESTRÖMSKA SAML. IX, 1,27. — A. T. A.: INV. 1830. — B. ST.: Förslag till utvidgning fr. 1700-t:s sen. del. Ritn. till ny orgel av LUDV. PETERSON, gill. 1885; Förslag till dekorerings, av A. LINDEGREN, gill. 1896 Plan o. ändringsförslag av TH. WÄHLIN 1919; Förslag till rest. av S. ULLÉN 1940. — LANDSKYRKOR. — R. A.: Ö. I. Å:s skrivelser ritning fr. omkr. 1788.

KYRKANS ARKIVALIER: RÄK. med INV. från 1662.

Lister, vilket i äldre tider genom det segelbara sundet Vesan var skilt från fastlandet, innehade en relativt självständig ställning samt åtminstone under 1400-t. en egen »dægen» eller prost. 1494 omnämnes Jören Påfvelson såsom sockenpräst i Mielby och dægen i Lister (STYFFE).

På kyrkogården hittades 1890 en arming av brons från yngre järnåldern (St. H. M.).

Kyrkans storlek och dess innehav av heliga korsrelikier, vilket tyder på att den varit vigd åt det Hel. Korset, har lockat vallfarare till platsen och därmed har följt donationer. — Petrus Allonis »persona ecclesie myatholby in listria» är känd genom en urkund fr. Lund 1310 $\frac{11}{7}$ (DIPL. SUEC. II, s. 623). Å en bevarad gravsten nämnes Nicolaus Vrena, d. 1337 (s. 172). I dekanen i Lund Johannes Jacobi testamente 1418 $\frac{1}{3}$ heter det: »Item in ecclesia Myæthilby in Lystria ij solidos grossorum» (KR. ERSLEV, Testamenter fra Danmarks Middelalder, s. 192). 1528 $\frac{18}{3}$ lades Mjällby kyrka till Helgeandshuset eller S:ta Annas hospital i Åhus, vilket stiftades 1524 (Fred. I:s Da. Reg., p. 157; jfr Sv. K., Blekinge I, s. 240).

Folkmängden uppgick 1748 till 1 900 personer, 1817 till 3 000, 1822 till 3 600, 1858 hade den genom fiskets uppsving stigit till 5 600 och 1888 funnos 6 715, men på grund av stark emigration sjönk folkmängden sedermera och utgjorde 1912 5 415 samt 1931 5 680 personer.

KYRKO-
GÅRD

Flera på kyrkogårdsmuren liggande hållar visa, att denna varit avtäckt på samma sätt som de bevarade äldre murpartierna i Ysane, Gammalstorp och Jämshög. Mot s., där gamla kastanjer giva kyrkogården en vacker parkkaraktär, står ett par slätputsade portstolpar av tegel med gjutna järngrindar. Den breda gången fram emot kyrkans sydportal kantas av thujor med kraftiga stammar. Den nuvarande kyrkans kyrkogård hade tidigast sin största utbredning mot s. 1856 utvidgades mot v., 1869 mot ö. 1878 ytterligare mot v., 1897 mot n., senare (1918) företogs den ö. utvidgningen. Kvartersindelningen godkändes 1874. Ang. gamla kyrkogården veta vi att 1665 »Kyrckegårdhs-Muuren er af Grå Steen opmuret och ofwen paa trint omkring lagt eller tagt med gammel Tagsteene, som paa mange steder ere sönderslagne, och noglestedz ganske borte». Den reparerades s. å. och 1709, då 309 alnar täcktes med huggen sten. Endast en port, i s., torde funnits, urspr. trol. med en trappgavel. 1750 stensattes under porten. Här som överallt i Blekinge (jfr Mörrum, s. 103) var i porten under trädörrarna inlagt ett järngaller, risten, för att hindra svinen, som gingo fritt omkring på bygatan, att rota upp jorden under dörrarna och tränga in på kyrkogården. Här omtalas »Kiyrccke reesten» (= rist eller galler) 1673. S. å. omtalas en lucka i ö.

En klockstapel av okänd konstruktion nämnes 1709. 1763 uppsattes en ny stapel, vilken torde rivits på 1790-t.

Ö. om s. kyrkogårdsporten (fig. 138) står nu kyrkans bod av spritputsat tegel. 1665 heter det — väl angående en äldre bod — att »Kyrckeladen eller Kornherberget er Wed den Syndre side aff Kyrckegården opbyggt af gråsten, och Tagt med Tagsteen; dog er samme lade allewegne megit bröstfeldig inden till aff Rytter: som i forrige tidher holdte deris Wact derudhi paa Trä- och Sparre-Wercket megit spoleradt; Mange Steene paa Taget sönder oc borte, och en del af De underste legter, som Tagsteenene bör at henge paa ganske forradhede oc någle borte.» Den reparerades 1675 och täcktes med rör(vass).

År 1696 uppföres ett nu rivet benhus av trä, vilket 1783 var täckt med tegel.

MJÄLLBY
GAMLA
KYRKA

Mjällby gamla kyrka kan rekonstrueras med tillhjälp av beskrivningen i 1665 års INV., RÄK. samt en ritning i R. A. (fig. 139). Hon beskrives i Inv. 1665 på följande sätt:

»Kircken er opbygdt af graa Steen med Twå Tårn uden Spiiri. Thet ene Tåårn er Westen for Enden af Kircken opbyggt udhaff grå Steen och er indeni Kircken Hwelfwet på en Rund Steen Pillare och nedan paa begge sider forbyggt med Stoler Kircken till forlængelse och Forsamblingen till gode; Opgangen till samme Tårn er inden i Kircken paa dhen Syndre Wegh.

Det andet Tåårn er ofwenlagdt med Lofft af Fijrrebråder som nu er gammelt och moxen foraadtt, och nedan omkring paa siderne forbyggt med Bäncker och gammelt Pannelwerck; Samme Waabenhuss hafwer Femb småå Feenster; Tu Östen till; Tu Westen till, och it lidet imod Synden. Bemelte Waabenhuss hafwer ocsaa Twå Dörer; Den ene Synder ud ad Kirckegården; Den anden i den SyWeste Hiörne, der igenom mand gaar hen op til Klockerne.

Kircketaget ofwer alt ned ocsaa ofwer begge Tåårnene tagt med Tagsteen. På dhen Nörre sidhe hen imod Östen er opbyggt en Liden Sackristie hwilkens tag i ligemadhe er lagt med Tagsteen; Men inden till er den hwelfwet dog uden Bord Bencke eller nogen Ornament: Samme Sackristie hafwer i förrige tidher haftt tu feenster, det Ene i Öster, det andet i Nör; som nu ere igien Murede; Indgangen till samme Sackristie er inden till i Kircken, forwaret med en starck Egedör ofwerdragen med Jern och en Jernlaass fore.

Kircken er inden till hwelfwet; Hwellingningen ofwer Choret wed den östre Ende och under Taarnet Westen till er Hwid Kalcket; men mit udi Kircken er baade Hwelningen och Weggarne anströgen med gammelt MålerWerck.

På Kircken ere Siuf Feenster nu Wed macht: Tu Små paa den nörre sidhe; Trij nogit Större Synden till; och Tu på Gauffen Westen till.

På dhen Syndre af Kircken ere Twå Egedörre ofwerdragne med Jern, och forwarede med Store Trålaaser medh Jern Rijgeler udhi; Den ene och Störste Dör er for Waabehuset; Den anden och mindre er for Choret.

Och uden for samme dör er it lidet huus som it waabenhuss opmuret af grå steen; hwilket er ofwen till tagt med Tagsteen och inden till hafwer Det it lidet Lofft af fem eller Sex stycken bråder; Samt Twå små Bencker Een Westen och den anden Östen till; Udgangen er ud till Kirckegården, bewaret med een Dörr af fiäll.

Inden: Kircken wed den öster Gauff er it Smuct Altar med Tafle af trä well Arbeydet och med Skilder Werck prydet: På dhen Nörre side Widh Altaret er Skriffte-Stolen: Synden wid, dog icke ganske op till, Altaret, er Degne-Stolen.

På dhen Nörre Side Wed Enden af Choret, staar en gammel Bygning av it Positiw eller lidet Orgel-Werck, deraf Clavererne och Belgerne endnu ere qvar: dog förderfwade: Men Piberne undertagen Tre eller fire Stycken, ere i förrige tider bortsnappede.

Under Swäghbuen Wed Enden af Choret och paa den Nörre Side er Funten eller Daabsteden med hengende Deckell eller Crone ofwer af Trå Ziirligen, Arbetet och formalet.

Strax nedan for Fundten i den Nörre Wrå staar it lidet Altar som er giort af Muursteen.

Mit ud for Samme Altar och paa den Syndre Wegh er Prädickestolen festet, och med Deckel ofwer, som tillige er med måhlning udstofferit.

Imellem närskrefne Altar och Prädickestolen mit paa Gulfwet staar it Stort Crucifix af trä naglet fast till en Tråstötte, och med den öfwerste Ende giort fast i Hwelningen Widh en Jernlenche.

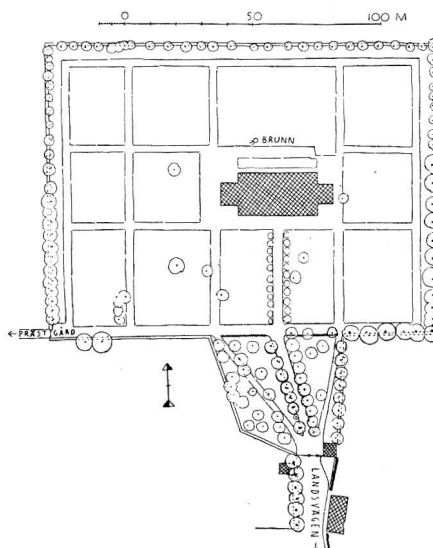

Fig. 138. Situationsplan.
Lageplan. — Plan of situation.

Neden i Kircken och Westen for den store Kirkedör er bygt it gammelt förmahlet Pulpiter eller Skunck twert fore af Nörr i Synder, hwilket staar paa en Stötte, och er bröstoffdigt ja ocfast farligt at gaa och staa oppåa.

Twå Radher Eege-Stoler uden dörre som ere pannelet inden Widh Weggen findis och i Kircken, hwilke reher paa begge sider ofwenfrå gangen Wed Altaret och ned igenom Kircken till den Westre Gaufl. Imellem begge Radher Stole er Gulfwet lagt af Muursteen undentagandis Twå eller Tree Liigsteene som i förre tidher pro Epitaphio ere nedlagdhe.»

GAMLA KYR-
KANS DELAR
OCH FÖRMO-
DADE TILL-
KOMSTID

Gamla kyrkan bestod alltså av ett långhus med rektangulärt, smalare, lägre och ovanligt långt kor med sakristia. Längst i v. höjde sig ett torn, utan att murtjockleken för den skull synes kraftigare tilltagen, allt detta av gråsten. Även vapenhuset vid långhuset (kallat »Stora vapenhuset» enl. CRONHOLM — dessutom fanns ett mindre vapenhus vid koret, jämte sakristia) var krönt med ett torn, här var materialet dock tegel. För valven, som täckte alla rum utom vapenhus och sakristia, torde man böra antaga tegelmaterial. Murlarna ha på planritningen betecknats som varande av olika art mot murarna, och deras material var alltså antagligen tegel. Den omtalade »Rund Steen Pillare» under tornvalvet är enl. planen en mittelstötta, som troligen blivit tillfogad efteråt.

Man kan förmoda följande byggnadshistoria. På 1100-t. bygges av gråsten en absidkyrka, omkr. 28 m L. Den hade små rundbågfönster, som fasaden fig. 139 visar, och enkla dörröppningar enl. planen i samma fig. — Ett torn tillägges omkr. 1200 i v., kanske i försvarssyfte och motiverat av de estniska hedningarnas strandhugg. — I ö. rives absiden och tillägges i dess ställe en förlängning av koret med stora hörnförstärkningar och med sakristia i n. Det sålunda förstörade kyrkorummet indelas av murlare och välves med kryssvalv av tegel. Allt detta trol. i senare hälften av 1200-t. Ännu senare tillkommer det tornförsedda »stora vapenhuset». Det hade enl. CRONHOLM samma bredd som v. tornet och var uppfört av tegel »och tjenar så till förhus som Kläckestapel».¹ Kanske hade även detta torn fortifikatorisk betydelse och var uppfört under det oroliga 1400-talet? Det hade då CRONHOLM skrev, en ingång i s. samt en i s. v. hörnet till övre våningens loft, där klockorna voro inrymda. Två fönster i ö., två i v. och ett i s. 1753 förfärdigas »4 luckor till holen». — Möjligen ha några på kyrkogårdsmuren i s.o. liggande tegel tillhört detta vapenhus (mått: 27,5—30 × 13—14 × 9—10).

Vid okänd tidpunkt före 1665 uppfördes vid korets s. mur ett vapenhus av gråsten, invändigt täckt med platt trätak, kallat Lilla vapenhuset. Ingång i s. (Fig. 139.)

Utvändigt vitputsades murarna 1687. Strävpelare funnos (fig. 139). 1753 betalas för

¹ Liknande tornartade vapenhus i två vån. på sydsidan finnas bl. a. vid Nikolauskyrkan i Sölvesborg (ombyggt), Trolle-Ljungby i Villands hd, Skanör och S:t Olof i Albo hd, Skåne. — Enligt sägnen skulle Stora vapenhuset och v. tornet i Mjällby byggts av två systrar, den ena på Skönabäck och den andra på Hovgården i Hörby. Liknande sägner finnas bl. a. om Sösterkirkene på Gran, Hadeland, Norge från 1100-t. (HADELAND I, Oslo 1932, s. 181 ff.) samt om Yttergrans kyrka i Uppl. — Teglet till s. tornet skulle hämtats från den »gamla staden Luntertun vid Norje by» (CRONHOLM).

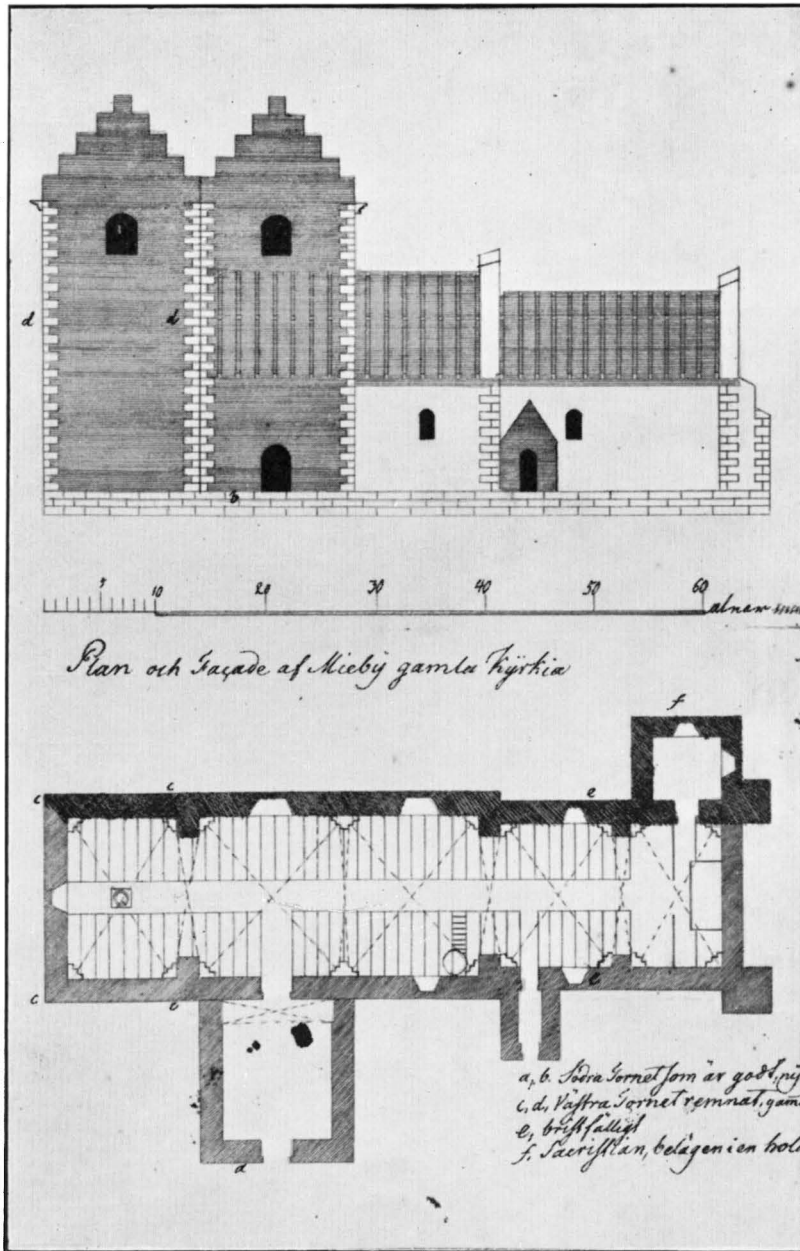

Fig. 139. Mjällby gamla kyrka enligt ritning från omkr. 1788. R. A.

Die alte Kirche zu Mjällby nach einer Zeichnung etwa 1788.
 The old church of Mjällby according to a drawing from about 1788.

Fig. 140. Längdsektion.
Längenschnitt. — Longitudinal section.

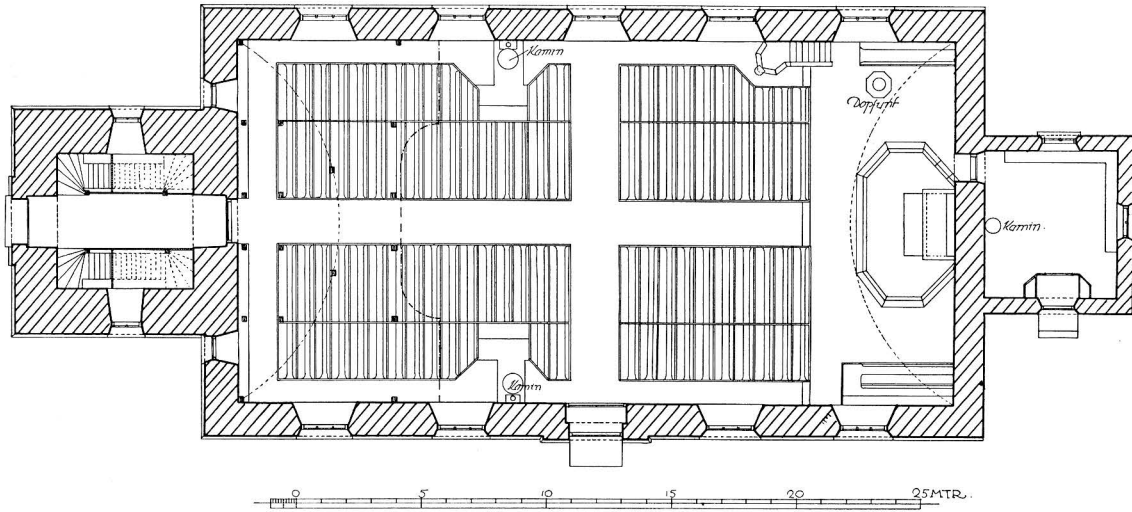

Fig. 141. Plan.
Grundriss. — Plan.

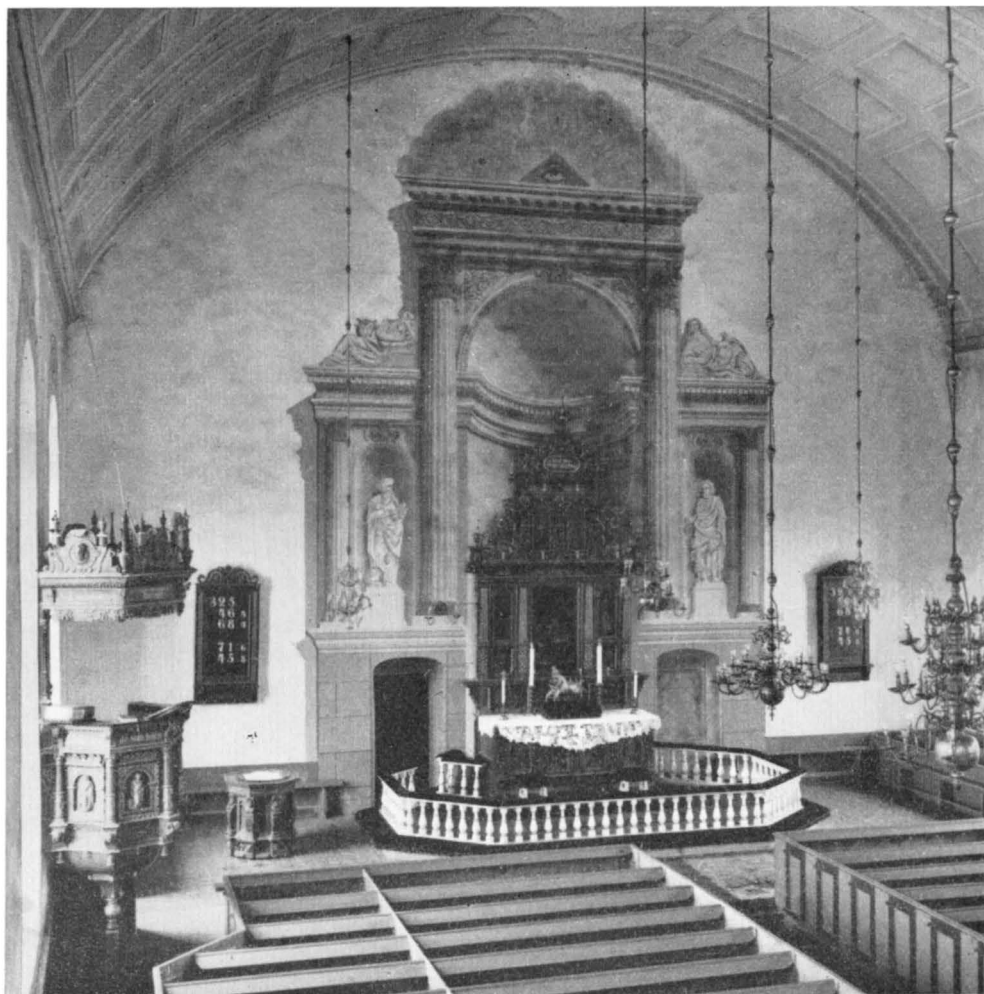

Fig. 142. Interiör mot ö.
Innere gegen Osten. — Interior towards the east.

att »utzira Kyrkians södra murpelare». 1689 omnämnes ett nytt fönster i n.; 1737 funnos 2 fönster på n. sidan. 1693 panelas n. dörren; kanske avses härmed sakristidörren. 1728—30 lades nytt tegeltak över hela kyrkan av murmästaren Andreas Catte från Karlshamn. Därvid användes bl. a. 1 000 lybska tegel. Takrännorna, som voro av bly, reparerades 1687. 1709 köpes bly till rännorna mellan tornet och kyrkan. 1789 försäljes en kvantitet bly, som påträffats i de raserade kyrkomurarna. — Nytt trägolv i kyrkan inlades 1691; 1729 stensattes hela kyrkogolvet. 1744 omtalas dock gravstenar i golvet. Ingången till långhusets valv var försedd med dörr, ty 1709 inköpes ett lås.

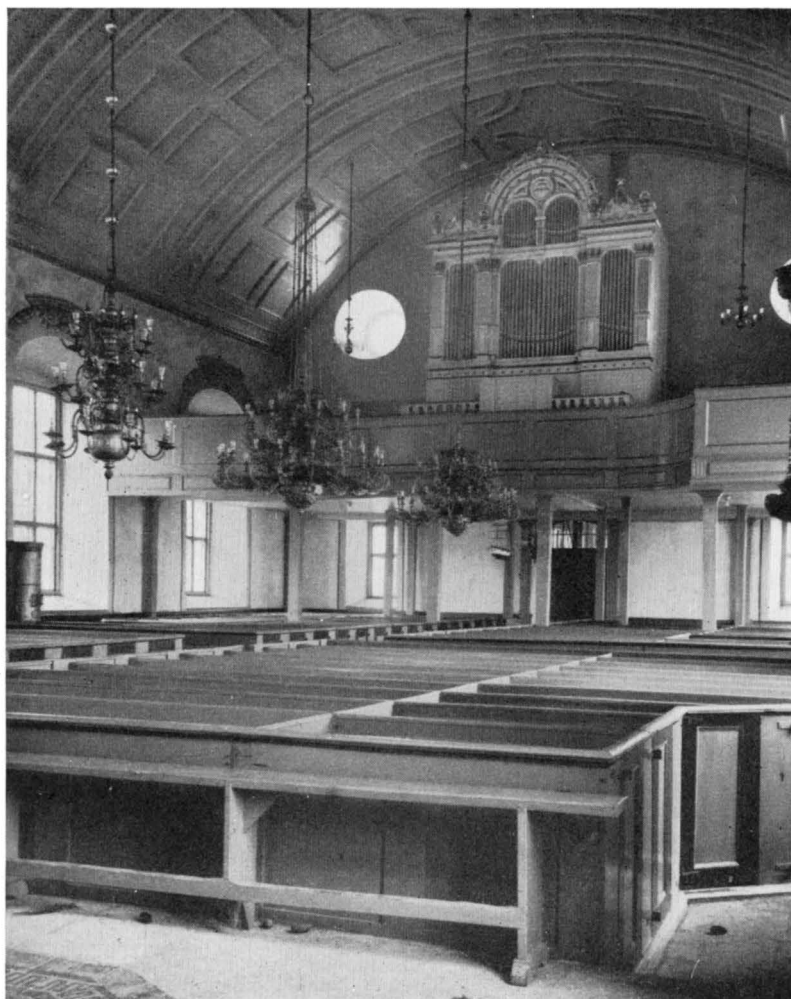

Fig. 143. Interiör mot v.
Innes gegen Westen. — Interior towards the west.

1674 köpes bräder till fyra dörrar i »det hwita Torn, at frelsse hwelfningen från Sniön och Slagregn». V.-tornets övre våningar hade brädgolv, ty 1730 omtalas »Öfwersta Kyrkioloftets uppbyggande» och 1731 »medlasta Mälby Kyrkioloftts åtta stycken gluggars igenmurande hwartill åtgådt 600 stycken mursten». Möjligen användes detta torn till förvaring av spannmål, ty klockorna hängde i sydtornet.

Samtidigt med den nya kyrkans uppbyggande började den gamla kyrkan raseras 1788.

Mjällby nya kyrka, imponerande genom sina stora mått och sina enkla, rediga former, begyntes 1788 och invigdes 1796.

NUVARANDE
KYRKAN

Materialet är gråsten, med torn samt långhusets v., n. och s. del vilande på en enkel, skråkantad gråstenssockel. Utvändigt äro murarna spritputsade med släta hörn och omfattningar. Profilerad, dragen list. Å tornets västfasad i järnankare årtalet 1791. Över långhusets s. ingång ett inskriftsfält med: »SOLI DEO GLORIA 1790». Enligt Vitterhetsakademiens Handlingar 1802 har församlingen erhållit tillstånd uppsätta följande inskrift, vilken dock icke utförts: »Detta Herrans Hus / Byggdes under Kriget / 1788 . 1789 . 1790. / Fullbordades efter Freden 1791 / Gustaf IV Adolph tillät det uppnämnas / efter Drottning / Fredrica Dorothea Vilhelmina / då Hon / anlände till Orten / 1797 / Knut Persson i Hörby /¹ lät rista Stenen / 1798.» Yttertaket täckes av tegel. Tornhuvuven är spånklädd och tjärad med spånen delvis lagda i mönster såsom i Gammalstorp. Däröver en lanternin, krönt av en flöjel med Gustaf III:s namnchiffer och årtalet 1792. Ingångarna äro stickbågiga med brunmålade dörrar. En lucka i sakristians ö. gavel är försedd med tvenne ungotiska järnbeslag. Fönstren höga, smårutade, indelade av träspröjsar med blyinfattning samt med brunmålade karmar. Solbänkar av kalksten. I långhusets östmur tvenne rundfönster, tidigare tillmurade men ånyo upptagna vid kyrkans restaurering 1920. Samtidigt upptogs ett nytt fönster i korets ö. mur.

Exteriörens nuv. utseende avviker i en del detaljer från den i B. St. förvarade ritningen. Å denna är sakristian lika hög som långhuset, medan den i verkligheten blev oproportionerligt låg, långhusets brutna tak gör mot v. en elegant sväng, vilken ej förverkligades; tornhuvuven var planerad med oxögon och skulle krönas med en öppen lanternin, medan den nu visar endast i spånen lagda rutor å ögonens plats samt har en slutna, betydligt enklare lanternin. Vidare saknas nu den planerade omramningen kring fönstren och s. portalen är betydligt grövre och förenklad.

Den ljusa, rymliga interiören med sin i enkla rätlinjiga former hållna inredning är betecknande för sin tids uppfattning. Bland landskyrkor torde Mjällby vara ett huvudexempel på den sengustavianska epokens håg till storvulna proportioner. Trätunnvalvet är genom påspikade lister prydligt indelat i segment, nu ljusgrått målat (före den sista restaureringen delvis även brunt och blått), omkring altaret är en väggdekoration i grisaille, imiterande en klassicistisk kolonnarkitektur, trol. från 1835, renoverad 1872 och 1921, kring fönstren ornamentala målning från nyare tid, ävenledes

¹ Riksdagsfullmäktigen KNUT PEHRSSON, en av sin samtids märkligaste bönder, den drivande kraften vid kyrkobygget, f. å kronhemmanet nr 69 Hörby i Mjällby socken 1748 ¹⁷/₈, d. 1831 ²⁵/₅ och begravnen på Hälsingborgs kyrkogård. Efter hätsk förföljelse från bl. a. egna släktingar måste han lämna riksdagen. Han bosatte sig senare i Hälsingborg samt deltog även där i det offentliga livet och intresserade sig bl. a. för Mariakyrkan. Utrustad med ett lysande förstånd, blev han på grund av sitt häftiga lynne ofta invecklad i personliga fejder. Hans polemiska inlägg äro mästerstycken i sitt slag. Märklig är även hans »Åkerbruks-Cateches eller Hjelpreda för Landtmän», Stockholm 1800. HENRIK SCHÖNBECK, Riksdagsfullmäktigen Knut Pehrssons biografi, Stockholm 1856. PER PERSSON, Riksdagsmannen Knut Persson i Hörby. Sölvesborg 1921.

i grisaille. Golvet i sakristia (sedan 1822), torn och långhusets mittgång av kalksten; under bänkarna bräder; i koret cementtegel.

Kyrkan uppvärms genom värmeledning, införd 1940.

Altarbord av trä med marmorerad skiva. — Altarring med vitmålade balustrar. — Altarprydnaden utgöres av en arkitektoniskt indelad uppsats av snidat trä (fig. 144); ramverket målat i ekfärg (!) och förgyllt. Enligt Karlshamns Allehandas Minnes-Album 1894 lär den urspr. varit en tredjedel högre än nu¹. I huvudpartiets fyllningar oljemålningar. I mitten Nattvarden. Inskr.: »ANNO : PRÆS : GEN : WIR : TAGO THOT. 1621.» och »SEREN : REX : CHRISTIANO 4.» — Altarbordets åtsida är panelad med en arkitektoniskt indelad träskärm, trol. samtida med altaruppsatsen, ett antemensale (fig. 145; jfr Hjortsberga, Sv. K., Blekinge I, s. 253), vars bågfält innehålla målade bröstbilder av de fyra latinska kyrkofäderna, Gregorius, Hieronymus, Ambrosius och Augustinus.

INREDNING
OCH LÖSA IN-
VENTARIER

Vissa delar av uppsatsens målningar visa spår av påmålning och äro icke ursprungliga. Träets behandling i ekfärg är icke heller ursprunglig. I Inv. 1665 heter det om uppsatsen: »wed den öster Gaufl er it Smuct Altar med Tafle af trä well Arbeijdet och med Skilder Werck prydet.» Enl. RÄK. renoverades uppsatsen 1734 av målaren Cunitz från Sölvesborg och 1839 blev den ytterligare renoverad.

Enligt CRONHOLM fanns i gamla kyrkan tvenne altare, »på det andra (alltså i långhusets n.ö. hörn) sattes fordom Altare mat; när ock det såsom odugeligt bårtogs 1728, fantz i altaret en Blydos, och däri några Benknutar med lite aska och en Pergamentz lapp — —». I prästen N. Kemners berättelse 1750, s. 3—8, heter det: »En Blyask med Euphrosinæ reliquis funnit uti ett mataltare i Mellby Kyrka, wänstra sidan om funten 1727 eller 1728». Det antages att biskop Benzelius tillvaratagit pergamentslappen då han visiterade här 1744 (E IX). Relikens och pergamentslappens senare öden okända. — Det finnes flera helgon med namnet Euphrosyne,² bland dem Euphrosyne från Basel, vars ben 1448 överfördes till klostret Muri. Möjligen har en skärva av hennes skelett överlåtits till kyrkan i det lundensiska stiftet. Detta behövde icke innebära, att altaret var invigt åt Euphrosyne.

Triumfkrucifix av ek (fig. 146), en fotspik, under bröstkorgen en relikgömma. Under den nuvarande grå övermålningen synes spår av röd färg. 1734 renoverades krucifixet av målaren Cunitz från Sölvesborg. Korset svartmålat, modernt. H. 250. Enl. församlingens beslut 1900 d. 22/7 överlämnades krucifixet såsom gåva till St. H. M., som t. v. deponerat det i B. M. Enl. Inv. 1665 (jfr s. 159) hängde krucifixet i triumfbågen och var nedtill fäst vid »en trästötta». Enl. Vis. PROT. vid biskop Henrik Benzelius' visitation 1748 d. 9/2 vilade krucifixet på fattigstocken (fig. 147 o. s. 173; nu i B. M.) »mitt i gången vid korets början, så att det skymde utsikten från altaret neder åt kyrkan»,

¹ »För några 10-tal år sedan skulle altarväggen målas, därvid borttogs mellersta delen av altartavlan med målning och bildhuggeri. Den såldes visst på auktion».

² FRANZ VON SALES DOYÉ: Heilige und Selige, Leipzig 1929.

Fig. 144. Altaruppsats. 1621.
Altaraufsatz. 1621. — Retable. 1621.

varför biskopen ansåg att det borde flyttas, men detta förslag godkändes ej av förs.¹ Liknande anordning med krucifixet vilande på en piedestal har av J. Roosval² påvisats för Stånga m. fl. kyrkor på Gotland.

Den i relikgömman funna relik, en bit av Kristi kors, infattad i silver, jämte en pergamentslapp med upplysningar därom (fig. 148), förvaras nu i Historiska Museet i Lund. Över relikgömman låg »ett tjockt förstoringsglas» (bergkristall; även i samma museum) »genom hvilket man såg inskriften: Hoc est una particula de sancta cruce Domini nostri Jesu Christi, que imponebatur anno Domini MCDXCII die beati Thome apostoli, domino Georgio Pauli procurante, protunc Rectore hujus ecclesiae» (= Detta är ett stycke af vår Herres Jesu Christi heliga kors, som hitlades år 1492 S:t Thome dag (= 21 dec.) under dåvarande kyrkoherden för denna kyrka Göran Pålssons ämbetstid) (Sjöborg, Samlingar). — Enligt sagnen har krucifixet »kommit öfver sjön och blifvit funnen vid stranden» i Hellevik.

Dylika sägner om altarskåp och helgonbilder, som förts av änglar i land från havet eller skola ha drivit i land, äro vanliga utefter havskusterna i Frankrike och Tyskland samt äro även kända från Irland. Dessa sägner äro även vanliga vid Blekingekusten: S:t Måns bräda i Torhamn (Sv. K., Blekinge I, s. 376), S:ta Gertruds kyrkmodell på Sturkö (a. a. s. 108) och den undergörande alabasterbilden av S:ta Clara, vilken 1474 skulle funnits på Torkö (a. a. s. 240).

»För at göra sagan mera underlig eller löjlig, intygas at bilden, som var för stor at kunna rymmas i kyrkodören, krökte ena armen, på det den således så mycket lättare skulle kunna inkomma i kyrkan» (SJÖBORG, Blekinges historia, s. 349. Jfr även ANDERSON, Helgonkult, s. 16 ff). 1770 7/9 föreslog landshövding Rajalin att krucifixet »såsom ganska illa gjort» borde nedtagas och ställas i vapenhuset, men förslaget godkändes ej. Det stod kvar 1812 och ännu 1827, men flyttades slutligen upp på loftet över sakristian tills det 1900 dep. i B. M. (PERSSON, anf. arb.). Det var fordom en allmän tro, att helgon-

Fig. 145. Detalj av antemensalet. Jfr fig. 144. Detail der Vorderseite des Altars. Vgl. Abb. 144. Detail of the frontal of the altar. Compare with fig. 144.

¹ PER PERSSON, Seder, tro och folklif m. m. i Lister under äldre tid. 1. Karlshamn 1916, s. 59 ff.

² JOHNNY ROOSVAL, Medeltida skulptur i Gotlands Fornsal, Stockholm 1925, s. 27; Triumfkrucifixet i Stånga. Gotländskt Arkiv II, 1930, s. 3 ff.

bilderna ej kunde eller läto sig bortföras ur kyrkan så som det berättas 1557 om de undergörande bilderna i Torhamn och Edestad samt om det hel. korset i Lösen (Sv. K., Blekinge I, s. 121).

Predikstol med himmel, av skulpterad ek (fig. 142), 1600-t:s början. Målad i ekfärg(!) och förgylld. Å korgens bröstning reliefartade trästatyetter av de fyra evangelisterna. Dörren till trappan, vilken 1830 stod i sakristian, är nu förkommen. Predikstolen, som renoverades 1734 av målaren Cunitz från Sölvesborg, flyttades 1920 närmare altaret. — Av timglasat återstår nu endast ställningen av smitt järn i form av ett kors, vitmålat, med röda och förgyllda bårder samt svartmålad inskr.: »SOLI DEO GLORIA TEMPUS CREVE OPUS MULTUM H. P. C. E.»; å andra sidan: »ÄHRA WARE GUD GLASET RINNER UT. DÖDEN GÖR SLUT». H. 82. — 1734 betalas för ett timglas 9 rdr specie. Möjligen skänkt av dåv. pastor H. Kemner.

Bänkarna äro slutna, moderniserade 1920. Under målningen påträffades därvid å fyllningarna äldre målning i rött, blått och skärt samt enbart marmorerade fyllningar. Utom en hel apostlaserie, synas dygder, blomsterornament etc. En del äro uppfriskade, andra åter helt nymålade 1920 av N. Molin. Äldre bänkskärmar äro från 1920 uppställda utmed väggarna som panel. Enl. uppgift på platsen har denna panel tillhört bänkinredningen före restaureringen 1920, då bänkarna voro indelade i tre grupper med tvenne längdgångar och då bänkarna voro trängre och flera än nu. Det är möjligt att de urspr. tjänat i den äldre kyrkan; deras listverk är ej detsamma som i de nuvarande.

Läktare i grågrönt; orgelfasad i vitt och guld enligt ritning av Ludv. Peterson, uppsatt 1885. Om gamla orgeln se Inv. 1665 s. 159!

Kalk av silver, nygjord 1901 som ersättning för en då stulen gammal kalk, trol. den, för vilken 1667 betalades 8 dlr. smt. till »Erich guldsmed i Silluedzborgh för att fly Sölfr Kalcken». Den omarbetades 1755. — Oblatask av trä, målad i rött, gult och svart. Diam. 11. — Sockenbudstyg i träfodral, bestående av kalk av silver med 8-passformad fot. Inskr. å cuppan: »ANNO. 1688 - :MIÄLBY. - SOKNA KALK : - PAST : - GEORGIO : - MAGIRO-FÖRGYLD ÅR 1821. HERR KONGL. HOPFRED. & PROSTEN N : LANDER-GREN». Å foten: »PER - LARSSON - GUMME-NILSSON». Stämpel å foten otydlig. H. 14,7. 1689 förgylldes kalken invändigt. — Patén av silver. I botten : IHS. Stplr: Karlshamns vapen - I M (= Johan Meyer). Diam. 9,6. — Oblatask av silver. Stplr: tre kronor - I L (= Jacob Liljedahl) - Sölvesborgs vapen - P3 (1821). Diam. 5,1.

Rökelsekar av malm i två delar; övre delen genombruten, 8-kantig, hängande i två (urspr. tre) kedjor. 1300-t. B. M. H. 22.

Dopfund av skulpterad ek (fig. 149), målad i ekfärg och förgylld. 7-sidig. 1620-t., samtida med altaruppsatsen och trol. av samme bildhuggare. H. 97. 1690 inköpes »1 Järn stapell till att hennge funten utj». Härmed avses baldakinen, ty en sådan omtalas 1794. — Dopfat av pressad mässing, s. k. Nürnbergerfat med graverad och punsad ornering, visande i botten: Döpelsen, å brättet akantusblad och fruktornament. 1500-t.

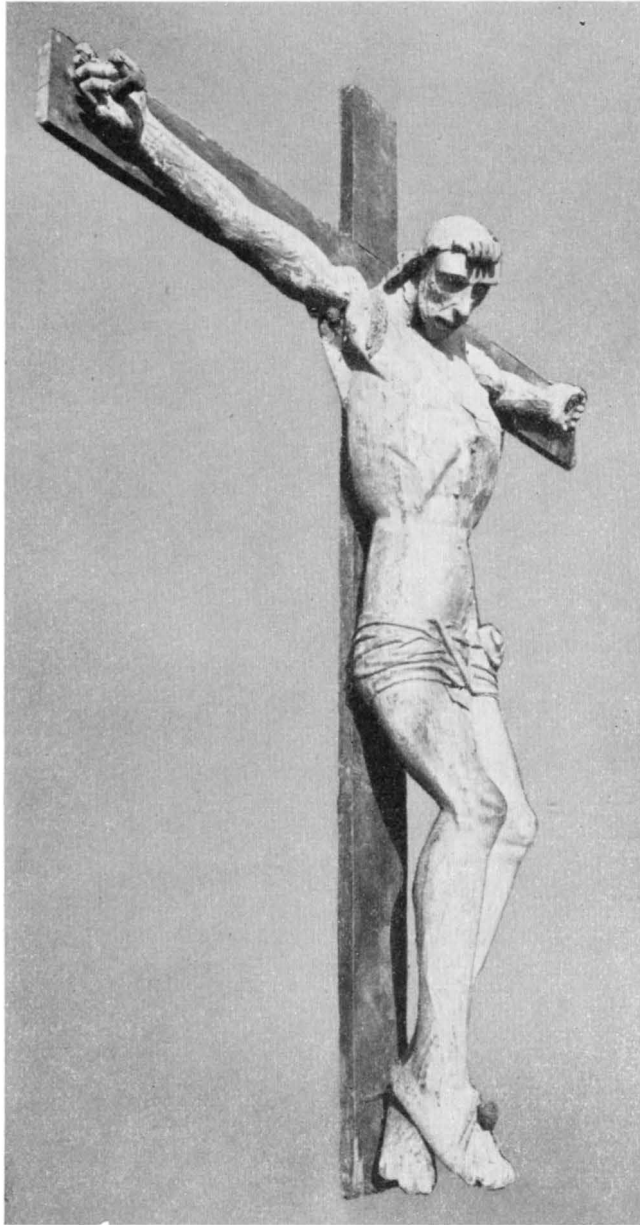

Fig. 146. Triumfkruzifix. 1400-t.
Triumphkruzifix. 15. Jahrh. — Triumphal crucifix. 15th century.

Diam. 71. — Dopskål av mässing. I botten en stjärna, å brättet blomorning. Stplr: ABG CH. Diam. 35.

Bland ljuskronor av mässing märkas: en för 6 + 6 ljus. Enl. inskr. skänkt 1791 av nämndeman Bengt Pehrson från Hörby. H. 85; en för 8 + 8 + 8 ljus; avslutad av en stor kula. Enl. inskr. genom kyrkoföreståndare och riksdagsmannen Knut Pehrsons i Hörby försorg förfärdigad i Stockholm 1792 d. 22/3. H. c:a 150; en för 6 + 6 ljus. Enl. inskr. skänkt 1800 av nämndemannen Pehr Pehrson i Hörby. H. 70. — En ljuskrona av trä och mässing, för 8+8 ljus, består av tvenne kransar med imiterade murslevar av mässingsbleck till prydnader. H. c:a 125. Enligt traditionen skänkt av murarbetarna vid kyrkobygget. — Ett par ljuskronor av gjutet järn guldbronserade, för 32 ljus, gjutna i Finspong och förut tillhöriga Hedvigs kyrka i Norrköping. 1800-t:s f. del. — Ett par ljusstakar av mässing, ornerade med ängla- och människohuvuden å foten, 1600-t., H. 26, samt ett par dito profilerade, 1600-t., H. 45, 5. — Ljusstake av tenn. Inskr. i botten: »G. A. BERGMAN I CHRISTIANSTAD». Stplr: otydl. vapen - gjutarmärke - M3 (= 1819). H. 29.

Mässhake av svart sammet med bårder, kors, sol och inskr. »1840» i silveralon. H. 117. — Ett par håvar av rött skinn med silverfransar.

Gravsten av kalksten ligger som steg utanför torndörren. Utnött inskrift, ena hörnet avslaget. Troligen samma sten som enligt CRONHOLM låg vid altaret med inskr.: »anno dni : MCCCXXXC. II. CIO die Jovij: Baptiste : obiit : Nicolaus : Vrene : Cujus aio : sit : i : pace : » MCCCXXXCII är troligen felskrift för MCCCXXXVII och Jovij är väl felskrift, meningen var trol. Johannis Baptistæ aio skall vara aia, d. v. s. anima, och hela inskriften skulle då betyda : 1337 på Johannes Döparens dag avled Nicolaus Vrena, vilkens själ må vila i frid. L. 203, B. 94.

Åminnelsetavla av björk inom svartmålad och förgylld ram, visande överst en stjärna, nedtill döden, i starkt skadad målning. Med inskriftstavla av mässing: »ANNA KNUTS DOTTER FÖDD DEN 13 FEBR. ÅR 1784. WERLDEN LEKTE UNDER HENNES GLADA OCH ÄLSKVÄRDA UPPFOSTRAN. DESS OSKULD BEHAGADE. OCH HJERTAT LEMNADE SIG ÅT EN KÄR MAKA. HEMMANSÄGAREN DRENGEN BESKEDLIGE NILS PEHRSSON I HÖRBY. BRUD BARNES OCH DÖDSSÄNG, HAR INOM ETT ÅRS FÖRLOPP VARIT HENNES LOTT, SAMT ATT DEN 22 FEBR. ÅR 1806. LEMNA WERLDEN OCH EN SÖRJANDE MAKA HULDA FÖRÄLDRAR, FLERA KÄRA SYSKON OCH VÄNNER. — FÖRHÄRLIGAD OCH SKÖN BLIR EVIGT DYGDENS LÖN AMEN.» H.90.

Porträtt av Martin Luther med kort grått skägg. Med uppslagen bok med Rom. V : 19 på tyska. Oljemålning på duk inom förgylld ram. Inskriftskartusch ovan till : »AF FENDRICH ÄDLE HERR JOHAN KEMNER FÖRÄHRT 1737». Kopia efter 1500-talsoriginal. H. (total) 138. — Porträtt av F. Melankton, med blont skägg, å uppslagen bibel på latin : GAL. v: 4, 5, 6. Oljemålning på duk inom förgylld ram. Inskr. som å föregående. H. (total) 136.

Porträtt av prosten Carl Engeström. Oljemålning på duk inom skulpterad och

förgylld ram. Brösthild, face till höger. Brun fond, svart kappa. Inskr. i v. hörnet: »CARL ENGESTRÖM ÆTAT. 59» samt: »MART : D : ROTH PINXIT 1794 ACAD : ORD — — —».¹ Nedtill en kartusch med Series Pastorum. H. 110. Enligt RÅK. skänkt 1795. — Porträtt av kyrkoherden Hans Birger Hammar, f. 1814, d. 1862. Oljemålning på duk inom förgylld ram. Signerad: L. Nilsson 1863. B. 85.

Offerstock av trä, rikt järnbeslagen (fig. 147). Gallerdörr. B. M. H. 92. — Gapstock av trä med åtta hål. B. M. L. 180, B. 48. — 1688 inköpes en ny pliktball av furu. 1683 inköpes halsjärn.

Bord av furu, ovalt, målat i ekfärg. Trol. det som inköptes 1703. L. 91,5.

Medikamentskrin (»Hus- och Rese-Apotheque») av ek med järnbeslag. Med bevarade 16 flaskor samt pulver. L. 45.

Tvenne lås av smitt järn, som varit fästade vid torn- samt långhusdörren.

Sigill av koppar, visande ett krönt M och 1640 samt omskriften: »MELBY : KIRCKE : IND : SEGEL». B. M.

Förkomna äro: ett 1682 för 3 dlr smt inköpt »litet skepp till kyrkans Sirat»; en liten kanna på altaret och en sockenbudsflaska, inköpta hos kannstöparen 1689; en kyrkvaktarrock från 1727 samt en solvisare från s. å.; en mässhake av karmosinröd sammet med guldgaloner från 1728 samt jubeltavlan från 1697 och tavlorna från 1703 över konungens begravning och slaget vid Narva.

Stora klockan enl. inskr. gjuten 1769 av Magnus Bergstedt i Karlskrona. H. 95, Diam. 113.² Lilla klockan enl. inskr. gjuten 1815 av Lars Öhman³ i Karlskrona. — Inv. 1665 omtalar »Två Klocker som henger udj det Syndre Tårn af hwilke den Eene er nogit större end den anden. En liden dito udj Degnestolen» (alltså en primklocka). 1685 reparerades den stora klockan, och omgöts den lilla i Stockholm, samt 1808 i Kristianstad.

¹ MARTIN DAVID ROTH, f. 1756, ritmästare vid Lunds Universitet 1783, d. 1805.

² Sägner berättar: När den stora klockan provades, hördes den tre mil eller ända till Karlshamn. Mästaren blev då avundsjuk på gesällen, som gjutit klockan, och dödade denne på vägen, varpå han slog en »blinddubb» i klockan för att hindra ljudet (meddelat 1919 av kyrkovaktaren A. E. Österberg).

³ Har gjutit bl. a. lillklockorna i Edestad 1813, Tving 1814, Jämjö 1815 samt storklockan i Gräsgård på Öland 1803 (förkommen).

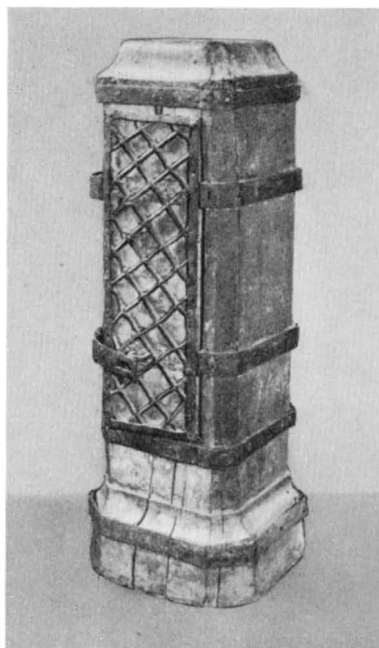

Fig. 147. Fattigstock, tidigare använd som piedestal för triumfkrucefiset. Armenstock, früher als Piedestal des Triumphkruzifixes gebraucht. Poor-box, earlier used as a pedestal of the triumphal crucifix.

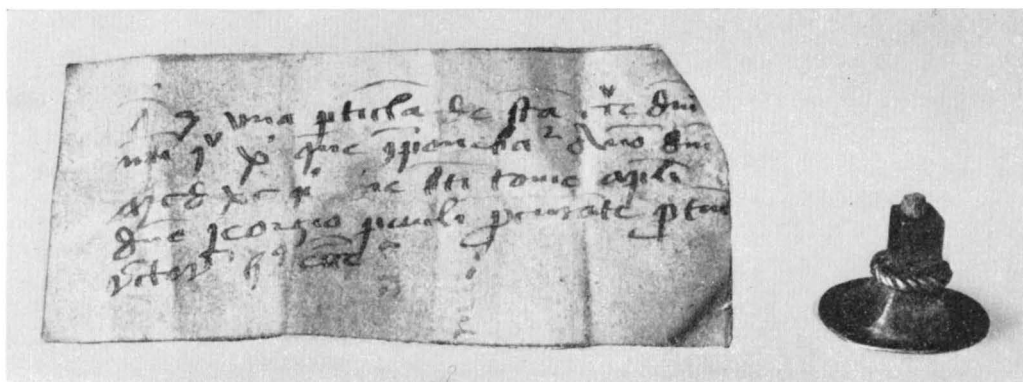

Fig. 148. Relik och pergamentslapp från relikgömma i triumfkruzifixet, fig. 146.
 Reliquie und Pergamentblatt aus dem Reliquiar in dem Triumphkruzifix Abb. 146.
 Relic and fragment of parchment in the reliquary in the triumphal crucifix, fig. 146.

Om kyrkans övriga inventarier, av vilka en del omnämnts i det föregående, samt om dess inkomster meddelas följande ur inventariet 1665:

»2.

Kyrckians Ornament och Mobili

En Messchagel af Bruunt Caffa med fingersbreedhe Sölf-Spitzer omkring paa Kanterne och Krydtz-wiis paa Ryggen besatt.

En gammal söndrig Messeskiorte. En Kalck och disk af Sölf.

En dito megit gammel af Tiinn.

Et par Store Liusestager af Kobber som paa Altaret brugis till at sette woxliusene paa.

Et gammelt moxen opslidt lärsidtz-Haandklädhe med gammel gemeen Kniplingh for Enderne; Hwilkit af Kiörche Wergerer Sub Communione holdis twert for Communicantibus.

En lidhen gammel Tiinpott som brugis paa Altaret.

En Tiinflaske at hente Wiin udhi ungefär paa 4 eller halffembte pott stor, och flad paa Siderne.

It gammelt Steen Kruus udhen logh.

En Muleij och it lidet Bechen af Messing som brugis udj Fundten eller Daabsteden.

Tree Opstandere af Eeegh, som lefnedis fra Kircke-stolenis somt Degnestolens bygning.

En gammell Liighbörr.

En gammel Öxe och Spade till at hugge och grafwe under liig medh.

Twå Klocker som henger udj det Syndre Tårn af hwilke den Eene er nogit större end den anden.

En liden dito udj Degnestolen.

En liden haandlöckte af blick med fiire horn.

Bøger

Biblia Sacra Danica Aegis Frider;

2-dj in Folio udj fiäller och bruunt läder inbunden, och er nu gammel och nogle blader löse.

En liden Dansk Bibel af den sidste Edition in 8vö Formó udj fiire parter och i soort läder inbunden.

Postilla Latina D. Lutheri in folio, udj bruunt lär indfattet.

Fig. 149. Dopfunt. 1620-t.
Taufstein. Um 1620. — Baptismal font. About 1620—1630.

Twå stycken Gradualer, En nye och en megit gammel.

Passional in 8vo.

En Gammel Altarbog söndrig och slidt.

Een Dansk Psalmebog som brugis udj Degnestolen, i bruundt läder inbunden.

3.

Kiörckens Indkompst åhrligen Bestaaer udhi Treedingen Tijenden, Landgillepenger, Jordskyld och Taflepenningar. Decimantes: Effter at Silfwe = Bye er tagen herfra Sognen oc lagt Till Sölfwitzborrigs Sogn, item femb gårdher i Meelbye, som er Kirkeligen reducerade, samt nogle Små gårdher formedlet och giort till Boel eller halfwe gårdher findis nu i Sognen: (foruden Prästegårdhen och Degne Boelet:) igien, naar alle gaarder

blifwe optagne, nemlig;

Heele Gåårder eller Hemman..... 111.

Boel eller Halfwe gaardher..... 12.

Sognen hafwer och af Alders tidh hafft Tijenden i Städhie for Affgiftt — Tolf pund, å pundet 20 skiepper, och da paa den Led effter Öfwerhetens giorde ofwerslag belöb sig Specialiter två skiepper paa hwer heel gårdh, der ald Sognen waar widh macht saa at alle gårdher ware optagne, och ofwenbem:^{te} Silfwe Bye laa her Sognen; Men siden at Sognen saa megit er blefwen ödhe, offteb:^{te} Bye har fratagen och Sylfwitz-

borrigz Sochen annecterit, Sampt een deel gaarder reducerade, och formidlede,: Hafwer Sognemændene, effter begiering paa Nye Stedhiet och fästet ofwennendte Kiörckes Andheel Tijende af Wellb^{ne}: och högh Well Förordnade Hr Landzhöfdingen Hr Häckan Nilsson Skytte, Åhr 1663 den 20 Martij udhi Swänd Jönsiins i Löfwerby Lifztidh för Åhrlig Afgifft nambl.

Rugh — 10 T:r

Biugh — 23 $\frac{1}{3}$ T:r

II.

Landgille-Penninger hafwer Kiörckan Åhrligen at nyde af effterfølgende, och Stetzmähl eller Kundelse naar nogen Widh döden afgåær, och andre tager gaardene i häfd och bruuck igien.

Meelby Sogn.

Niels Jensen i Istebye af en Engh i Istebye Wang kalles Kyrkio Engh, och renter åhrligen 2 St:^{ker} höö och reener op till Svercke Persens Kringelwong ibm

Skylder Åhrligen 2 $\frac{1}{2}$ M.rix 30 öre

Nils Henrickszon ibm af en Eng i Istebye Wong Kalles Kyrckio Engh liggendis op Thil Peder Mickelsen. Kringel Wong

skylder Åhrligen 8 sk:r — 6 öre

Jennis Henrickson ibm af en Engh i Istebye Wong kalles Kirckie Engh reener sammen med Peder Michelsens Kringelwong, och renter åhrlig $\frac{1}{2}$ St. Höö,

skylder Åhrligen 4 $\frac{1}{2}$ alb rix 1 öre 3 d.

Nils Nilsson ibm af en Engh kalles Kyrkio Engh liggenden Norden op till Hörby Enger renter åhrlig 1 lidhen Stack höö gifwer till

Landgille Åhrligen 9 sk:r — 6 öre 18 d.

Peder Michelsen ibm af sin gårdh (fordj han weet intet granneligen hvor Kirckens jord ligger)

skyller åhrligen 8 sk:r — 6 öre

Oluf Nilsson ibm. Weedt ey heller egentlig hvor Kirckens jord ligger, gifwer af sin gårdh Åhrligen

till Landgille 4 $\frac{1}{2}$ albrix — 1 öre 3 d.

Thommes Gummesön i Mörbye Weedt icke heller hvilcken jord Kyrckens er, ey heller hvad Den kalles som hand skyller åhrligen fore 9 sk.rix. — 6 öre — 18 d.

Nils Nilsson ibm er icke heller om nogen Kirkejord granneligen bewiist, skylder dog åhrligen 9 sk. 6 öre 18 d.

Nils Olsen i Piretorp Weedt intet af Kirckens jord at tege och gifwer dog

åhrligen 3 sk i albrix — 2 öre 12 d.

Mogens Åckesson ibm gifwer åhrlig af sin gårdh thi hand Weet ej heller nogit Wist om Kirckens jord at sige och gifwer dog

åhrligen 9 sk:r — 6 öre 18 d.

Jens Nilson ibm af sin gårdh (hand Weet icke hvad jord Kircken tillkommer) gifwer

åhrligen 9 sk:r — 6 öre 18 d.

Peder Nilson i Hosebye er ey heller af nogen Kyrckens Ejedom bewist, gifwer dog af sin gaard åhrlig landgille till Kircken

3 sk i albrix 2 öre 12 d.

Sönne Jensen i Stibye af 3 små agre kalles Olis agre R:r samplig 3 skiepper korns jord liggendis Westen i Stibye Wong skylder

åhrligen 5 skr — 3 öre 18 d.

Erro nu ödhe { Morten Lauredzens gård ibm 5 skr
 Ehrick Brogis Boel i Löfwerbye 2 sk. $\frac{1}{2}$ albrix 2 öre 21 d.
 Capiteins gårdhen i Hörbye 9 sk:r 6 öre 18 d.

III.

Jordskyld eller landgille af Kirckens Eenskyldte Ejedom. Lauridtz Persön i Istebye af Kirckens Eenskyldte Eng liggandis Nordwest fra Murbye Wed Swärte Kille, och kalles Cannicke-Engh R:ƒ 2 Små St:ker groft hœe skyller Åhrligen 10 Skr. 7 öre 12 d.

Thure Nilsön i Löfwerbye af en i Melby Wester Eng, kaldes Kyrckie Engh och R:ƒ 4 St. hœö skylder Åhrligen 1 M.rix. — 12 öre

MÖRUMBS SOCHN.

Niels Pålson i Galrye af en Eng liggendis Osten Synden Wed Galrye broo, och kalles Mar Eng, renter 2 Små St:ƒ Hœö

skylder åhrligen 8 skr. — 6 öre

SÖLFWITZBORRIGZ SOCHN.

Arfwidt och

Oluff Nilson i Ynde af en ager kaldes Tofften, och Saais med wed 5 skieppe Biugh, skylder åhrligen 27 skr. 20 öre 6 d.

IV.

Taflepenninger.

Taflepenninger paa De 3 höghe Fester belöper sig åhrligen ungefär 2 Dr. 8 öre

Kirckins behåldne middel eller gield, samt Extraordinari findis åhrligen i Kircebogen indfördt.

Datum Assaromb På Kyrcke Räckningen Åhr 1665 den 14 Martij

Jones Blegind

Pedersen. Eghd.

Eccles. Melbyan p. t. pastor.»

SAMMANFATTNING

I. Absidkyrka av gråsten. 1100-t.

II. Ett torn bygges i v., kanske i försvarssyfte. Absiden rives, och koret förlänges åt ö. samt avslutas med rak vägg. Sakristia bygges vid korets n. vägg. Omkr. 1200.

III. Valv inslås i kyrkan. 1200-t:s sen. del.

IV. Ett tornförsett vapenhus bygges i sv., möjl. på 1400-t. Triumfkruzifix med relik av Kristi kors.

V. Altaruppsats, predikstol och dopfont, 1600:s förra del.

VI. 1788 raseras kyrkan, och ny kyrka bygges, färdig 1796.

VII. Restaureringar 1920 och 1940.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Im 12. Jahrhundert wurde eine Kirche mit Chor aus Feldstein errichtet.

II. An der Westseite wurde ein Turm erbaut, vielleicht zu Verteidigungszwecken. Die Apsis wurde abgerissen und das Chor gegen Osten verlängert und mit einer geraden Wand abgeschlossen. An der Nordseite des Chors wurde eine Sakristei errichtet. Diese Arbeiten fanden um 1200 statt.

III. In der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts wurde die Kirche eingewölbt.

IV. Eine mit Turm versehene Vorhalle wurde im Südwesten errichtet, möglicherweise im 15. Jahrhundert. Aus derselben Zeit stammen ein Triumphkruzifix mit einem Splitter von Christi Kreuz.

V. In der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts kamen Altaraufsatz, Kanzel und Taufbecken hinzu.

VI. Im Jahre 1788 wurde die Kirche abgerissen und eine neue Kirche erbaut. Sie war 1796 fertig.

VII. Restaurierungen 1920 und 1940.

SUMMARY

- I. An apsis church of rubblework. 12th Century.
 - II. Later a tower was built in the west, perhaps for purposes of defense. The apsis was demolished and the chancel lengthened in the east and ended with a straight wall. A sacristy was built on the northern wall of the chancel. About 1200.
 - III. Vaults were added to the church. Latter part of the 13th Century.
 - IV. A porch with a tower was built in the south-west, possibly in the 15th Century. A triumphal crucifix with a relic of the Cross of Christ.
 - V. Retable, pulpit and christening font, first part of the 17th Century.
 - VI. In 1788 the church was demolished and a new church built, which was completed in 1796.
Restored in 1920 and 1940.
-

HELLEVIKS KAPELL

INOM MJÄLLBY SOCKEN

I södra delen av den vid Östersjöns strand belägna byn Hellevik utvisas i en åker platsen för ett redan i början av 1600-t. raserat kapell. Det torde varit uppfört av tegel att döma av den rikliga förekomsten av tegelskärv. 1624 heter det, att »i gamble dage hafr staait itt lidet Cappell i en fiskervig i samme Sogn kaldis Hellewiig der fiskerii gick till. Wdi huilcket holtis Guds Tieniste for Fiskerne. Mens der fiskeriit lod aff, Er samme Cappell afbrutt oc ödelagt».¹ På Bornholm funnos talrika dylika kapell invid kusten, som ofta nämnas under 1300- och 1400-talen²; att döma av materialet, tegel, har Helleviks kapell troligen uppförts tidigast under 1300-t. Traditionen om att det stora triumfkrucifixet från Mjällby (s. 169) skulle flutit i land vid Hellevik (enligt CRONHOLM kallades platsen fordom Heliga Kors vik), tyder på att kapellet byggts på platsen för en gammal hednisk helgedom med offerkälla (på Bornholm finnes en helig källa i Helligvig i Svaneke) och vallfärder, till vilka voro anslutna käll- och fiskemarknader.

¹ Ole Worms Presteindberetn. 1624. Rostgaards Ms. 35. Kjøbenhavns Universitets Bibliothek.

² M. K. ZAHRTMANN, Billeder fra Bornholms Historie i Tilknnytning til Middelalderens Kapeller, Bornholmske Samlinger 8, 1913, s. 128 ff.

ORTSREGISTER

Asterisk (*) framför en siffra betecknar sida med avbildning av vederbörande föremål.

- Alfta** k:a, Hälsingland, »skrifterum», 89
Almundsryds k:a, Småland, prästporträtt, 76
Antwerpen, 56
Asarum, 40, 69
 » k:a, 50—65
- Bari**, Apulien, 100
Bjäraryd, Gammalstorps s:n, 137
Björstorp, Bräkne-Hoby s:n, 11
Bodekull (Karlshamn), 38, 62
Bornholm, 40
Bräkne-Hoby k:r, 3—26, 27
Bäckaskog, Kiaby s:n, Skåne, 85 f, 131 f, 152
Böhmen, krigsbyte, 113
- Danzig**, 98, 138
Düsseldorf, 69, 76
- Edestad**, Blekinge, klockstapel, 4, 52, 127
 » » k:a, klockor, 173
 » » » madonna, 133
 » » » triumfkrucifix, 170
- Ekeberga kloster**, Näsums s:n, Skåne, 86
Elleholms kapell, 118
 » k:r, 111, 16—125
 » » konsol till predikstol, 110
 » stad, 116, *117
- Eriksberg**, Åryds s:n, 47
- Finspong**, Östergötland, 172
Fjälkinge k:a, Skåne, klocka, 24
Florens, 46
Fridlevstads k:a, Blekinge, dopfunt, 23
 » » » epitafium, 23
 » » » predikstol, 23
- Friedland slott**, Böhmen, krigsbyte, 113
Fuglie k:a, Skåne, altaruppsats, 109
Föra k:a, Öland, ljuskrona, 91
- Gammalstorps** k:a, 126—139, 158
 » » altartavla, 152
Gladsax, k:a, Skåne, kalkmålningar, 150
Gran, Hadeland, Norge, Sösterkirkene, 160
Gräsgårds k:a, Öland, klocka, 173
Gualövs k:a, Skåne, klocka, 64
Gustafsborg, Asarums s:n, 57
Gärägöl, Kyrkhults s:n, 76
Gärds Köpinge k:a, Skåne, altaruppsats, 109
 » » » » kalkmålningar, 150
Gärdslösa k:a, Öland, 5
Göteborg, 64
 » Kristine k:a, klocka, 114
 » Stadsbiblioteket, 66
- Hagerup**, Bräkne-Hoby s:n, 16
Hakarp, Bräkne-Hoby s:n, 11
Hamburg, 48
Hamra k:a, Gotland, 5
Helleviks kapell, 179
Helligvig, Svaneke, Bornholm, helig källa, 179
Hemmesjö k:a, Småland, klocka, 32
Hjortsberga, Blekinge, klockstapel, 4, 127
 » » k:a, ljusstake, 47
 » » predikstol, 23
- Hjälmsa**, Hoby s:n, 4
Holje, Jämshögs s:n, 80, 91, 96, 155
Hovgården, Hörby, Mjällby s:n, 160
Hällaryd, 8
 » k:r, 34—41
- Hälsingborg**, Mariakyrkan, 166
Hörby, Mjällby s:n, 166, 172
- Janneberg**, Asarums s:n, 60, 64 f
Jämjö k:a, Blekinge, klocka, 173
Jämshög, 56, 73, 76, 78, 94, 158
 » k:r, 79—101
 » » prästporträtt, 76

Järvsö k:a, Hälsingland, »skrifterm», 89
 Jönköping, 25, 64, 123

Karlshamn, 16, 18, 24, 31, 35, 37, 39 f, 47, 57,
 60, 77, 83, 86, 89f, 111 f, 122, 135 ff,
 164, 170, 173
 » k:a, 54
 » sjukhus, 122

Se även Bodekull.

Karlskrona, 24, 35, 37, 43, 48, 64, 69, 91, 97,
 112, 114, 121, 123, 133 f, 167, 173
 » Blekinge Muse um, 15 f, 47, 132 f, 135,
 138, 155, 167, 169, 173
 » Trefaldighetsk:n, 24
 » » klocka, 48

Kastlösa k:a, Öland, klocka, 24

Kiaby k:a, Skåne, 86

Knislinge k:a, Skåne, kalkmålningar, 150

»Konungs Ötken», Jämshögs s:n, 80

Kopprarp, Hällaryds s:n, 39

Kristianopel, 13

Kristianstad, 37, 60, 90, 100, 109, 153 f, 127, 172 f

Kylinge, Gammalstorps s:n, 137

Kyrkhults k:a, 73—78

Källa k:a, Öland, ljuskrona, 91

Källstad, Östergötland, 81

Köpenhamn, 14, 25, 48, 114, 123

» Kunstmuseet, 98 f

Laholms k:a, klocka, 114

Lillagärde, Bräkne-Hoby s:n, 4

Lilla Holje, Jämshögs s:n, 93

Lilla Isie k:a, Skåne, klocka, 64

Lilla Lund, Bräkne-Hoby s:n, bautasten, 21

» » » » fornlämningar, 3

Lofta k:a, Småland, 5

Lumby k:a, Danmark, klocka, 100

Lund, 21 f, 69, 92

» Allhelgonaklostret, 34, 126

» domk:n, 17, 92

» » altare, 100

» Historiska Museet, 47, 169

» universitetet, 17, 173

Luntertun, 141, 160

Lussabacken, Ysane s:n, 140

Lyckå slott, Lösens s:n, Blekinge, 113

Långaröds k:a, Skåne, kalkmålningar, 150

Långlöts k:a, Öland, klockor, 24

Lösens k:a, Blekinge, det heliga korset, 170
 » » » predikstol, 16

Malmö, 40, 59, 64, 94, 138

Mara, 39, 47

Se även Eriksberg.

Matvik, Hällaryds s:n, 40

Mjällby, 4, 38

» k:r, 141, 157—179

Månasken, Kyrkhults s:n, 77

Mähren, krigsbyte, 113

Möllebjörke, Gammalstorps s:n, 137

Mörum, 38, 76

» k:r, 102—115

» » konsol, 120

Mört(s)juk, Bräkne-Hoby s:n, 4, 12

Norje, Ysane s:n, 126, 141, 160

Norrköping, Hedvigs k:a, ljuskronor, 172

Nymö k:a, Skåne, 86

» » » kalkmålningar, 150

Näsum, Skåne, 79 f, 85, 88, 92, 132

» » k:a, dopfunt, 90

» » Mariak:n, 86

Oberammergau, krucifix, 36

Oppmanna k:a, Skåne, 27, 76

Pagelsborg, Bräkne-Hoby s:n, bautasten, 21

Persnäs k:a, Öland, 5

» » » ljuskrona, 91

Ramdala k:a, Blekinge, predikstol, 16

Ravlunda k:a, Skåne, kalkmålningar, 150

Rengs k:a, Skåne, altarpupsats, 109

Ringamåla gård, 66

» k:a, 66—69

Rinkaby k:a, Skåne, 86

» » » kalkmålningar, 150

Rogslösa k:a, Östergötland, 5

Ronneby, gevärsfaktoriet, 25, 90

» Heliga Korsk:n, 5 f

Ryedals säteri, Gammalstorps s:n, 135, 137 f

Röaby, Bräkne-Hoby s:n, 4, 12

Rösjö, Jämshögs s:n, 91

Sandby k:a, Öland, klockor, 24

S:t Olofs k:a, Skåne, 160

- Saxen, 25
 Sejerö, Danmark, klocka, 114
 Silpinge, Bräkne-Hoby s:n, 16
 Simrishamn, S. Nicolai k:a, 100
 Själlands Odde, klocka, 114
 Sjöborgs slott, Elleholms s:n, 116
 Skanörs k:a, Skåne, 160
 Skatelövs k:a, Småland, gravsten, 20
 Skinnerup (nu Ulriksholm), Bjerger Herred, Odense Amt, Fyen, 135
 Skrubbeboda, Kyrkhults s:n, 78
 Skönabäck, Hörby, Mjällby s:n, 160
 Solberga klosterk:a, Gotland, 5
 Stockholm, 16, 24, 48, 81, 98 f, 172 f
 » Kungliga Biblioteket, 75
 » Nordiska Museet, 37
 » Statens Historiska Museum, 89, 167
 Stora Köpinge k:a, Skåne, klocka, 114
 Stora Lund, Bräkne-Hoby s:n, fornlämningar, 3
 Sturkö k:a, Blekinge, klocka, 48
 » » » S. Gertruds kyrkmodell, 169
 Stånga k:a, Gotland, krucifixpedestal, 169
 Sundsvall, posthuset, 75
 Svaneke, Bornholm, 63, 179
 Svenstorp, Bräkne-Hoby s:n, 24
 Sölvesborg, 13, 90, 127, 132, 136 f, 167, 170
 » k:a (Nicolausk:n), 145, 160
 » S. Maria gille, 127
 » slott, 113
- Thorslunde k:a, Danmark, klocka, 100**
 Tingsslätten, Bräkne-Hoby s:n, 3
 Tjurkö k:a, Blekinge, predikstol, 35
 Togerö, Bräkne-Hoby s:n, 16
 Torhamns k:a, Blekinge, predikstol, 16
 » » » S. Måns bräda, 169 f
 Torkö kapell, Blekinge, alabasterbild av S. Clara, 169
 Torna Hällestads k:a, Skåne, kalkmålningar, 150
 Torp, Bräkne-Hoby s:n, 11, 16
 Tranemåla, Ringamåla s:n, 50, 66, 69
 Trolle-Ljungby k:a, Skåne, 86, 160
 Träkumla k:a, Gotland, klocka, 24
 Träne kyrka, Skåne, altaruppsats, 109
 Tving, Blekinge, 38
- Tving, Blekinge, k:a, klocka, 173
 Törneryd, Åryds s:n, 12, 47
- Ulriksholm, se Skinnerup.**
 Uppsala, domk:n, 17
 » universitetet, 17
- Wadensjö, Skåne, 38**
 Vesan, 126 f, 157
 Villands Vånga k:a, Skåne, 76, 86
 Villängen, Elleholms s:n, 123
 Wittenberg, 113
 Vittskövle k:a, Skåne, kalkmålningar, 150
 Vreta kloster, Östergötland, 5
 Vä, Skåne, 112
 » » k:a, klocka, 114
 Väsby k:a, Skåne, klocka, 114
 Västra Eds k:a, Småland, 5
 Västra Karleby k:a, Skåne, klocka, 114
 Växjö, Smålands Museum, gravsten, 20
- Ysane, 127**
 » k:a, 140—156, 158
 » » överstycke till altartavla, 131
 Ystad, 38, 94
 Yttergrans k:a, Uppland, 160
- Åhus, dominikanerkloster, 86**
 » Helgeandshuset (S. Annas hospital), 158
 » k:a, 86
 » S. Nicolai gille, 100
- Åryds k:r, 42—49**
 » » ljuskrona, 12, 20
 » » patén, 37
 » » sockenbudskalk, 37
- Älmeboda k:a, Småland, ljuskrona, 91**
 Öja k:a, Skåne, klocka, 114
 Ölkehults k:a, 27—33
 Örberga k:a, Östergötland, 5
 Örmo bruk, Småland, 42
 Östra Klagstorps k:a, Skåne, klocka, 64
 Östra Ljungby, Skåne, 38
 Övraby, Skåne, 38

PERSONREGISTER¹

- ADAM, se STATIUS ADAM.
 ADOLF FREDRIK, namnchiffer, 24
 AHLBERG, C., 103, 106
 AHLSTRÖM, JOHAN, handelsman, donation, 57
 ALBIN, PETRUS SIGVARDSSON, pastor, 24
 ALBIN (eller Huid), Sigvard Nilsson, kyrkoherde, donation, 16
 ALBIN (eller Huid), Sigvard Nilsson, kyrkoherde, epitafium, 24
 ALGREN, SVEN, byggmästare, donation, 90
 ALLONIS, se PETRUS ALLONIS.
 ANDERSSON, JENS, kyrkoherde, 97
 » » » donation, 89
 ANDREAS, klockgjutare, 100
 AQUILONIUS, BERTIL, kyrkoherde, prost, 4
 » » » » porträtt, 113
 ASKELÖF, JOHAN, handelsman, 60
- B**AGER, ANDERS, kyrkoherde, epitafium, 23
 BALSÉN, DAVID, rådman, epitafium, 63
 BENTSEN, LAVRID, kyrkvård, 60
 BENZELIUS, HENRIK, biskop, 167
 BERGGREN, ANDREAS, mässingslagare, 37, 47
 » » » donation, 60
 BERGMAN, G. A., 172
 BERGSTEDT, MAGNUS, klockgjutare, 24, 64, 114, 173
 BERGSTRÖM, byggmästare, 46
 BERNIS, fältskär, donation, 113
 BILLING, JOHAN, kyrkoherde, prost, åminnelse-tavla, 97
 BLEKBERG, NICLAS, guldsmed, 18
 BORCHARD(T) GELLEGET(H)ER, klockgjutare, 114
 BORCHART, RUDOLF, klockgjutare, 114
 BOSSON, OLA, bonde, donation, 11
 BRAUNE, murmästare, 43
 BROCK, CARL ADOLPH, löjtnant, epitafium, 12, 24
 » JOHAN, prost, 27
 » » » epitafium, 24
 BRUNN, ERIC, klockgjutare, 40, 64
 BRYLIUS, biskop, 123
 BÄRENT, se BÖRENT.
 BÄÄRN, ANDREIS, donation, 122
- BÖKMAN, J. F., pastor, klockare, donation, 132
 BÖRENT, PEDER, 123 f
- CALCARIUS, stensmästare, 18
 CALDE, murmästare, 4
 CARLSSON, OLOF, kyrkoherde, 8
 CATTE, ANDREAS, murmästare, 164
 COCCIUS, slottspastor, 39
 COLUMBUS, JON, målare, 130, 133 ff, 152 ff
 CONRADT, grovsmed, 100
 CORYLANDER, JOHAN, kyrkoherde, bibliotekarie, grav, 92
 CRONHIORT, A. B., friherrinna, 138
 CUNITZ, målare, 167, 170
- D**AHL, FRANS GUSTAF ABRAHAM, arkitekt, 66, 75
 VAN DAM, CLAUS, klockgjutare, 48
 VON DANNFELT, gravkapell, 93
 » » överste, 80, 89
 DESSIN, MARGARETHE, epitafium, 24
 DIETZ, LUDOWICH, 123
 DUWELL, PETER FREDRIK, brukspatron, kommerseråd, donation, 57, 62
 DYMLING, L., byggmästare, 127
- E**DBERG, THEODOR, arkitekt, 27, 29
 EGINOS, missionär, 103
 EHRENBORG, C. D., kammarherre, donation, 137
 EK, PETTER, guldsmed, 137
 ELFWEDALIUS, KATRINA, porträtt, 138
 ENGELHART, CARL ELIS, kommandörkapten, 5, 9
 ENGESTRÖM, CARL, prost, porträtt, 172 f
 ERICH, guldsmed, 170
 ERLANDSSON, B., guldsmed, 90
 ESPERLUND, O. M., 47
 ESTENBERG, PETER, kyrkoherde, 87 f, 100 f
 » » » grav, 92
 » » » porträtt, 97
- F**AXE, V., biskop, 8
 FJELLANDER, N. R., kyrkoherde, 27
 FÖRSTHEIM, C., komminister, 69
 FREDRICKSON, G. O., klockgjutare, 100
 FREDRIK VII, 123
 FREDRIKA DOROTEA VILHELMINA, drottning, 166

¹ Vetenskapliga författarnamn i regel icke anförda.

- FRIES, JOHAN H., klockgjutare, 100
 GERSS, I. W., arkitekt, 102, 107
 GERTNER, JOHAN, löjtnant, epitafium, 23
 GOTSKE, JOHAN, kapellan, porträtt, 97
 GRAAF, L., firma, 48
 GRADMAN, C. L., målare, 94
 GRUBBE, KNUD, hövitsman, donation, 113 f
 GUNNERSEN, BIRGER, ärkebiskop, 116
 GUSTAF III, namnchiffer, 89, 132, 152
 GUSTAF IV ADOLF, 166
 GYLLBERG, snickare, 59
 GYLLENSTIERNA, CARL, greve, 87
- HACKAERT, M. C., donation, 62
 HAGBARD, 140
 HAMMAR, gravminne, 93
 » HANS BIRGER, kyrkoherde, porträtt, 173
 » O., kyrkoherde, prost, porträtt, 78, 96
 HANELL, KRISTER, docent, 146
 HANSON, OLUF, kyrkvård, epitafium, 40
 HARALDSSON, J., murmästare, 127, 129
 HEDIN, L., arkitekt, 152
 HEERMAN, MICHAEL, kyrkoherde, porträtt, 138
 HELLSTRÖM, M. G., mässingslagare, 37, 137
 HENDRIKSON, CHRISTER, ridefogde, epitafium, 63
 HILFELING, C. G., professor, fornforskare, 24
 HOLSATUS, BOETIUS PETREUS, målare, 16, 25 f
 HOLST, HANS VAN DER WETTERING, ridefogde, 38
 » » » » » » do-
 nation, 16, 60, 62
 Se även VAN (VON) DER WETTERING och NIS-
 SENIUS.
 HORISLAMB, ADAM, konstnär eller byggmästare,
 98 f
 HUID, se ALBIN.
 HÅKAN, präst, sigill, 64
 HÅKANSSON, befallningsman, grav, 39
 » ESBJÖRN, murmästare, 53
 » NILS, konstnär, 146—150
 HÖRBERG, PEHR, målare, 57 f, 64 f
- INGEMANSSON, SVEN, donation, 137
- JEANSON, M., se JÖNSSON, MAGNUS (MÅNS).
 JENS DATTER, ANNA, donation, 60
 JENS DOTTER, KATHARINA, gravsten, 21 ff
 JOHANNES JACOBUS, dekan, testamente, 158
- JOHANSSON, ALFRED, handlande, 12, 16
 JUHLIN, N., guldsmed, 90, 112
 JÖNSSON, MAGNUS (MÅNS), artist, 76 f, 96
 JÖRGENSEN, JÖRGEN, kyrkoherde, 16
- KAAS, BJÖRN, 86
 KARL XI, donation, 48
 KARL XII, namnchiffer, 120, 123
 KARL XIII, tal, 63
 KEMNER, JOHAN, fänrik, donation, 172
 » N., pastor, 167
 KETTLILSSON, AXEL, 80
 KLAUSSON, HANS, guldsmed, 112
 KLING, ZACHARIAS, inspektor, donation, 120
 KNUTSDATTER, ANNA, donation, 60, 62
 KNUTSDOTTER, ANNA, äminnelsetavla, 172
 KOCK, CHRISTIAN (Christen) CHRISTENSSON, kyr-
 koherde, 110, 112, 121
 » JAKOB MATSSON, monogram, 39
 » MATS JÖRGENSSON, kyrkoherde, donation,
 36
 » » » » epitafium,
 38
 » ÖLLEGÅRD, 39
 KRAAK, CARL I., kronobränneriinspektor, dona-
 tion, 62
 » ELISABETH, f. Lindahl, 60
 KRABBE, NILS, länsman, donation, 13
 KRISTIAN IV, namnchiffer, 16, 109
 KÖNIG, BLASIUS, befallningsman, 39
- LAFVASSON, OLA, nämndeman, donation, 137
 LAGERLUND, klockare, 8
 LANDERGREN, N., hovpredikant, prost, 170
 LANGE, inspektor, 123
 LARS FRÅN HOLJE, bonde, porträtt, 96, *97 f
 LARSDOTTER, MAGDALENA, donation, 90
 » MARGARETA, gravsten, 21 ff
 LARSSON, ANDERS, klockgjutare, 64
 » CARL, sjökaptan, 40
 » OLUF, klockgjutare, 25
 » PER, 170
 LILJEDAHL, JACOB, guldsmed, 90, 132, 136 f, 170
 LIMNELL, JOHANNES JACOB, skulptör, målare, 97
 LINDEGREN, AXEL, arkitekt, 52, 54, 58
 LINDSTRÖM, JOHAN PET., hovpredikant, porträtt,
 *95
 LORENTZ, MICHAEL, klockgjutare, 25

- LUNDBERG, JOHAN, 57
 LUTHER, MARTIN, porträtt, 172
 LÖNBLAD, målare, 109
- MADVIG, HANS OLUFSEN, 40**
 » PEDER OLUFSON, donation, 40
- MAGNUS SMEK, konung, 8, 10
 MALMLÖF, orgelbyggare, 59
 MANDELBERG, I., urmakare, 24, 31
 MANDELGREN, N. M., artist, 123
 MARGARETA, drottning, donation, 80
 » g. m. Lars från Holje, porträtt,
 96, *98
 » g. m. Johan Gertner, 24
- MARSVIN, JÖRGEN, 86
 MATTHIAS, kyrkoherde, prost, 8, 10
 MATTSO, OLA, bonde, donation, 77
 MATZDATTER, KIRSTINE, donation, 40
 MATZEN, ANDERS, kyrkvård, donation, 16
 MATZON, JÖRAN, donation, 121 f
 MEJER, J., 116 f
 MELANKTON, F., porträtt, 172
 MEYER, FREDRIK AUGUST, guldsmed, 111, 136
 » I., (Johan M:s änka), 18, 122
 » JOHAN, guldsmed, 18, 137, 170
 » ZACHARIAS, guldsmed, 60
- MOGENSEN, JÖRGEN, pastor, gravsten, 21 f
 MOLIN, N., målare, 170
 MÜTZELL, CHRISTIAN, 122
 MÅNSSON, ANDERS, bonde, donation, 11
 » LARS, riksdagsman, 50
 » » » gravsten, 66
 » OLA, bonde, donation, 11
- MÖLLDENER, GUSTAF, köpman, 38
 MÖRCK, HEDWIG W., 122
- NICOLAUS VRENA, gravsten, 158, 172
 NILSSON, ANDERS, riksdagsman, donation, 154
 » GUMME, 170
 » L., målare, 173
 » LAURITZ, snickare, 35
 » OLA, bonde, donation, 91
 » STEN, riddare, donation, 4, 10
 » » » grav, 12
- NISSENIUS (WETTERING), HENRIK, prost, 90
 Se även HOLST och VAN (VON) DER WETTERING.
 NORBLAD, A., artist, 110
 NORDENBERG, BENGT, målare, 30, 32 f, 56, *59,
 64 f, 69, 76, 78
- NORDENBERG, KARL HENRIK, målare, 69
 » L., donation, 69
- OHLSDOTTER, MARNA, gravsten, 48**
 OLASDOTTER, KERSTIN, donation, 47
 OLDELAND, HENRIK, konstnär, 135
 OLLE MONTANUS, se JÖNSSON, MAGNUS (MÅNS).
 OLSEN, NIELS, kyrkvård, donation, 60
 » » 155
 » » kyrkvård, donation, 16
- OLSSON, HANS, timmerman, 53
 » OLA, nämndeman, donation, 78
 » OLOF, handlande, donation, 12, 15 f
- OLUFF MURMÄSTARE, 35
 OPMANNA, ELISABETH (LIESBET) NILSDOTTER, 18 f
 OSCAR II, namnchiffer, 91
 OWALD, OSVALD, konservator, 145
- PAGELS, I. F., ekonomidirektör, donation, 11**
 PAULSEN, CHRISTOFFER, kyrkoherde, 111
 PEDERSON, LAURITZ, kyrkoherde, epitafium, 97
 » THOR, kyrkvård, donation, 16
- PEHRSON, BENGT, nämndeman, donation, 172
 PERSON, JÖNS, nämndeman, donation, 47
 PEHRSSON, KNUT, riksdagsfullmäktige, 166, 172
 » NILS, hemmansägare, 172
 » OLOF, bonde, donation, 155
- PERSSON, PER, 12
 » » donation, 91
- PERSON, PHER, gravsten, 48
 PEHR PEHRSON, nämndeman, donation, 172
 PERSSON, UNO, 12
 PETERSON, LUDVIG, 170
 PETRUS ALLONIS, 158
 PFEIFER, JOHAN, murmästare, 53, 86
 POVELSON, PEDER, kyrkoherde, gravsten, 138
 PÅFVELSON, JÖREN, sockenpräst (kyrkoherde),
 157
- PÅLSSON, GÖRAN, kyrkoherde, 169
 PÅHLSSON, NILS, orgeltrampare, 12
- QUIDING, HANS, kyrkoherde, porträtt, 138**
- RAJALIN, VON, landshövding, 169**
 RASMUSEN, GÖRRET, donation, 16
 RENNERFELT, generalska, grav, 39
 ROSENLUND, smed, 93
 ROTH, MARTIN DAVID, ritmästare, 173

- RUBENS, PETER PAUL, målare, 56
 RUD, LISBETH CORFITZDATTER, donation, 13
 RUNDQVIST, tenngjutare, 37
 RUUTH, ERIK, greve, excellens, 47
 RYDBECK, MONICA, docent, 145
 RÖNBECK, ABRAHAM, kyrkoherde, prost, porträtt, 94
 » JÖNS, kyrkoherde, kontraktsprost, porträtt, 94
 » KARL SONNBERG, kyrkoherde, porträtt, *92, 94
 » MATTHIAS, kyrkoherde, prost, porträtt, 94
- SANDBERG, IÖNS, donation, 47
 SANDERDAATER, SISCEL, donation, 155
 SANTESSON, J. B., kyrkoherde, prost, donation, 122
 » » » » » porträtt, 113
 SCHLYTER, LARS HERMAN, kyrkoherde, donation, 18
 » » » » » epitafium, 12
 » » » » » porträtt, 24
- SIFVERZ, L. W., arkitekt, 102, 107
 SIGNE, 140
 SILFVERSPARRE, ANNA BEATA, donation, 137
 SIWERTSON, JÖRAN, guldsmed, 18
 SJÖBERG, LUDVIG, redaktör, 20
 SKRÖDER, ANNA ELISABET, 122
 SKYTTE, HÅKAN NILSSON, landshövding, 176
 SORBON, JÖNS, kyrkoherde, prost, epitafium, 97
 » » » » » grav, 92
 SORBONIUS, JENS, 90
 » PETER, kyrkoherde, 90
 STANISLAUS, konung, 87 f
 STATIUS ADAM, målare, 14, 18
 STEUER, JOHAN GEORG, arkitekt, 43
 STOBÆUS, präst, grav, 39
 STRÖMBERG, O., målare, 83, 89
 SVANLUND, JOSEF, målare, 46
 SVENDSEN, ANGER, kyrkvård, 60
 SVENSSON, JÖNS, kyrkvård, 12
 » OLA, målare, 12
 » PER, donation, 91
 » » nämndeman, 12
- TEMPELMAN, OLOF SAMUEL, arkitekt, 79, 81
 THULIN, Sv., målare, 17
 THUVESEN, N. P., pastor, porträtt, 69
 THYSENIUS, LARS, donation, 137
 TILING, SIGNE NILSDOTTER, donation, 18
 TILLSTRÖM, HANS GEORG, guldsmed, 112
 T(H)OMANDER, J. H., biskop, 11 f
 TOMMISEN, DANIEL, 109
 TORBIORNSON, PEDER, skomakare, gravsten, 21
 TROILIUM, OLAUS, prost, 90
 TRUEDSSON, ÅKE, bildhuggare, 23
 TUVE, biskop, 116
 TÖRNSTRÖM, JOHAN, bildhuggare, 24
- WACHSCHLAGER, CARL HENRIK, kammarherre, donation, 137
 VALDEMAR, konung, jordebok, 4, 103
 WANKIF, präst, grav, 39
 WELSHUYSEN, JOHANNA, donation, 120
 WERNSTEDT, M., arkitekt, 34, 36, 69, 73, 75, 81
 WESTDAHL, CARL, konsistorienotarie, donation, 69
 WESTERSKÖLD, REGINA, 87
 VON DER WETTE, KARIN, epitafium, 38
 WETTERHOLTZ, ABRAHAM, klockgjutare, 64
 » ANDREAS, klockgjutare, 40, 60, 64, 138
 » JONAS, klockgjutare, 64
 » LARS, klockgjutare, 64
 » MARIA, g. m. Andreas W., 64
 » MARTIN, klockgjutare, 64, 123
 VAN DER WETTERING, HENDRICHS, gravsten, 38
 » » » KAREN HANSDOTTER, 36
 VON DER WETTERING, PETER, lantbrukare, 90
 Se även HOLST och NISSENIUS.
 WIDELL, PETRONELLA, donation, 122
 WIFSTRAND, ALBERT, professor, 146
 WINBLAD, ISAK, 77
 WINDELIUS, N., kyrkoherde, 43
 » » » » » grav, 39
 WINDRUFVA, ryttmästare, 155
 WITTENBERG, ARVID, general, fältmarskalk, 113
 WIRELL, CHRISTINA SOPHIA, 122
 WOLF, konsul, 35
 WORM, OLE, fornforskare, 179
 WORTMANN, BENJAMIN MAGNUS, 113
 VAN WOWER, JOHAN, guldsmed, 154
 VRENA, se NICOLAUS VRENA.
 WULFF, CARL PETER, kyrkoherde, 5 f, 8, 10

WÄSTFELT, donation, 47
 » löjtnant, epitafium, 48

ZANDER, S. B., byggmästare, kyrkvaktmästare,
 50

ZERL, DANIEL, mässingslagare, 91

ZETTERVALL, HELGO, arkitekt, 17, 25 f, 35

ÅBOM, J. F., arkitekt, 102, 110

ÅBERG, direktör, orgelbyggare, 59

ÅKE, donation, 24

ÖHMAN, LARS, klockjutare, 173

ÖLLER, JÖRAN JOHAN, kyrkoherde, 91

» » » » gravsten, 93

» » » » porträtt, *93
 95

» » » Ö:s fader, porträtt, 96

» » » » moder, porträtt, *96

» MAGDALENA CH., porträtt, *94, 95

SAKREGISTER

Abbot, helig, *133

Adam och Eva i paradiset, teckning, 123, *124

Akantsudekorations, 18, 52, *54, 120, 150, 170

Altare-bord, 4, 12, 15, 18, 35, 46, 56, 89, 100,
 108, 120, 131, 159, 167

Altarprydnad, -uppsats, 13 f, 30, 36, 46, 76, 89,
 108, *109, 120, 131 ff, *151 f, 159, 167, *168

Se även Baldakinaltare.

Altarring, 18, 36, 46, 89, 108, 120, 131, 152, 167

Altarskrank, 18, 46

Altarskåp, *13, 15, 18, 43, 56, 133, 152

Altartavla, 11 f, 14, 30, 46, 48 f, 56—*59, 76, 89,
 131 f, 152

Ambrosius, 167, *168 f

Ankarkors, 4 f, 7

Antemensale, 167, *169

Apostlar, 76, 133, *134—*136, 145, 152, 170

Augustinus, 167, *168

Baldakinaltare, 109

Bautasten, 21, 123

Befallningsmannens bänk, 59

Benhus, 4, 51, 80, 158

Beslag av järn, ungotiska, 166

Beslagsornamentik, 15, 35, 59, 109, 111, 120,
 135 f

Bibel, 69

Karl XII:s, 24, 40, 122

Kristian III:s, 122, *124

» IV:s, 40

Biskop, 100, 152

»Biskopsstenen», gravsten, 123

Bod, 4, 42, 51, 73, 80, 142, 158

Bokstöd, *111

Bomärken, 111

Bord, 24, 64, 173

Brudgumstol, 59

Brudkrona, 24, 90

Brudstol, 35

Bräder, ornerade, 52, *54

Bårhus, 30, 51

Bänkar, 16, 18, 31, 35 f, 46, 59, 69, 77, 90, 107,
 111, 120, 135, 153, 170

Bänkskärmar, 170

Böcker, 113, 174 f

Degnestol, 16, 159, 173 f

Dekorationsmålning, 17, 35, 43, 46, 52 f, 76, *77,
 88, 166

Den segrande församlingen, målning, 88

De 24 äldste, målning, 88

Dopfat, 18, 36, 47, 60, 90 f, 154, 170

Dopfundt, 5, 18, *22 ff, 31, 36, *40 f, *46 f, 60,
 *63, 69, 77, 90, 111, 120, *123, 136, *138,
 154, 159, 170, *175

tillhörande Maglehemsgruppen: 18

Dopfuntsbaldakin, 36, 69, *111, 120, *123, 137,
 159, 170

Dopskål, 31, 90 f, 111, *112, 121, 137, 172, 174

Eldsvåda, 8, 66, 79, 88

Epitafier, 11 f, 23 f, 38 ff, 48, 63, 87, 97

Evangelister, 35, 46, 89, 120, 131 f, 135, 152,
 *153, 170

Evangelistsymboler, 21, 38, 40, 134

- Fattigstock**, 167, *173
Flöjel, 35, 52, 120, 166
Fornfynd, 43, 157
Fornlämningar, 3, 140
Fågelbild, skulptur, 89
Förstoringsglas, 169
- Gapstock**, 100, 122, 173
Gille, S. Maria, 127
 » **S. Nicolai**, 100
Gjutaremärke, 114, 172
Gjuthus, 51, 48, 64
Golvur, 24, 31
Gravar, 12, 39, 47, 87, 92, 97
Gravkammare, 93
Gravkapell, 93, 103
Gravkistor, 152
Gravkors, 31, *32, 78, 93
Gravminne, 93
Gravstenar, 20 f, 38, 48, 52, 63, 66, 93, 108,
 113, 123, 138, 151, 155, 158, 160, 164, 172
Gregorius, 167, *168
 »**Gudmorhus**», 89
- »**Hagbards ek**», 140
Halsjärn, 173
Helgon, 13, 100, 150, 152, *153
Heliga Korset, kyrkvigning åt, 158
Herrskapsbänk, 120, 135
Hieronymus, 167, *168
Horvall, 136
- Inskriftstavla**, 130
- Johannes**, 13, 47, 60, 89, 120, *123, 132 f, *136
Jordebok, 4, 103
Jubeltavla, 173
- Kalkmålningar**, 145—150, 156, 159
Kista, 12, 40, 64, 122
Klockarestol, 59
Klockor, 24 f, 31 f, *33, 40, 48, 64, 78, 100, 113 f,
 123, 138, 155, 165, 173 f
Klockstapel, 4, *9, 11, 35, 42, 51, *52, 80, 88,
 103, 117, 127, 142, 158
Klocktorn, 8, 120
Kloster, 85 f
Kollektfat, 77
- Kollekthåvar**, 31, 38, 63, 92, 122, 172
Kollektskopa, 155
Konsoler, 16, 23, 110, 120
Konungalev, 4, 103
Korsvirke, 35, 43, 119 f
Kristus, 47
 begravningen, 88
 döpelsen, 88, 170
 Ecce Homo, 132
 födelsen, 88
 Getsemane, *15 f, 146, *147
 gisslingen, 16
 himmelsfärden, 57, 88 f, 131
 intåget i Jerusalem, 147, *148
 korsfästelsen, 16, 46, 56, 76, 88, 109, 114
 lidande, 31
 lärer i templet, 30
 med världsklotet, 132, 152
 nattvarden, 13, 18, 57, 89, 109, 120, 122,
 131 f, 167
 som världsdomare, 18, 40
 uppståndelsen, *15 f, 47, 57, 88, 109, *151 f
 vandringen till Emaus, *14, 16
 välsignande, 18, 36, 109
- Krucifix**, 11 f, 16, 35 f, 47 f*, 57, 89, *91, 110,
 134, 152 f
 Se även Processions- och Triumfkrucifix.
- Krucifixpedestal**, 159, 167, 169, *173
Kultplats, 140, 179
Kungsgård, 4, 103
Kyrkogångsstol, 16
Kyrkogård, 4, 28, 34, 42, 51, 66, 73, 80, 102,
 117, 127, *141, 158
 Se även Pestkyrkogård.
- Kyrkolada**, 4
Kyrkstallar, 30, 42
Kyrkvaktarrock, 173
- Lammet med korsfanan**, 18, 134
 »**Landkistan**», 4
Lektorium, 85
Lidandet, målning, 89
Likbår, 11 f, 174
Ljusredskap:
 Amplar, 36
 Kandelabrar, 37, 62, 113, 137
 Lampa, 132
 Lampetter, 69, 91

- Ljus av trä, målade, 113
 Ljusarmar, 37
 Ljushållare, 113
 Ljuskronor, 12, 20, 31, 47, 60, 77, 91, 113, 122, 137, 154, 172
 Ljusplåtar, 91
 Ljusstakar, 18 f, 37, 47, *61 f, 77 f, 91, 113, *114, 122, 137 f, 154 f, 172, 174
 Lykta, 174
 Lockhäll till gravkista, 20, *25
 Lås, 173
 Läktare, 16 ff, 31, 35 f, 46, 59, 77, 90, 107, 111, 136, 153, 170
 Länstolar, 24, 64, 99
- M**
 Majsjungning, 27
 Majuskelinskrift, 60
 Maria Magdalena, 46
 Matteus, *153
 Meanderdekoration, 36, 81
 Medikamentskrin, 173
 Minnessten, 39
 Minuskelinskrift, 145, *146, 150
 Moses, 89, 109
 Munkförband, 81
 Munktegel, *143 f, 151
- Namnchiffer:**
 Adolf Fredriks, 24
 Gustaf III:s, 89, 132, 152
 Karl XII:s, 120, 123
 Kristian IV:s, 16, 109
 Oscar II:s, 91
- Nattvardskärl:**
 Kalk, 18, 37, 60, *61, 69, 77, 90, 111, *112, 121, 136, 153 f, 170, 174
 Oblatask, 37, 60, *61, 90, 112, *113, 121, 136, 170
 Patén, 18, 37, 60, 69, 77, 90, 112, 121, 136, 153, 170, 174
 Sked, 60, 90
 Sockenbudsflaska, 173
 Sockenbudstyg, 18, 37, 60, 77, 136, 170
 Vinflaska, 174
 Vinkanna, 37, 47, 90, 173
- Nummertavlor, 18, 36, 46, 60, *62, 77, 91, 112, 120, 137
 Nyckel, 155
- Offerkälla**, 58, *63, 179
 Offerstock, 173
 Oljemålningar, se Porträtt och Tavlör.
 Orgel, 18, 31, 36, 59, 77, 90, 111, 120, 136, 153, 159, 170
- Patronatsrätt**, 34, 126
 Pelikan med ungar, gjutaremärke, 114
 Pestkyrkogård, 4, 35, 43, 118
 Pilatus, 76
 Pliktvall, 173
 Porträtt, 12, 24, 63, 69, 76, 78, 87, *92—*98, 113, 138, 172 f
 Predikstol, 11 f, *14—*17, 18, 23, 25 f, 31, 35 f, 46, 58 f, 69, 89, 110, 120, *122, 134 f, *137, 152 f, *154, 159, 170
 Predikstolsbaldakin, 16, 58 f, 69, 89, 120, *122, 134, *137, 152 f, 159, 170
 Processionskrucifix, *110, 134,
 Se även Krucifix och Triumfkrucifix.
 Profeter, 76
 Prästgård, 88, 127
 »Prästkinnans stol», 90
 Präststol, 35
 Putti, 23
 Påve, 13
- »Ravnegabet», 142**
 Relik, 167, 169, *174
 Relikgömma, 167, 169
 Rist, 103, 158
 Runamonumentet, 24
 Runinskrift, 18, 23, 103
 Rökelsekar, 155, 170
- Sakramentsnisch**, 143, 152
 S. Clara, 169
 S. Clemens, 4, 7
 S. Euphrosyne, 167
 S. Gertrud, 145, 169
 S. Görans strid med draken, 37
 S. Maria, 4, 12 f, 43, 47, 60, *132 ff, 152
 bebådelsen, 88
 gille, 127
 Maria och Elisabets möte, *13, 15
 S. Måns, 169
 S. Nicolaus, 100
 S. Ursula, 43

- Segergudinnor, figurer å altaruppsats, 36
 Segern, målning, 89
 Sigill, *4, 24, 40, 48, 64, *71, 113, 123, 138, 173
 »Signes bur», 140
 Skapelseframställning, kalkmålning, 150
 »Skrifterum», 89
 Skriftstol, 16, 35, 46
 Sockel, 6, 46, 52, 119, 127, 142, 166
 Sockenstuga, 127
 Solvisare, 155, 173
 Språkband, 17, *146, 150
 Staffanssjungning, 27
 Stolar, 12, 24, 99
 Se även Länstolar.
 Syndafallet, 36, 60
 Sädeslada, 51
- Tal:**
- Gustaf III:s, 99
 Karl XIII:s, 63 f, 122
 Kungl. Maj:ts, 64
 Tandsnittsfris, 36, 81
 Tavlor, 24, 31, 97, *99, 173
 Textilier:
 Antependium, 47, 62, 91, 122, 137, 155
- Bokdyna, 63
 Broderi i ram, 122
 Kalkduk, 113, 138
 Mässhake, 20, 38, *47 f, 62 f, 92, 113, 122, 137,
 *155, 172 ff
 Mässkjorta, 174
 Timglas, 89, 170
 Tingsplats, 3 f
 Tiondeavgift, 4, 86
 Tornur, 11, 17, 81, 89
 Trappgavelsport, 158
 Triumfkrucifix, 120, *121, 159, 167, 169, *171,
 179
 Se även Krucifix och Processionskrucifix.
 Tron, Hoppet och Kärleken, 89
- Uppvärmningsanordning, 18, 30, 36, 46, 56, 66,
 76, 83, 88, 108, 120, 130, 152, 167
- Vapen, 13, 16, 19, 36, 47, 114, 135
 Votivskepp, 40, 91, 173
 Värja, 12, 48, 155
- Äminnelsetavla, 97, 172

SVERIGES KYRKOR

föreliggande följande delar:

- UPPLAND. (7) Band I, h. 1. *Danderyds skeppslag*, mellersta delen. Pris 6: 60.
» (29) Band I, h. 2. *Danderyds skeppslag*, östra och västra delen. Pris 13 kr.
» (8) Band II, h. 1. *Häverö och Vaddö skeppslag*. Pris 4: 40.
» (50) Band II, h. 2. *Bro och Vätö Skeppslag*. Pris 8 kr.
» (12) Band III, h. 1. *Långhundra härad*, norra delen. Pris 15 kr.
» (1) Band IV, h. 1. *Erlinghundra härad*. Pris 4: 50.
» (11) Band IV, h. 2. *Seminghundra härad*. Med register till Bd IV. Pris 17 kr.
- GOTLAND. (3) Band I, h. 1. *Lummelunda ting* (utom Tingstäde). Pris 4 kr.
» (21) Band I, h. 2. *Lummelunda ting*. (Tingstäde). Pris 5: 50.
» (31) Band I, h. 3. *Bro ting*. Pris 12 kr.
» (33) Band I, h. 4. *Endre ting*. Pris 12 kr.
» (35) Band I, h. 5. *Dede ting*. Med register till Bd I. Pris 10 kr.
» (42) Band II. *Rute setting*. Med register till Bd II. Pris 16 kr.
- VÄSTERGÖTLAND. (2) Band I, h. 1. *Källands härad*, norra delen. Pris 5: 40.
» (4) Band I, h. 2. *Källands härad*, sydöstra delen. Pris 4: 50.
» (15) Band I, h. 3. *Källands härad*, sydvästra delen. I. Pris 10 kr.
» (16) Band I, h. 4. *Källands härad*, sydvästra delen. II. Med register till Bd I. Pris 10 kr.
- STOCKHOLMS KYRKOR. (17) Band I, h. 1. *Storkyrkan*. 1. Församlingshistoria. Pris 11 kr.
» (24) Band I, h. 2. *Storkyrkan*. 2. Byggnadshistoria. Pris 15 kr.
» (25) Band I, h. 3. *Storkyrkan*. 3. Inredning och inventarier. Med register till Bd I. Pris 20 kr.
» (28) Band II, h. 1. *Riddarholmskyrkan*. 1. Byggnadshistoria. Pris 20 kr.
» (45) Band II, h. 2. *Riddarholmskyrkan*. 2. Fast inredning, inventarier o. gravminnen. Med register till Bd II. Pris 38 kr.
» (5) Band III, h. 1. *Kungsholms kyrka*. Pris 4: 50.
» (10) Band III, h. 2. *Hedvig Eleonora kyrka*. Med register till Bd III. Pris 14 kr.
» (26) Band IV, h. 1. *Jakobskyrka*. 1. Församlingshistoria. Pris 13 kr.
» (32) Band IV, h. 2. *Jakobs kyrka*. 2. Konsthistoria. Pris 13 kr.
» (40) Band IV, h. 3. *Johannes kapell och kyrka, S:t Stefans kapell*. Med register till Bd IV. Pris 10 kr.
» (20) Band V, h. 1. *Adolf Fredriks kyrka*. Pris 12: 50.
» (23) Band VI, h. 1. *Klara kyrka*. 1. Församlingshistoria. Pris 12 kr.
» (27) Band VI, h. 2. *Klara kyrka*. 2. Konsthistoria. Med register till Bd VI. Pris 12 kr.
» (41) Band VII, h. 1. *Maria Magdalena kyrka*. Pris 12 kr.
» (49) Band VIII, h. 1. *Bromma kyrka och Västerledskyrkan*. Pris 6 kr.
- DALARNE. (6) Band I, h. 1. *Leksands och Gagnefs tingslag*. Pris 4: 50.
» (9) Band I, h. 2. *Falu domsagas norra tingslag*. Pris 12 kr.
» (37) Band I, h. 3. *Falu domsagas södra tingslag*. Med register till Bd I. Pris 16 kr.
- ÖSTERGÖTLAND. (13) Band I, h. 1. *Bankekinds härad*. 1. (Askeby, Svinstad). Pris 14 kr.
» (14) Band I, h. 2. *Bankekinds härad*. 2. (Vårdsberg, Örtomt). Pris 13 kr.
» (43) Band II. *Vreta Klosters kyrka*. Med register till Bd II. Pris 15 kr.
- VÄRMLAND. (18) Band I, h. 1. *Grums härad*, norra delen. Pris 9: 50.
» (19) Band I, h. 2. *Grums härad*, södra delen. Pris 6: 50.
- BLEKINGE. (22) Band I, h. 1. *Östra härad*. Pris 13 kr.
» (36) Band I, h. 2. *Medelsta härad*. Med register till Bd I. Pris 14 kr.
» (51) Band II. *Bräkne och Listers häraden*. Pris 13 kr.
- MEDELPAD. (30) Band I, h. 1. *Njurunda och Sköns tingslag samt Sundsvalls stad*. Pris 10 kr.
» (47) Band I, h. 2. *Indals, Ljustorps och Västra Domsagens tingslag*. Pris 16 kr.
- DALSLAND. (34) Band I, h. 1. *Sundals härad*. Pris 10 kr.
- SKÅNE. (38) Band I, h. 1. *Kävlinge kyrkor i Harjagers härad*. Pris 2: 50.
- GÄSTRIKLAND. (39) H. 1. *Gävle stads kyrkor*. Pris 10 kr.
» (44) H. 2. *Landskyrkorna*. Med register. Pris 17 kr.
- NÄRKE. (46) Band I, h. 1. *Örebro stads kyrkor*. Pris 12 kr.
- SMÅLAND. (48) Band I. *Jönköpings och Huskvarna kyrkor*. Pris 12 kr.

